

M. TULLII
CICERONIS

OPERUM OMNIUM

VOL. XV.

PHILOSOPHICORUM

VOL. V.

163a17



VOL. XV.

ACADEMICORUM LIBRI II.

DE DIVINATIONE LIBRI III.

DE FATO LIBER UNUS.

M. T.
CICERONIS
ACADEMICORUM

LIBRI DUO.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUA E,
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDERANT ROB. ET AND. FOULIS
MDCCXLVIII.



LIBRI SECUNDI

(*editionis primae*)

ARGUMENTUM.

Postea quam Cicero in Hortensio philosophiam verissimis, atque amplissimis ornavit laudibus, statuit, cum multa philosophandi tum genera colerentur, Platoniorum, Peripateticorum, Stoicorum, Academicorum, Epicureorum, quod ipse maxime omnium approbaret, ostendere. ea vero fuit Academiae novae ratio. hoc autem fecit scriptis primum libris duobus Academicis, quorum unum CATULUM, LUCULLUM alterum appellavit. post mutato consilio, ac ea re, ac quaestione copiosius, atque accuratius tractata, libris Academicis alteris quatuor, quos ad Varronem emisit. ex priore descriptione Lucullum habemus; ex posteriore duntaxat primi libri particulam. reliqua vis vetustatis consumpsit. SIGONIUS.

In hoc libro post praefationem de laudibus Luculli, et de instituto suo, occasioneque disputationis, Lucullus ingreditur disputationem contra Academicos. cujus summa haec est: esse κατὰ ἀληθειάν, quae comprehendi possint, hoc est e definitione Zenonis, quam rejiciebat Philo, talia visa (φαντασίαι) impressa efficta ex eo unde essent, qualia esse non possent ex eo, unde non essent, in quo tota controversia agitur. initio facto a sensibus, ostendit sensuum judicia vera et certa esse, si sani sint et valentes, et omnia removeantur, quae obstant et impediunt, in primis si exerci-

tatio et ars adhibeatur. qualia autem sint, quae sensibus percipiantur, talia esse etiam, quae sensibus quidem non percipiantur ipsis, sed quodammodo tamen, nempe genera et formas. ex his oriri ἐννοίας notitias, quae si falsae aut incertae essent, neque uti iis, neque repugnans a consentaneo discernere possemus; memoriam, omnes artes, virtutesque tolli, sapientiam, rationem, decreta philosophiae, quae non modo falsa, sed fixa et rata esse debeant, omnia menti humanae attributa vitae cum instrumenta et adjuvantia, tum ornamenta; cap. 7. 10. rejicit deinde cum hos, qui certum negabant, verisimile concedebant, quod sublata veri et falsi notione, et constituta communitate veri cum falso, similitudo veri judicari non posset: tum eos, qui percepta cum negent, perspicua largiuntur; neque enim perspicuum esse aliquid posse, v. g. avem albam esse, quamdiu accidere posset, ut ea nigra sit, cap. 10. 11. quoniam autem perceptio cum assensione conjuncta sit, de ejus firmitate paucissima dicit, cap. 12. his disputatis ad objectiones Academicorum respondet, et expositis (cap. 13.) totius rationis eorum fundamentis, ostendit, aut eorum ratiocinationes, quibus nihil comprehendere pugnent, incertas esse, aut falsum id, quod disputent, cap. 14. sed ut pares esse Academicis possimus, neque a veritate desciscamus, opus esse primo, ut quae pro perspicuitate responderi possint, teneamus; deinde captiosis eorum interrogationibus occurrere possimus, cap. 15. itaque explicatis tribus Academicorum argumentis, (quorum primum et ultimum est genus illud interrogandi, quod σοῖτεν veteres vocabant) quibus contentant, nihil inter visa falsa et vera interesse, iis, cap. 16. 17. 18. respondet, et totum illud genus interrogandi rejicit, et vitiosum putat. his singulis deinde respondet Cicero, posteaquam primo se

Lucullo excusaverat de philosophiae Academicæ studio, confessusque erat, se magnum esse opinatorem, hoc est saepe assentiri etiam non perceptis; negare autem sapientis esse, vel ex ipsa Stoica disciplina, assentiri incertis, quoniam, qui assentiatur, non possit non interdum falsis assentiri, atque adeo opinari tantum, quod esset a sapientis gravitate disjunctissimum, cap. 20. 21. deinde vero de Antiöchi in deferenda Philonis disciplina levitate pauca dixerat, cap. 22. adductis ergo summorum hominum auctoritatibus, qui nihil certi esse contenderint, cap. 23. 24. sensuum veritatem impugnat. aut cum Epicuro dicendum esse, sensus nunquam fallere hominem, et si semel mentiti sint, nunquam iis credendum; quod esset absurdum, cum propter hebetudinem oculorum multa non videamus, multa aliter ac sint, et ipsius Stoicorum causae periculosum: aut cum Lucullo, alia sensuum visa esse vera, alia falsa; quo sumpto, nullam verorum a falsis discernendorum notam relinqui, cap. 25. 26. male autem objici, artificijs adhibitis et cogitatione effici posse, ut intelligamus, aliter res esse ac videantur, somnia ubi evigilaverimus falsa putari, et visa vinolentorum et furiosorum, ubi se receperint. nam de hoc non disputari, sed qualia haec videantur, cum videntur, id quaeri. non enim esse dubium, quin, cum videntur, probentur; ex quo efficiatur, inter visa vera et falsa ad animi assensum nihil interesse, cap. 25. 28. neque rationem magis quicquam ac sensus percipere. nam quod Dialecticae multum Stoici tribuant, primo Dialecticum non posse de rebus v. g. Geometricis judicare, nisi Geometriam didicerit; deinde non posse solvere soritas, propterea quod natura rerum nullam nobis dederit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus, quatenus; idque magno argumento esse, falsam esse illam definitionem, effatum esse id, quod aut verum, aut falsum sit, cap. 28. 30. quod sub-

lata perceptione, quamvis relicta probabilitate, vitam omnem, sensum, memoriam, artem, &c. tolli putet, in eo valde errare. nam in plerisque actionibus, vel Stoicis consentientibus, tanquam in navigando probabilitate homines duci, eamque ad actiones sufficere; eadem sentire Academicum, quae Stoicum, nihil nutari, iudicio tantum utrumque discrepare, quod in ipsos sensus nullam vim habeat: memoria etiam errores, non tantum comprehensa, teneri: in artibus autem plerisque nos probabilitate duci, nihil dialectica opus esse, cap. 30—34. neque repugnantia dicere, ex Antiochi mente, qui concedat, visa esse vel vera, vel falsa, et contendat tamen ea nihil inter se differre. neque enim verum ab Academicis omnino tolli, sed tantum recipiendi signum, cap. 34 a cap. 35. deinde usque ad 47. addit longam et jucundam disputationem de dissensionibus Philosophorum summorum in omnibus philosophiae partibus, ex quo intelligatur, nihil exploratum esse, sed in omnibus probabilitatem esse sequendam, adeo, id quod omnes, praeter Stoicos, concedant, sapientem opinari posse. JOAN. AUG. ERNESTUS.

LUCULLUS, sive ACADEMICORUM liber II. hunc indicem libro praefiximus, cum vulgo detur Academicarum quaestionum liber secundus, seu potius, ut eum numerat Nonius, IV. qui inscribitur Lucullus. absurde: nam Academicorum librorum duae fuerunt ἐκδόσεις. prior duobus libris fuit comprehensa, quos Catulum vocavit Tullius et Lucillum: adeo ut Lucillus hicce, si modo prologum demas, fuerit editionis primae liber secundus. postea mutato consilio haec Academica refinxit scriptor, et ex duobus quatuor libros fecit, quos ad Varronem misit. ex his primi tantum pars jam superest; licet Nonius eos legerat integros, ut ex fragmentis liquebit. rem totam luculenter narrat. Cic. lib. XIII. ad Att. vide sis ep. 16. 19. &c. DAVISIUS.

LIBRI PRIMI

(editionis secundae)

ARGUMENTUM.

Quatuor omnino libros Academicarum disputationum scripsit Cicero, in quibus omnem philosophiam Academiae cum veteris tum novae explicavit, sed ita, ut facile intelligeretur, se novam veteri praeferre. itaque induxit Varronem Antiochi veterem Academiam instaurare cupientis, se autem Philonis partes suscipientem, qui novae Academiae placita tenuerat, sed ita, ut nihil inter veterem et novam interesse disputaret; quod Antiochus libro, quem Sosus inscripserat, negabat. horum quatuor librorum primi tantum fragmentum hoc restat, in quo post praefationem, quae de instituto philosophiae Latinis literis illustrandae agit, et occasionem sermonis demonstrat, cap. 1. 3. Varro primum, inde a Socrate repetens usque ad Arcesilam, Philosophiae rationem exponet et cap. 4. 13. deinde Cicero ab Arcesila incipit, et in Carneade desinit. summa sermonis Varroniani haec est: Socratem primum coepisse de moribus magis, quam de rerum natura disputare, in qua unice superiores philosophi versati erant, atque in omnibus sermonibus usum esse illa εἰρωεῖα, qua nihil se scire diceret, nisi idipsum, quod nihil sciret. hujus discipuli Platonis auctoritate unam et consentientem duobus vocabulis philosophiae formam institutam esse, Academicorum et Peripateticorum, qui certam et completam philosophiae formulam composuerint, sed Socraticam dubitationem, et de omnibus rebus sine assensione disputandi consuetudinem reliquisse, atque ita

artem philosophiae effecisse: cap. 4. triplicem autem fuisse philosophandi rationem, unam de vita et moribus, quae a natura peteretur, cui parendum, in qua summum bonum quaerendum dicerent; cap. 5. 6. alteram de natura, quae contineretur effectione, et materia, quam fingit et format effectio: cap. 7. 8. tertiam, quae in ratione et disserendo versetur, ductam illam quidem a sensibus, sed ita, ut iudicium veritatis non sensibus fallentibus, sed menti tribueretur, quae sola cerneret quod semper esset simplex, et uniusmodi, et tale, quale esset, quam ideam appellavissent. omnem a sensibus ductam cognitionem opinabilem tantum esse, scientiam tantum in animi motionibus et rationibus esse: cap. 9. Aristotelem deinde primum ideas labefactasse, Theophrastum negasse in virtute sola positum esse beate vivere, Stratonem totum se ad naturae obscuritatem contulisse: cap. 10. Zenonem autem in primis disciplinam corrigere conatum esse, et plurima in triplici illa ratione novasse: cap. 11. 12. Zenoni deinde se opposuisse Arcesilam, non pertinacia, sed obscuritate rerum commotum, et revocasse illam veteribus omnibus usurpatam de rebus omnibus dubitandi consuetudinem, nihilque dixisse sciri posse, ne idipsum quidem, quod Socrates excepiisset. hanc esse Academiam novam appellatam, et ad Carneadem perductam. ERNESTUS.

M. TULLII
CICERONIS
LUCULLUS,

SIVE

ACADEMICORUM

(EDITIONIS PRIMAE)

LIBER SECUNDUS.

MAGNUM ingenium L. Luculli,
magnumque optimarum artium
studium, tum omnis liberalis et
digna homine nobili ab eo percepta doc-
trina, quibus temporibus florere in foro
maxime potuit, caruit omnino rebus ur-
banis. ut enim admodum adolescens cum
fratre, pari pietate et industria praedito,
paternas inimicitias magna cum gloria
est persecutus, in Asiam quaestor profec-
tus, ibi permultos annos admirabili qua-
dam laude provinciae praefuit: deinde

A

absens factus aedilis, continuo praetor :
(licebat enim celerius legis praemio) post
in Africam: inde ad consulatum, quem ita
gessit, ut diligentiam admirarentur om-
nes, ingenium agnoscerent: post ad Mi-
thridaticum bellum missus a senatu, non
modo opinionem vicit omnium, quae
de virtute ejus erat, sed etiam gloriam
superiorum. idque eo fuit mirabilius,
quod ab eo laus imperatoria non admo-
dum exspectabatur, qui adolescentiam
in forensi opera, quaesturae diuturnum
tempus, Murena bellum in Ponto ge-
rente, in Asiae pace consumpserat. sed
incredibilis quaedam ingenii magnitu-
do non desideravit indocilem usus dis-
ciplinam. itaque cum totum iter et navi-
gationem consumpsisset, partim in per-
contando a peritis, partim in rebus ge-
stis legendis, in Asiam factus imperator
venit, cum esset Roma profectus rei mili-
taris rudis. habuit enim divinam quan-
dam memoriam rerum; verborum mayo-
rem Hortensius. sed, quo plus in nego-
tiis gerendis res quam verba profunt, hoc
erat memoria illa praestantior: quam fu-
isse in Themistocle, quem facile Graeciae

principem ponimus, singularem ferunt. qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriae, quae tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, 'oblivisci se malle discere:' credo, quod haerebant in memoria quaecumque audierat aut viderat. tali ingenio praeditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themistocles spreverat, disciplinam. itaque, ut literis consignamus, quae monumentis mandare volumus: sic ille in animo res insculptas habebat. tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, praeliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiusque belli instrumentis et apparatu, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc a se majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legisset, fateretur. in eodem tanta prudentia fuit in constituendis temperandisque civitatibus, tanta aequitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis servandis, et quasi vestigiis persequendis. sed, etsi magna cum utilitate reipublicae, tamen diutius quam vellem tanta vis virtutis atque ingenii peregrinata abfuit ab oculis et fori et curiae. quin etiam, cum

victor a Mithridatico bello revertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quam debuerat, triumphavit. nos enim consules introduximus paene in urbem currum clarissimi viri: cuius mihi consilium et auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset dicerem, nisi de me ipso dicendum esset; quod hoc tempore non est necesse. itaque privabo illum potius debito testimonio, quam id cum mea laude communicem. Sed, quae populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea ferre sunt et Graecis literis et Latinis celebrata. nos autem illa externa cum multis: haec interiora cum paucis ex ipso saepe cognovimus. majore enim studio Lucullus cum omni literarum generi, tum philosophiae deditus fuit, quam, qui illum ignorabant, arbitrabantur. nec vero ineunte aetate solum, sed et quaestor aliquot annos, et ipso in bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pelibus otii relinquatur. cum autem e philosophis, ingenio scientiaque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum et quaestor habuit, et post ali-

quot annos imperator: cumque esset ea memoria, quam ante dixi, ea saepe audiendo facile cognovit, quae vel semel audita meminisse potuisset. delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat. ac vereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare velim, minuam etiam gloriam. sunt enim multi, qui omnino Graecas non amant literas: plures, qui philosophiam: reliqui, qui, etiamsi haec non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus civitatis non ita decoram putent. ego autem, cum Graecas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim; Publii autem Africani, historiae loquantur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obiit, Panaetium unum omnino comitem fuisse: nec literarum Graecarum, nec philosophiae jam ullum auctorem requiro. restat, ut iis respondeam, qui sermonibus ejusmodi nolint personas tam graves illigari. quasi vero clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leviorum. etenim, si quodam in libro vere est a nobis philosophia laudata, profecto ejus tracta-

tio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud videndum est nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, nisi ne quid privatis studiis de opera publica detrahamus. quod si, cum fungi munere debeamus, non modo operam nostram nunquam a populari coetu removemus, sed ne literam quidem ullam facimus, nisi forensem; quis reprehendet nostrum otium, qui in eo non modo nosmetipsos hebescere et languere non sumus, sed etiam ut plurimis profimus enitimur? gloriam vero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illustresque laudes has etiam minus notas minusque pervulgatas adjungimus. sunt etiam, qui negent, in iis, qui in nostris libris disputant, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. qui mihi videntur non solum vivis, sed etiam mortuis invidere. Restat unum genus reprehensorum, quibus Academiae ratio non probatur. quod gravius ferremus, si quisquam ullam disciplinam philosophiae probaret, praeter eam, quam ipse sequeretur. nos autem, quoniam contra omnes dicere, qui scire

sibi videntur, solemus; non possumus, quin alii a nobis dissentiant, recusare. quanquam nostra quidem causa facilis est, qui verum invenire sine ulla contentione volumus: idque summa cura studioque conquirimus. etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eaque est et in ipsis rebus obscuritas, et in iudiciis nostris infirmitas, ut non sine causa et doctissimi et antiquissimi invenire se posse, quod cuperent, diffisi sint; tamen nec illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus, neque nostrae disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem dicendo et audiendo eliciant, et tanquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proxime accedat. neque inter nos et eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea vera sint, quae defendunt: nos probabilia multa habemus, quae sequi facile, affirmare vix possumus. hoc autem liberiores et solutiores sumus, quod integra nobis est iudicandi potestas: nec, ut omnia, quae perscripta et quasi imperata sint, defendamus, necessitate ul-

la cogimur. nam caeteri primum ante tenentur adstricti, quam, quid esset optimum, judicare potuerunt. deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, et, ad quamcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tanquam ad saxum, adhaerescunt. nam, quod dicunt omnia se credere ei, quem judicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes et indocti judicare potuissent. statuere enim, qui sit sapiens, vel maxime videtur esse sapientis. sed, ut potuerint, potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis. judicaverunt autem re semel audita, atque ad unius se auctoritatem contulerunt. sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamaverunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. quibus de rebus et alias saepe nobis multa quaesita et disputata sunt, et quondam in Hortensii villa, quae est ad Baulos, cum eo Catulus et Lucullus nosque ipsi postridie venisse.

mus, quam apud Catulum fuisset. quo quidem etiam maturius venimus, quod erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum navigare. cum igitur pauca in xysto locuti essemus, tum eodem in spatio confedimus. Hic Catulus, etsi heri, inquit, id, quod quaerebatur, paene explicatum est, ut tota fere quaestio tractata videatur: tamen exspecto ea, quae te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita, dicturum. equidem, inquit Hortensius, feci plus quam vellem. totam enim rem Lucullo integram servari oportuit. et tamen fortasse servata est. a me enim ea, quae in promptu erant, dicta sunt: a Lucullo autem reconditiora desidero. tum ille, non sane, inquit, Hortensi, conturbat me exspectatio tua; etsi nihil est iis, qui placere volunt, tam adversarium: sed quia non laboro quam valde ea, quae dico, probaturus sim, eo minus conturbor. dicam enim, nec mea, nec ea, in quibus, si non fuerint, non vinci me malim quam vincere. sed mehercule, ut quidem nunc se causa habet, etsi hesterno sermone labefac-

ta est, mihi tamen videtur esse verissima. agam igitur sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam et vacuo animo illum audiebam, et magno studio eadem de re etiam saepius: ut etiam maiorem expectationem mei faciam, quam modo fecit Hortensius. cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. at ille, cum Alexandriae quaestor, inquit, essem, fuit Antiochus mecum: et erat jam antea Alexandriae familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius, qui et Clitomachum multos annos et Philonem audierat, homo sane in ista philosophia, quae nunc prope dimissa revocatur, probatus et nobilis: cum quo et Antiochum saepe disputantem audiebam: sed utrumque leniter. et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo est, tum erant allati Alexandriam, tumque primum in Antiochi manus venerant: et homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) stomachari tamen coepit. mirabar: neque enim unquam antea videram. at ille, Heracliti memoriam implorans, quaerere ex eo, viderentur ne illa Philonis? aut ea num vel e Philone, vel ex ullo Academico au-

divisset aliquando? negabat: Philonis tamen scriptum agnoscebat: nec id quidem dubitari poterat. nam aderant mei familiares et docti homines, P. et C. Selii, et Tetrilius Rogus: qui se illa audisse Romae de Philone, et ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. tum et illa dixit Antiochus, quae heri Catulus commemoravit a patre suo dicta Philoni, et alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum etiam ederet, qui *So s u s* inscribitur. tum igitur et cum Heraclitum studiose audirem contra Antiochum differentem, et item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut causam ex eo totam cognoscerem. itaque complures dies, adhibito Heraclito doctisque compluribus, et in his Antiochi fratre Aristo, et praeterea Aristone et Dione, quibus ille secundum fratrem plurimum tribuebat, multum temporis in ista una disputatione consumpsimus. sed ea pars, quae contra Philonem erat, praetermittenda est: minus enim acer est adversarius is, qui ista, quae sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur, tamen est adversarius le-

nior. ad Arcefilam, Carneademque veniamus. Quae cum dixisset, sic rursus exorsus est: primum mihi videmini, (me autem nomine appellabat) cum veteres physicos nominatis, facere idem, quod seditioni cives solent, cum aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse videantur. repetunt jam a P. Valerio, qui, exactis regibus, primo anno consul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares de provocationibus tulerint, cum consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito senatu, et postea bis consul factus sit. L. Cassium, Q. Pompeium illi quidem, etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. duos vero sapientissimos et clarissimos fratres, P. Crassum et P. Scaevolam, aiunt Tib. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut videmus, palam: alterum, ut suspicamur, obscurius. addunt etiam C. Marium; et de hoc quidem nihil mentiuntur. horum nominibus tot virorum atque tantorum exposi-

5
tis, eorum se institutum sequi dicunt. similiter vos cum perturbare, ut illi rempublicam, sic vos philosophiam bene jam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam et Socratem profertis. sed neque Saturninus (ut nostrum inimicum potissimum nomen) simile quidquam habuit veterum illorum, nec Arcesilae calumnia conferenda est cum Democriti verecundia. et tamen isti physici raro admodum, cum haerent aliquo loco, exclamant quasi mente incitati: Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur: abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere: nihil omnino, quale sit, posse reperire. majorem autem partem mihi quidem omnes isti videntur nimis etiam quaedam affirmare, plusque profiteri se scire, quam sciant. quod si illi tum in novis rebus, quasi modo nascentes, haesitaverunt, nihilne tot seculis, summis ingeniis, maximis studiis, explicatum putamus? nonne, cum jam philosophorum disciplinae gravissimae constitissent, tum exortus est, ut in optima republica Tib. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Ar-

cesilas, qui constitutam philosophiam everteret, et in eorum auctoritate delitesceret, qui negassent quidquam sciri aut percipi posse? quorum e numero tollendus est et Plato et Socrates: alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam, Peripateticos et Academicos, nominibus differentes, re congruentes: a quibus Stoici ipsi verbis magis quam sententiis dissenserunt. Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. ita cum aliud diceret atque sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Graeci *εἰρωνείαν* vocant: quam ait etiam in Africano fuisse Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita. nihil est igitur actum, quod investigata sunt, posteaquam Arcefilas Zenoni, ut putatur, obrectans, nihil novi reperiendi, sed emendanti superiores, imutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? cujus primo non admodum probata ratio, quam floruit cum acumine ingenii, tum

admirabili quodam lepore dicendi, proxime a Lacyde solo retenta est: post autem confecta a Carneade, qui est quartus ab Arcesila. audivit enim Hegesinum, qui Evandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilae Lacydes fuisset. sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta vixit annos: et qui illum audierant, admodum floruerunt. e quibus industriae plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum. ingenii non minus in hoc, quam in Charmada eloquentiae, in Melanthio Rhodio suavitatis. bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. jam Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiae non defuit. sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus: id quidam e philosophis, et ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec vero esse ullam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrumque Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant. nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum e verbo volumus, com-

prehensio, quam *κατάληψιν* illi vocant: eosque, qui persuadere vellent, esse aliquid, quod comprehendi et percipi posset, inscien-ter facere dicebant, propterea quod nihil esset clarius *ἐναργεία*, ut Graeci: perspicuitatem, aut evidentiam nos, si placet, nominemus; frabricemurque, si opus erit, verba; ne hic sibi (me appellabat jocans) hoc licere putet soli. sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa evidentia reperiri posse, nec ea, quae tam clara essent, definienda censebant. alii autem negabant se pro hac evidentia quidquam priores fuisse dicturos: sed ad ea, quae contra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. plerique tamen et definitiones ipsarum etiam evidentium rerum non improbant: et rem idoneam, de qua quaeratur, et homines dignos, quibuscum differatur, putant. Philo autem, dum nova quaedam commovet, quod ea sustinere vix poterat, quae contra Academicorum pertinaciam dicebantur, et aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Catulo, et, ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. cum enim ita negaret

quidquam esse, quod comprehendi posset, (id enim volumus esse ἀκατάληπτον) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (jam enim hoc pro φαντασία verbum satis hesterno sermone trivimus) visum igitur impressum effectumque ex eo, unde esset, quale esse non posset, ex eo, unde non esset: id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. quī enim potest quidquam comprehendi, ut plane confidas, id perceptum cognitumque esse, quod est tale, quale vel falsum esse possit? hoc cum infirmat tollitque Philo, iudicium tollit incogniti et cogniti. ex quo efficitur nihil posse comprehendi. ita imprudens eo, quo minime vult, revolvitur. quare omnis oratio contra Academiam suscipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere. quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus. 7 Ordiamur igitur a sensibus, quorum ita clara iudicia et certa sunt, ut si optio naturae nostrae detur, et ab ea deus aliqui requirat, contentane sit suis integris incorruptisque sensibus, an postulet melius aliquid: non videam, quid quaerat amplius. neque vero hoc loco exspec-

tandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbae respondeam. non enim is sum, qui, quidquid videtur, tale dicam esse, quale videatur. Epicurus hoc viderit, et multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus veritas, si et sani sunt, et valentes, et omnia removentur, quae obstant et impediunt. itaque et lumen mutari saepe volumus, et situs earum rerum, quas intuemur; et intervalla aut contrahimus, aut diducimus: multa que facimus usque eo, dum adspectus ipse fidem faciat sui iudicii. quod idem fit in vobis, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius. adhibita vero exercitatione et arte, ut oculi pictura teneantur et aures cantibus, quis est, quin cernat, quanta vis sit in sensibus? quàm multa vident pictores in umbris et in eminentia, quae nos non videmus? quàm multa, quae nos fugiunt in cantu, exaudiunt in hoc genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Andromacham, cum id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de gustatu et odoratu loqui; in quibus intelli-

gentia, etsi vitiosa, est quaedam tamen. quid de tactu, et eo quidem, quem philosophi interiorum vocant, aut doloris, aut voluptatis, in quo Cyrenaici solo putant veri esse iudicium, quia sentiatur. potestne igitur quisquam dicere, inter eum qui doleat, et inter eum qui in voluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat? at qui qualia sunt haec, quae sensibus percipi dicimus; talia sequuntur ea, quae non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus; ut hoc: illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperum. animo iam haec tenemus comprehensa, non sensibus. ille deinceps equus est, ille canis. caetera series deinde sequitur, maiora necens; ut haec, quae quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. quo e genere nobis notitiae rerum imprimuntur: sine quibus nec intelligi quidquam, nec quaeri aut disputari potest. quod si essent falsae notitiae, (*ἐννοίας* enim notitias appellare tu videbare) si igitur essent hae falsae, aut eiusmodi visis impressae, qualia visa a falsis discerni non pos-

sent: quo tandem his modo uteremur? quomodo autem, quid cuique rei consensaneum esset, quid repugnaret, videremus? memoriae quidem certe, quae non modo philosophiam, sed omnis vitae usum omnesque artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. quae potest enim esse memoria falsorum? aut quid ququam meminit, quod non animo comprehendit et tenet? ars vero quae potest esse, nisi quae non ex una, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris, quâ distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicimus esse, illum negabimus: sed cum alterum percepta et comprehensa tenere videmus, alterum non item. cumque artium aliud ejusmodi genus sit, ut tantummodo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid et faciat: quomodo aut geometres cernere ea potest, quae aut nulla sunt, aut internosci a falsis non possunt? aut is, qui fidibus utitur, explere numeros et conficere versus? quod idem in similibus quoque artibus continget: quarum omne opus est in faciendo atque agendo. quid enim est, quod arte effici

possit, nisi is, qui artem tractabit, multa
8 perceperit? Maxime vero virtutum
cognitio confirmat, percipi et compre-
hendi multa posse. in quibus solis inesse
scientiam dicimus; quam nos non com-
prehensionem modo rerum, sed eam stabi-
lem quoque atque immutabilem esse cen-
semus: itemque sapientiam, artem viven-
di, quae ipsa ex sese habeat constantiam.
ea autem constantia si nihil habeat per-
cepti et cogniti, quaero, unde nata sit et
quomodo? quaero etiam, ille vir bonus,
qui statuit omnem cruciatum perferre, in-
tolerabili dolore lacerari, potius quam aut
officium prodat, aut fidem, cur has sibi
tam graves leges imposuerit, cum, quam-
obrem ita oporteret, nihil haberet com-
prehenso, percepti, cogniti, constituti? nul-
lo igitur modo fieri potest, ut quisquam
tanti aestimet aequitatem et fidem, ut ejus
conservandae causa nullum supplicium re-
cuset, nisi iis rebus assensus sit, quae fal-
sae esse non possunt. ipsa vero sapientia,
si se ignorabit, sapientia sit, necne: quo
modo primum obtinebit nomen sapien-
tiae? deinde quo modo suscipere aliquam
rem, aut agere fidenter audebit, cum cer-

ti nihil erit, quod sequatur? cum vero dubitabit, quid sit extremum et ultimum bonorum, ignorans quo omnia referantur, quî poterat esse sapientia? atque etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse initium, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur; idque initium esse naturae accommodatum. nam aliter appetitio (eam enim esse volumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, et id appetimus quod est visum, moveri non potest. illud autem, quod movet, prius oportet videri, eique credi: quod fieri non potest, si id, quod visum erit, discerni non poterit a falso. quomodo autem moveri animus ad appetendum potest, si id, quod videtur, non percipitur, accommodatumne naturae sit, an alienum? itemque, si, quid officii sui sit, non occurrit animo, nihil unquam omnino aget, ad nullam rem unquam impelletur, nunquam movebitur. quod si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei verum, quod occurrit, videri. quid? quod, si ista vera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quaedam lux, lumenque vitae; tamenne in ista pravitate persistebitis? nam quaerendi initium ratio at-

tulit, quae perfecit virtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quaerendo. quaestio autem est appetitio cognitionis: quaestio-
nisque finis, inventio. at nemo invenit falsa: nec ea, quae incerta permanent, inventa esse possunt: sed, cum ea, quae quasi involuta fuerunt, aperta sunt, tum inventa dicuntur. sic et initium quaerendi, et exitum percipiendi et comprehendendi tenet. itaque argumenti conclusio, quae est Graece ἀπόδειξις, ita definitur: ratio, quae ex rebus perceptis ad id, quod non
9 percipiebatur, adducit. Quod si omnia visa ejusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea vel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut invenisse diceremus? aut quae esset conclusi argumenti fides? ipsa autem philosophia, quae rationibus progredi debet, quem habebit exitum? sapientiae vero quid futurum est? quae neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quae philosophi vocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cum enim decretum proditur, lex veri rectique proditur. quo e vitio et amicitiarum prodiones et rerum

publicarum nasci solent. non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse; sapientique satis non sit, non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod movere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque videri possunt eorum ratione, qui illa visa, e quibus omnia decreta sunt nata, negant quidquam a falsis interesse. ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis, nihil posse percipi. sed Antipatro hoc idem postulanti cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat. nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset, ut maxime etiam repugnaret. qui enim negaret quidquam esse, quod perciperetur, eum nihil excipere. ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi et percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressius videbatur accedere. quoniam enim id haberent Academici decretum (sentitis enim jam hoc me δόγμα dicere) ni-

hil posse percipi; non debere eos in suo decreto, sicut in caeteris rebus, fluctuare, praesertim cum in eo summa consisteret. hanc enim esse regulam totius philosophiae, constitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniam susceperent, docereque vellent, quae a quovis accipi oporteret, et quae repudiari, certe hoc ipsum, ex quo omne veri falsique iudicium esset, percipere eos debuissent. etenim duo esse haec maxima in philosophia, iudicium veri, et finem bonorum: nec sapientem posse esse, qui aut cognoscendi initium ignoret, aut extremum expetendi; ut, aut unde proficiscatur, aut quo perveniendum sit, nesciat. haec autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moveri non possint, abhorrere a sapientia plurimum. hoc igitur modo potius erat ab his postulandum; ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. sed de inconstantia totius illorum sententiae, si ulla sententia cujusquam esse potest nihil approbantis, sit, ut opinor, dictum satis.

10 Sequitur disputatio copiosa illa quidem, sed paulo abstrusior. habet enim aliquantum a physicis: ut verear, ne maiorem lar-

giar ei, qui contra dicturus est, libertatem et licentiam. nam quid eum facturum putem de abditis rebus et obscuris, qui lucem eripere conetur? sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primum animal omne: deinde hominem maxime: quae vis esset in sensibus: quemadmodum prima visa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum ut sensus ad res percipiendas intenderemus. mens enim ipsa, quae sensuum fons est, atque etiam ipsa sensus est, naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus movetur. itaque alia visa sic arripit, ut his statim utatur: aliqua sic recondit; e quibus memoria oritur. caetera autem similitudinibus constituit: ex quibus efficiuntur notitiae rerum: quas Graeci tum ἐννοίας, tum ἀληθείας vocant. eo cum accessit ratio, argumentique conclusio, rerumque innumerabilium multitudo; tum et perceptio eorum omnium apparet, et eadem ratio perfecta his gradibus ad sapientiam pervenit. ad rerum igitur scientiam vitaeque constantiam aptissima cum sit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem: et istam ἀλήθειαν.

quam, ut dixi, verbum e verbo exprimentes, comprehensionem dicemus, cum ipsam per se amat, (nihil est enim ei veritatis luce dulcius) tum etiam propter usum. quocirca et sensibus utitur, et artes efficit, quasi sensus alteros: et usque eo philosophiam ipsam corroborat, ut virtutem efficiat, ex qua re una vita omnis apta sit. ergo hi, qui negant quidquam posse comprehendere, haec ipsa eripiunt vel instrumenta, vel ornamenta vitae: vel potius etiam totam vitam evertunt funditus, ipsumque animal orbant animo: ut difficile sit de temeritate eorum, perinde ut causa postulat, dicere. nec vero satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid velint. interdum enim cum adhibemus ad eos orationem huiusmodi: si ea, quae disputentur, vera non sint, tum omnia fore incerta; respondent: quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quae in profundo veritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. alii autem elegantius, qui etiam queruntur, quod eos insimulemus omnia incerta dicere: quantumque intersit inter incertum, et id, quod percipi non possit, docere conan-

tur, eaque distinguere. cum his igitur agamus, qui haec distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus par an impar sit, nescitur, quasi desperatos aliquos relinquamus. volunt enim (et hoc quidem vel maxime animadvertendam vos moveri) probabile aliquid esse et quasi verisimile, eaque se uti regula et in agenda vita, et in quaerendo ac differendo. Quae ista regula est veri et falsi, si notionem veri et falsi, propterea quod ea non possunt internosci, nullam habemus? nam, si habemus, interesse oportet, ut inter rectum et pravum, sic inter verum et falsum. si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, cui est visio veri falsique communis, ullum habere iudicium, aut ullam omnino veritatis notam. nam, cum dicunt, hoc se unum tollere, ut quidquam possit ita videri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita videri, caetera autem concedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia judicantur, sublato, reliqua se negant tollere: ut, si quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quae cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur, sic reliqua vi-

sis, sed propria veri, non communi veri et falsi nota. quamobrem, siue tu probabilem visionem, siue improbabilem et quae non impediatur, ut Carneades volebat, siue aliud quid proferes, quod sequare: ad visum illud, de quo agimus, tibi erit reuertendum. in eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium, quia proprium in communi signo notari non potest. sin autem commune nihil erit, habeo, quod volo. id enim quaero, quod ita mihi videatur verum, ut non possit idem falsum videri. simili in errore versantur, cum convicti, ac vi veritatis coacti, perspicua a perceptis volunt distinguere, et conantur ostendere, esse aliquid perspicui; verum illud quidem impressum in animo atque mente, neque tamen id percipi ac comprehendere posse. quo enim modo perspicue dixeris album esse aliquid, cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse videatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter, cum sit incertum, vere inaniterne mens moveatur? ita neque color, neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec sensus, neque perspicuum

ullum relinquitur. ex hoc illud his usu venire solet, ut, quidquid dixerint, a quibusdam interrogentur: ergo istuc quidem percipis? sed qui ita interrogant, ab his iridentur. non enim urgent, ut coarguant, neminem ulla de re posse contendere, neque asseverare, sine aliqua ejus rei, quam sibi quisque placere dicit, certa et propria nota. quod est igitur istuc vestrum probabile? nam si, quod cuique occurrit, et primo quasi adspectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? sin ex circumspeditione aliqua et accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi, tamen exitum non habebunt. primum, quia his visis, inter quae nihil interest, aequaliter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant posse accidere sapienti, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, existat aliquid, quod et verisimile videatur, et absit longissime a vero: quomodo, si magna parte quidem (ut solent dicere) ad verum ipsum, aut quam proxime accedant, confidere sibi poterunt? ut enim confidant, notum his esse debet insigne veri: quo obscuro et oppresso, quod tandem verum sibi videbun-

tur attingere? quid autem tam absurde dici potest, quam cum ita loquuntur, est hoc quidem rei illius signum, aut argumentum, et ea re id sequor: sed fieri potest, ut id, quod significatur, aut falsum
 12 sit, aut nihil sit omnino? Sed de perceptione haecenus. si quis enim ea, quae dicta sunt, labefactare volet, facile, etiam absentibus nobis, veritas se ipsa defendet. his satis cognitis, quae jam explicata sunt, nunc de assensione atque approbatione, quam Graeci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus: non quo non latus locus sit; sed paulo ante iacta sunt fundamenta. nam cum vim, quae esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa et percipi sensibus: quod fieri sine assensione non potest: deinde cum inter inanimatum et animal hoc maxime intersit, quod inanimatum nihil agit, animal agit aliquid; (nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit) aut ei sensus adimendus est: aut ea, quae est in nostra potestate sita, reddenda assensio. at vero animus quodam modo eripitur his, quos neque sentire, neque assentire volunt. ut enim necesse

est, lancem in libra, ponderibus impositis, deprimi; sic animum perspicuis cedere. nam, quo modo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Graeci id *οικειον* appellant) sic non potest objectam rem perspicuam non approbare. quamquam, si illa, de quibus disputatum est, vera sunt, nihil attinet de assensione omnino loqui. qui enim quid percipit, assentitur statim. sed haec etiam sequuntur, nec memoriam sine assensione posse constare, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. ubi igitur virtus, si nihil situm est in ipsis nobis? maxime autem absurdum, vitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione: hoc idem in virtute non esse, cuius omnis constantia et firmitas ex his rebus constat, quibus assensa est, et quas approbavit: omninoque ante videri aliquid, quam agamus, necesse est: eique, quod visum sit, assentiatur. quare qui aut visum, aut assensum tollit, is omnem actionem tollit e vita. Nunc ea videamus, quae

contra ab his disputari solent. sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. componunt igitur primum artem quandam de his, quae visa dicimus: eorumque et vim et genera definiunt: in his, quale sit id, quod percipi et comprehendi possit: totidem verbis, quot Stoici. deinde illa exponunt duo, quae quasi contineant omnem hanc quaestionem: quae ita videantur, ut etiam alia multa eodem modo videri possint, nec in his quidquam intersit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modo si ex omni parte ejusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his causa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est: eorum, quae videntur, alia vera sunt, alia falsa: et quod falsum est, id percipi non potest: quod autem verum visum est, id omne tale est, ut ejusdem modi falsum etiam possit videri. et, quae visa sunt ejusmodi, ut in iis nihil intersit, non potest accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. nullum igitur est visum, quod percipi possit. quae

autem sumunt, ut concludant id quod volunt : ex his duo sibi putant concedi : neque enim quisquam repugnat. ea sunt haec : ‘ quae visa falsa sint, ea percipi non posse :’ et alterum, ‘ inter quae visa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint.’ reliqua vero multa et varia oratione defendunt. quae sunt item duo : unum, eorum, quae videantur, alia vera esse, alia falsa : alterum, omne visum, quod sit a vero, tale esse, quale etiam a falso possit esse. haec duo proposita non praetervolant, sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant et diligentiam. dividunt enim in partes, et eas quidem magnas : primum in sensus : deinde in ea, quae ducuntur a sensibus, et ab omni consuetudine, quam obscurari volunt : tum perveniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem et conjectura ulla res percipi possit. haec autem universa concidunt etiam minutius. ut enim de sensibus hesterno sermone vidistis, item faciunt de reliquis : in singulisque rebus, quas in minima dispertiunt, volunt efficere, his omnibus, quae visa sint, veris adjun-

etia esse falsa, quae a veris nihil differant:
 ea cum talia sint, nihil posse comprehen-
 di. ¹⁴ Hanc ego subtilitatem philosophia
 quidem dignissimam iudico, sed ab eorum
 causa, qui ita differunt, remotissimam. de-
 finitiones enim, et partitiones, et horum
 luminibus utens oratio, tum similitudi-
 nes, dissimilitudinesque, et earum tenuis
 et acuta distinctio, fidentium est homi-
 num, illa vera et firma et certa esse, quae
 tutentur: non eorum, qui clament, ni-
 hilo magis vera illa esse, quam falsa. quid
 enim agant, si, cum aliquid definierint, ro-
 get eos quispiam, num illa definitio pos-
 sit in aliam rem transferri quamlibet. si
 posse dixerint: quid tum dicere habeant,
 cur illa vera definitio sit? si negaverint:
 fatendum sit, quoniam illa vera definitio
 transferri non possit in falsum, quod ea
 definitione explicetur, id percipi posse:
 quod minime illi volunt. eadem dici po-
 terunt in omnibus partibus. si enim di-
 cent, ea, de quibus differant, se dilucide
 perspicere, nec ulla communione viso-
 rum impediri: comprehendere ea se posse
 fatebuntur. sin autem negabunt vera vi-
 sa a falsis posse distingui, qui poterunt

longius progredi? occurreret enim, sicut occursum est. nam concludi argumentum non potest, nisi his, quae ad concludendum sumpta erunt, ita probatis, ut falsa ejusdem modi nulla possint esse. ergo si, rebus comprehensis et perceptis, nisa et progressa ratio hoc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumque ipsa natura accuratae orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, et, quo id facilius assequatur, adhibituram et sensus, et ea quae perspicua sint: qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quam videri volunt? maxime autem convincuntur, cum haec duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia: primum, esse quaedam falsa visa, quod cum volunt, declarant quaedam esse vera: deinde, inter falsa visa et vera nihil interesse. at primum sumptas, tanquam interesset. ita priori posterius, posteriori superius non jungitur. sed progrediamur longius, et ita agamus, ut nihil nobis assentati esse videamur: quaeque ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in praeteritis relinquamus. pri-

mum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam habet vim, ut ipsa per sese ea, quae sint, nobis; ita ut sint, indicet. sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmitus et constantius, maiore quadam opus est vel arte vel diligentia, ne ab iis, quae clara sint ipsa per sese, quasi praestigiis quibusdam et captionibus depellamur. nam, qui voluit subvenire erroribus Epicurus, iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixitque sapientis esse opinionem a perspicuitate sejungere: nihil fecit. ipsius enim opinionis error¹⁵ rem nullo modo sustulit. Quamobrem cum duae causae perspicuis et evidentibus rebus adversentur: auxilia totidem sunt contra comparanda. adversatur enim primum: quod parum desigunt animos et intendunt in ea, quae perspicua sunt, ut, quanta luce ea circumfusa sunt, possint agnoscere: alterum est, quod fallacibus et captiosis interrogationibus circumscripti atque decepti quidam, cum eas dissolvere non possunt, desciscunt a veritate. oportet igitur et ea, quae pro perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus jam diximus: et es-

se armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesque discutere. quod deinceps facere constitui. exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipsi etiam illa solent non confuse loqui. primum conantur ostendere, multa posse videri esse, quae omnino nulla sunt, cum animi inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quae nullae sint, ut iis, quae sint. nam cum dicatis, inquit, visa quaedam mitti a deo, velut ea, quae in somniis videantur, quaeque oraculis, auspiciis, extis declarentur: (haec enim aiunt probari a Stoicis, quos contra disputant) quaerunt, quonam modo, falsa visa quae sint, ea deus efficere possit probabilia: quae autem plane proxime ad verum accedant, efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quae perdifficiliter, internoscantur tamen? et, si haec, cur non inter quae nihil sit omnino? deinde, cum mens moveatur ipsa per sese, ut et ea declarant, quae cogitatione depingimus, et ea, quae vel furiosis, vel dormientibus videntur; nonne, inquit, verisimile sit, sic etiam mentem moveri, ut non modo non internoscat, vera

illa visa sint, anne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremerent et exalbescerent, vel ipsi per se motu mentis aliquo, vel objecta terribili re extrinsecus, nihil ut esset quî distingueretur tremor ille et pallor, neque ut quidquam interesset inter intestinum et oblatum. postremo, si nulla visa sunt probabilia, quae falsa sint, alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quae non facile internoscantur? cur non ut plane nihil intersit? praesertim cum ipsi dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu, quia
 16 nulla in visis distinctio appareat. Ad has omnes visiones inanes Antiochus quidem et permulta dicebat, et erat de hac una re unius diei disputatio. mihi autem non idem faciendum puto: sed ipsa capita dicenda. et primum quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philosophia probari solet, cum aliquid minutatim et gradatim additur aut demitur, Soritas hos vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano. vitiosum fane et captiosum genus. sic enim ascenditis: si tale visum objectum est a deo

dormienti, ut probabile sit, cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non, ut difficiliter a vero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidem? postremo, ut nihil inter hoc et illud intersit? huc si perveneris, me tibi primum quidque concedente, meum vitium fuerit. si ipse tua sponte processeris, tuum. quis enim tibi dederit, aut omnia deum posse; aut ita facturum esse, si possit? quomodo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter possit? deinde, ut ne internosci quidem? postremo, ut idem sit? ut, si lupi canibus similes: eosdem dices ad extremum. et quidem honestis similia sunt quaedam non honesta, et bonis non bona, et artificiosis minime artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare nihil inter haec interesse? ne repugnantia quidem videmus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at si efficeretur, ut inter visa differentium generum nihil interesset: reperirentur quae et in suo genere essent, et in alieno. quod fieri quâ potest? omnium deinde inanum visorum una depulsio est, siue illa cogitatione informan-

tur, quod fieri solere concedimus; five in quiete, five per vinum, five per insaniam. nam ab omnibus ejusdem modi visis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. quis enim, cum sibi fingit aliquid et cogitatione depingit, non, simul ac se ipse commovit atque ad se revocavit, sentit quid intersit inter perspicua et inania? eadem ratio est somniorum. num censes Ennium, cum in Hortis cum Ser. Galba, vicino suo, ambulavisset, dixisse, visus sum mihi cum Galba ambulare? at, cum somniavit, ita narravit:

Visus Homerus adesse poëta.

idemque in Epicharmo:

Nam videbar somniare me ego esse mortuum.

itaque, simul ut experrecti sumus, visa illa contemnimus: neque ita habemus, ut ea, 17 quae in foro gessimus. At enim dum videntur, eadem est in somniis species eorum, quae vigilantes videmus. plurimum interest. sed id omittamus. illud enim dicimus, non eandem esse vim neque integritatem dormientium et vigilantium, nec mente, nec sensu. ne vinolenti

quidem quae faciunt, eadem approbatione faciunt, qua sobrii: dubitant, haesitant, revocant se interdum, iisque, quae videntur, imbecillius assentiuntur: cumque edormiverunt, illa visa quam levia fuerint intelligunt. quod idem contingit insanis; ut et incipientes furere sentiant, et dicant, aliquid, quod non sit, id videri sibi: et, cum relaxentur, sentiant, atque illa dicant Alcmaeonis:

Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorum adspectu.

at enim ipse sapiens sustinet se in furore, ne approbet falsa pro veris. et alias quidem saepe, si aut in sensibus ipsius est aliqua forte gravitas, aut tarditas, aut obscuriora sunt quae videntur, aut a perspicendo temporis brevitatem excluditur. quanquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra vos est. si enim inter visa nihil interesset, aut semper sustineret, aut nunquam. sed ex hoc genere toto perspicitur potest levitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. quaerimus gravitatis, constantiae, firmitatis, sapientiae iudicium: utimur exemplis somniantium, furioso.

rum, ebriosorum. illud attendamus in hoc omni genere, quam inconstanter loquamur. non enim profetremus vino aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurde, ut tum diceremus interesse inter vigilantium visa, et sobriorum, et sanorum, et eorum, qui essent aliter affecti: tum nihil interesse. ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta, quod nolunt. ea dico incerta, quae ἀδηλα Graeci. si enim res se ita habeant, ut nihil intersit, utrum ita cui videatur, ut insano, an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod velle efficere, non mediocris insaniae est. similitudines vero aut geminorum, aut signorum annulis impressorum, pueriliter consectantur. quis enim nostrum similitudines negat esse, cum eae plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorum: cur eo non estis contenti, praesertim concedentibus nobis? et cur id potius contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut sibi sint et

ova ovorum, et apes apium simillimae. quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse potueras. tu autem vis eosdem plane esse; non similes: quod fieri nullo modo potest. dein confugis ad phisicos eos, qui maxime in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem jam te abstinebis: et ais Democritum dicere, innumerabiles esse mundos, et quidem sic quosdam inter se non solum similes, sed undique perfecte et absolute ita pares, ut inter eos nihil prorsus intersit, et eos quidem innumerabiles: itemque homines. deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem intersit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui sic par sit, ut nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquires, cum ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, et in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli non modo possint esse, sed etiam sint, in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? Primum qui- 18 dem me ad Democritum vocas, cui non

assentior: potiusque refellam, propter id, quod dilucide docetur a politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Servilios, qui gemini fuerunt, tam similes quam dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris, at domi: non ab alienis, at a suis. an non videmus, hoc usu venire, ut quos nunquam putassemus a nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse viderentur? hîc pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum assensum; nec unquam ulli viso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. sed ad caeteras res habet quandam artem, qua vera a falsis possit distinguere: et ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum: sic tu internoscas, si assueveris. videsne, ut in proverbio sit ovorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures (salvis rebus illis) qui

gallinas alere permultas quaestus causa forent: hi cum ovum inspexerant, quae id gallina peperisset, dicere solebant. neque id est contra nos: nam nobis satis est ova illa internoscere. nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse, quam si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regulam, ut talia visa vero iudicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi non licet transversum, ut aiunt, digitum discedere, ne confundam omnia. veri enim et falsi non modo cognitio, sed et natura tolletur, si nihil erit, quod intersit. ut etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere, cum visa in animos imprimantur, non vos id dicere, inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species et quasdam formas eorum. quasi vero non specie visa iudicentur: quae fidem nullam habebunt, sublata veri et falsi nota. illud vero perabsurdum, quod dicitis probabilia vos sequi, si re nulla impediamini. primum quæ potestis non impediri, cum a veris falsa non distent? deinde quod iudicium est veri, cum sit commune falsi? ex his illa necessario nata est ἐποχῇ, id est assensionis retentio:

in qua melius sibi constitit Arcesilas, si vera sunt quae de Carneade nonnulli existimant. si enim percipi nihil potest, quod utrique visum est: tollendus assensus est. quid enim est tam futile, quam quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, solitum esse delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id est, peccaturum esse sapientem. mihi porro non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit, de quo jam nimium etiam diu disputo, quam sapientem nihil opinari, id est, nunquam assentiri rei vel falsae vel incognitae. restat illud, quod dicunt, veri inveniendi causa contra omnia dici oportere et pro omnibus. volo igitur videre, quid invenerint. non solemus, inquit, ostendere. quae sunt tandem ista mysteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, sententiam vestram? ut, qui audient, inquit, ratione potius quam auctoritate ducantur. quid si utrumque? num pejus est? unum tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi possit. an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem videtur vel plurimum. quis enim ista tam aperte perspicueque et perversa, et falsa secutus

esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam major in Carneade et copia rerum et incendi vis fuisset? Haec Antiochus fere et ¹⁹ Alexandriae tum, et multis annis post, multo etiam asseverantius in Syria, cum esset mecum, paulo ante quam esset mortuus. sed jam confirmata causa, te, hominem amicissimum, (me autem appellabat) et aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: tune, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoveris, eam philosophiam sequere, quae confundit vera cum falsis, spoliat nos iudicio, privat approbatione, omnibus orbat sensibus? et Cimmeriis quidem, quibus adspectum solis sive deus aliquis, sive natura ademerat, sive ejus loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat. isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis ad adspiciendum reliquerunt. quos si sequamur, iis vinculis sumus adstricti, ut nos commovere nequeamus: sublata enim assensione omnem et motum animorum, et actionem rerum sustulerunt: quod non modo recte fieri,

sed omnino fieri non potest. provide etiam, ne uni tibi istam sententiam minime liceat defendere. an tu, cum res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, juratusque dixeris, ea te comperisse: quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram: negabis esse ullam rem, quae cognosci, comprehendere, percipi possit? vide, quaeso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipso minuatur auctoritas. quae cum dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus saepe tolleretur: nec mirum; nam nunquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius: me quoque, jocansne, an ita sentiens (non enim satis intellegebam) coepit hortari, ut sententia desisterem. tum mihi Catulus, si te, inquit, Luculli oratio flexit, quae est habita memoriter, accurate, copiose, taceo; neque te, quo minus, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud vero non censuerim, ut ejus auctoritate moveare. tantum enim te non monuit, inquit arridens, ut caveres, ne quis impro-

bus tribunus plebis, quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, et in concione quaereret, quid tibi constares, cum idem negares quidquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. hoc, quaeso, ne te terreat. de causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. si cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum, cum annos multos talia sensisset, simul ac visum sit, sententia destitisse. haec cum dixisset Catulus: me omnes intueri. Tum ²⁰ ego non minus commotus, quam soleo in causis majoribus, huiusmodi quadam oratione sum exorsus: me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita movit, ut docti hominis, et copiosi, et parati, et nihil praetereuntis eorum, quae pro illa causa dici possent; non tamen ut ei respondere posse diffiderem. auctoritas autem tanta plane me movebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. aggrediar igitur, si pauca ante quasi de fama mea dixerō. ego enim, si aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicavi; non modo stultitiam meam, sed etiam mores et na-

turam condemnandam puto. nam, si in minimis rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam eoërcetur: ego de omni statu consilioque totius vitae aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cum alios, tum etiam me ipsum velim? itaque, nisi ineptum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum de republica disceptatur, fieri interdum solet: jurarem per Jovem deosque penates, me et ardere studio veri reperiendi, et ea sentire, quae dicerem. quî enim possum non cupere verum invenire, cum gaudeam, si simile veri quid invenerim? sed, ut hoc pulcherrimum esse judicem, vera videre, sic, pro veris probare falsa, turpissimum est. nec tamen ego is sum, qui nihil unquam falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner: sed quaerimus de sapiente. ego vero ipse et magnus quidem sum opinator, (non enim sum sapiens) et meas cogitationes sic dirigo, non ad illam parvulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phoenices in
alto,
ut ait Aratus, eoque directius gubernant,
quod eam tenent,

Quae cursu interiore brevi convertitur
orbe:

sed ad Helicen et clarissimos Septentrio-
nes, id est, rationes has, latiore specie,
non ad tenue elimatas. eo fit, ut errem et
vager latius. sed non de me, ut dixi, sed
de sapiente quaeritur. visa enim ista cum
acriter mentem sensumve pepulerunt,
accipio, hisque interdum etiam assentior,
nec percipio tamen: nihil enim arbitror
posse percipi. non sum sapiens: itaque
visis cedo, neque possum resistere. sa-
pientis autem hanc censet Arcesilas vim
esse maximam, Zenoni assentiens, cavere
ne capiatur: ne fallatur, videre. nihil est
enim ab ea cogitatione, quam habemus de
gravitate sapientis, errore, levitate, te-
meritate disjunctius. quid igitur loquar
de firmitate sapientis? quem quidem nihil
opinari tu quoque, Luculle, concedis.
quod quoniam a te probatur, (ut prae-
postere tecum agam, mox referam me ad
ordinem) haec primum conclusio quam
habeat vim, considera. Si ulli rei sa-
piens assentietur unquam, aliquando e-
tiam opinabitur: nulli igitur rei assen-
tietur. hanc conclusionem Arcesilas pro-

bat: confirmabat enim et primum, et secundum. Carneades nonnunquam secundum illud dabat, assentire aliquando. ita sequebatur etiam opinari: quod tu non vis, et recte, ut mihi videris. sed illud primum, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse et Stoici dicunt, et eorum adstipulator Antiochus. posse enim eum falsa a veris, et quae non possunt percipi, ab iis, quae possint, distinguere. nobis autem primum, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiendi periculosa esse videtur et lubrica. quamobrem cum tam vitiosum esse constet, assentiri quidquam aut falsum aut incognitum, sustinenda est potius omnis assensio, ne praecipitet, si temere processerit. ita enim finitima sunt falsa veris, eaque quae percipi possunt, (si modo ea sunt quaedam: jam enim videbimus) ut tamen in praecipitem locum non debeat se sapiens committere. sin autem, omnino nihil esse quod percipi possit, a me sumptero, et, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omnes cohibiturum: ut tibi videndum sit, idae

malis, an aliquid opinaturum, esse sapientem. neutrum, inquires, illorum. nitamur igitur, nihil posse percipi. etenim de eo omnis est controversia. Sed prius ²² pauca cum Antiocho, qui haec ipsa, quae a me defenduntur, et didicit apud Philonem tam diu, ut constaret diutius didicisse neminem, et scripsit de his rebus acutissime, et idem haec non acrius accusavit in senectute, quam antea defensitaverat. quamvis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconstantia levatur auctoritas. quis enim iste dies illuxerit, quaero, qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negavisset, veri et falsi notam. excoGITAVIT aliquid? eadem dicit, quae Stoici. poenituit eum illa sensisse? cur non se transtulit ad alios, et maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria ista dissensio. quid? eum Mnesarehi poenitebat? quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. nunquam a Philone discessit, nisi posteaquam ipse coepit, qui se audirent, habere. unde autem subito vetus Academia revocata est? nominis dignitatem videtur, cum a re ipsa descisceret, retinere voluisse. quod erant qui il-

lum gloriae causa facere dicerent: sperare etiam fore, ut ii, qui se sequerentur, Antiochii vocarentur. mihi autem magis videtur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum. etenim de caeteris sunt inter illos nonnulla communia: haec Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. itaque cessit: et ut ii, qui nisi sub nube solem non ferunt; item ille, cum aestuaret, veterum, ut Maenianorum, sic Academicorum umbram secutus est. quoque solebat uti argumento tum, cum ei placebat nihil posse percipi, cum quaereret, Dionysius ille Heracleotes utrum comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illudne, quod multos annos tenuisset, Zenonique magistro credidisset, honestum quod esset, id bonum solum esse: an, quod postea defensitavisset, honesti inane nomen esse, voluptatem esse summum bonum: qui ex illius commutata sententia docere vellet, nihil ita signari in animis nostris a vero posse, quod non eodem modo possit a falso, is curavit, quod argumentum ex Dionysio ipse
23 sumpsisset, ex eo caeteri fumerent. Sed

cum hoc alio loco plura: nunc ad ea, quae a te, Luculle, dicta sunt. et primum quod initio dixisti, videamus quale sit: similiter a nobis de antiquis philosophis commemorari, atque seditiosi soleant claros viros, sed tamen populares aliquos nominare. illi cum res non bonas tractent, similes bonorum videri volunt. nos autem dicimus, ea nobis videri, quae vosmetipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras nivem nigram dixit esse: ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num sophistes? sic enim appellabantur ii, qui ostentationis aut quaestus causa philosophantur: maxima fuit et gravitatis et ingenii gloria. quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus non modo ingenii magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri: 'haec loquor de universis.' nihil excipit, de quo non profiteatur: quid enim esse potest extra universa? quis hunc philosophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisque inferioris aetatis? qui mihi cum illo collati quintae classis videntur. atque is non hoc

dicit, quod nos, qui veri esse aliquid
 non negamus, percipi posse negamus.
 ille verum esse plane negat. esse sensus
 quidem dicit, sed obscuros et tenebrico-
 sos. sic enim appellat eos is, qui hunc
 maxime est admiratus, Chius Metrodo-
 rus, initio libri, qui est de Natura. ‘ ne-
 ‘ go, inquit, scire nos sciamusne ali-
 ‘ quid, an nihil sciamus: ne idipsum qui-
 ‘ dem nescire, aut scire, scire nos: nec
 ‘ omnino, sitne aliquid, an nihil sit.’ fu-
 rere tibi Empedocles videtur: at mihi dig-
 nissimum rebus iis, de quibus loquitur,
 sonum fundere. num ergo is excaecat
 nos, aut orbat sensibus, si parum mag-
 nam vim censet in iis esse ad ea, quae sub
 eos subjecta sunt, judicanda? Parmenides,
 Xenophanes, minus bonis quamquam
 versibus, sed tamen illis versibus, incre-
 pant eorum arrogantiam, quasi irati, qui,
 cum sciri nihil possit, audeant se scire di-
 cere. et ab his aiebas removendum Socra-
 tem et Platonem. cur? an de ullis certius
 possum dicere? vixisse cum his equidem
 videor: ita multi sermones perscripti sunt,
 e quibus dubitari non possit, quin Socrati
 nihil sit visum sciri posse. excepit unum

tantum, 'scire se, nihil se scire:' nihil amplius. quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris haec persecutus non esset, nisi probavisset. ironiam enim alterius, perpetuam praesertim, nulla fuit ratio persequi. Videorne tibi non, ut ²⁴ Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari nunquam, nisi clarum, nisi nobilem? atqui habebam molestos vobis, sed minutos, Stilponem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt contorta et aculeata quaedam sophismata. sic enim appellantur fallaces conclusiunculae. sed quid eos colligam, cum habeam Chrysippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quàm multa ille contra sensus, quàm multa contra omnia, quae in consuetudine probantur? dissolvit idem. mihi quidem non videtur: sed dissolverit sane. certe tam multa non collegisset, quae nos fallerent probabilitate magna, nisi videret his resisti non facile posse. quid Cyrenaei videntur? minime contempti philosophi: qui negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quae tactu intimo sentiant, ut dolorem, ut voluptatem: neque

se, quo quid colore aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire, affici se quodam modo. satis multa de auctoribus. quanquam ex me quaesieras, nonne putarem post illos veteres, tot seculis, inveniri verum potuisse, tot ingeniis, tantisque studiis quaerentibus. quid inventum sit, paulo post videro, te ipso quoque iudice. Arcesilam vero non obrectandi causa cum Zenone pugnavisse, sed verum invenire voluisse, sic intelligitur. nemo, inquam, superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari: nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti. visa est Arcesilae cum vera sententia, tum honesta et digna sapiente. quaesivit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset. ille credo, nihil opinatur: quoniam esset quod percipi posset. quid ergo id esset? visum, credo. quale igitur 'visum?' tum illum ita definivisse, 'ex eo, quod esset, 'sicut esset, impressum, et signatum, et 'effectum.' post requisitum, etiamne, si ejusmodi esset visum verum, quale falsum. hinc Zenonem vidisse acute, nullum

esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, ut ejusmodi ab eo, quod non est, posset esse. recte consensit Arcefilas ad definitionem additum: neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum. incubuit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse visum a vero, ut non ejusdem modi etiam a falso possit esse. haec autem est una contentio, quae adhuc permanserit. nam illud, nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controversiam pertinebat. licebat enim nihil percipere, et tamen opinari: quod a Carneade dicitur probatum. equidem Clitomacho plus quam Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputatum quam probatum puto. Sed id²⁵ omittamus. illud certe, opinatione et perceptione sublata, sequitur omnium assensionum retentio: ut, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas nunquam assensurum esse. quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidem vera nuntiant? quos tu, Luculle, communi loco defendis. quod ne id facere posses, idcirco heri non necessario loco contra sen-

fus tam multa dixeram. tu autem te ne-
gas infracto remo, neque columbae col-
lo commoveri. primum cur? nam et in
remo sentio non esse id, quod videatur:
et in columba plures videri colores, nec
esse plus uno. deinde nihilne praeterea
diximus? maneant illa omnia: lacerat ista
causa; veraces suos esse sensus dicit. igitur
semper auctorem habes, et eum, qui
magno suo periculo causam agat. eo e-
nim rem dimittit Epicurus, si unus sen-
sus 'semel' in vita mentitus sit, nulli un-
quam esse credendum. hoc est verum esse,
confidere suis testibus, et importune in-
sistere. itaque Timagoras Epicureus ne-
gat sibi unquam, cum oculum torfisset,
duas ex lucerna flammulas esse visas: o-
pinionis enim esse mendacium, non ocu-
lorum. quasi quaeratur, quid sit, non
quid videatur. sed hic quidem majorum
similis. tu vero, qui visa sensibus alia ve-
ra dicas esse, alia falsa: quâ ea distinguis?
desine, quaeso, communibus locis: domi
nobis ista nascuntur. si quis deus te in-
terroget, sanis modo et integris sensibus,
num amplius quid desideras; quid re-
spondeas? utinam quidem roget! audiat

quàm nobiscum male agatur. ut enim vera videamus,quàm longe videbimus? ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompeianum non cerno : neque quidquam interjectum est,quod obftet: sed intendi longius acies non potest. ô præclarum prospectum! Puteolos videmus: at familiarem nostrum Avianum, fortasse in porticu Neptuni ambulantem, non videmus. at ille nescio qui, qui in scholis nominari solet, mille et octingenta stadia quod abesset videbat : quaedam volucres longius. responderem igitur audacter isti vestro deo, me plane his oculis non esse contentum. dicet me acrius videre quam ullos pisces fortasse : qui neque videntur a nobis, et nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. ergo ut illis aqua, sic nobis aër crassus offunditur. at amplius non desideramus. quid ? talpam num desiderare lumen putas? neque tam quererem cum deo, quod parum longe, quam quod falsum viderem. videsne navem illam? stare nobis videtur : at iis, qui in navi sunt, moveri haec villa. quæ rationem cur ita videatur: quam ut maxime inveneris, (quod haud scio, an non

possis) non tu verum testem habere, sed eum non sine causa falsum testimonium
 25 dicere ostenderis. Quid ego de navi? vidi enim a te remum contemni: majora fortasse quaeris. quid potest esse sole majus? quem mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem esse quam terram? quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quam videatur, sed non multo: ne majorem quidem multo putat esse: vel tantum esse, quantus videatur: ut oculi aut nihil, aut non multum mentiantur. ubi igitur illud est, 'semel?' sed ab hoc credulo, qui nunquam sensus mentiri putat, discedamus: qui ne nunc quidem putat, cum ille sol, qui tanta incitatione fertur, ut celeritas ejus quanta sit ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare videatur. sed, ut minuam controversiam: videte, quaeso, quam in parvulis sitis. quatuor sunt capita, quae concludunt, nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit; de quo haec tota quaestio est. e quibus primum est, esse aliquod visum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium, inter quae

visa nihil interfit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse visum verum a sensu profectum, cui non appositum sit visum aliud, quod ab eo nihil interfit, quodque percipi non possit. horum quatuor capitum secundum et tertium omnes concedunt. primum Epicurus non dat. vos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. qui igitur P. Servilium Geminum videbat, si Quintum se videre putabat, incidebat in ejusmodi visum, quod percipi non posset: quia nulla nota verum distinguebatur a falso: qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta, qui bis cum Geminio consul fuit, agnoscendo ejusmodi notam, quae falsa esse non possit? negas tantam similitudinem in rerum natura esse. pugnas omnino, sed cum adversario facili. ne sit sane. videri certe potest. fallit igitur sensum: et si una sefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, quem videris, qui tibi videbitur, tamen non ea nota judicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse ejusdem modi

falsa. quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintus videri; quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non fit, quoniam aliquid videtur esse, quod non est? omnia dicis sui generis esse; nihil esse idem, quod fit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum incredibile; nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum grantum. haec refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibusne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat. sed, si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem aere, eadem temperatione, eodem caelo, aqua, caeteris omnibus, centum Alexandros ejusdem modi facere non posset? quâ igitur notione discerneres? quid si in ejusmodi cera centum figilla hoc annulo impressero? ecqua poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quaerendus annularius aliquis, quoniam gallinarium invenisti, Deliacum illum, qui ova cognosceret? Sed adhibes artem advocatam etiam sensibus. pictor videt, quae nos non videmus: et, si-

mul inflavit tibicen, a perito carmen agnoscitur. quid? hoc nonne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, ad quae pauci accedunt nostri quidem generis admodum, nec videre, nec audire possumus? jam illa praeclara, quanto artificio esset sensus nostros mentemque et totam constructionem hominis fabricata natura; cur non extimescam opinandi temeritatem? etiamne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia et consilio scilicet, quae finxerit, vel, ut tuo verbo utar, quae fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose: disputantur etiam eleganter. denique videantur sane, ne affirmantur modo. sed de physicis mox, et quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris, videre mentitus. sed ut ad ea, quae clariora sunt, veniam: res jam universas profundam; de quibus volumina impleta sunt non a nostris solum, sed etiam a Chrysippo. de quo queri solent Stoici, dum studiose omnia conquiescit contra sensus et perspicuitatem, contraque omnem consuetudi-

nem, contraque rationem, ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem. ea sunt ejusmodi, quae a te diligentissime tractata sunt. dormientium, et vinolentorum, et furiosorum visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium, siccorum, sanorum: quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmaeo autem,

Sed mihi neutiquam cor consentit ----
 similia de vinolentis. quasi quisquam neget, et qui experrectus sit, eum somniasse; et, cujus furor confederit, putare non fuisse ea vera, quae essent sibi visa in furore. sed non id agitur: tum, cum videntur, quo modo videantur, id quaeritur. nisi vero Ennium non putamus ita totum illud audivisse,

O pietas animi -----
 (si modo id somniavit) ut si vigilans audiret. experrectus enim potuit illa visa putare, ut erant, et somnia: dormienti vero aequae ac vigilantibus probantur. quid? Iliona somno illo,

Mater, te appello -----
 nonne illa credit filium locutum, ut ex-

perrecta etiam crederet ? unde enim illa ?

Age adsta : mane : audi : iteradum eadem-
met ista mihi :

num videtur minorem habere visis, quam
vigilantes, fidem ? Quid loquar de in-²⁸

fanis ? qualis tandem fuit affinis tuus, Ca-
tule, Tuditanus ? quisquam fanissimus
tam certa putat, quae videt, quam is pu-
tabat, quae videbantur ? quid ? ille, qui,

Video, video te vivum, Ulysses, dum li-
cet :

nonne etiam bis exclamavit se videre,
cum omnino non videret ? quid ? apud
Euripidem Hercules, cum ut Eurysthei
filios, ita suos configebat sagittis ; cum
uxorem interimebat ; cum conabatur e-
tiam patrem ; non perinde movebatur fal-
sis, ut veris moveretur ? quid ? ipse Alc-
maeo tuus, qui negat cor sibi cum oculis
consentire, nonne ibidem incitato fu-
rore :

Unde haec flamma oritur ?

et illa deinceps,

Incede, incede : adsunt, adsunt : me, me
expetunt.

quid, cum virginis fidem implorat ?

Fer mî auxilium : pestem abige a me,

Flammiferam hanc vim, quae me excruciat.

Caeruleae incinctae igni incedunt:

Circumstant cum ardentibus taedis.

num dubitas, quin sibi haec videre videatur? itemque caetera:

Intendit crinitus Apollo

Arcum auratum luna innixus.

Diana facem jacet a laeva.

qui magis haec crederet, si essent, quam credebat, quia videbantur? apparet enim jam cor cum oculis consentire. omnia autem haec proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse: inter visa vera et falsa ad animi assensum nihil interesse. vos autem nihil agitis, cum falsa illa vel furiosorum, vel somniantium, recordatione ipsorum refellitis. non enim id quaeritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt; aut eorum, qui furere destiterunt: sed qualis visio fuerit aut furentium, aut somniantium tum, cum commovebantur. sed ab eo a sensibus. quid est, quod ratione percipi possit? dialecticam inventam esse dicitis, veri et falsi quasi disceptatricem et iudicem. cuius veri et falsi? et in qua re? in

geometriane quid sit verum vel falsum dialecticus judicabit, an in literis? an in musicis? at ea non novit. in philosophia igitur? sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat judicare? quid igitur judicabit? quae conjunctio, quae disjunctio vera sit, quid ambigue dictum sit, quid sequatur quamque rem, quid repugnet? si haec et horum similia judicat, de se ipsa judicat. plus autem pollicebatur. nam haec quidem judicare, ad caeteras res, quae sunt in philosophia multae atque magnae, non est satis. sed quoniam tantum in ea arte ponitis: videte, ne contra vos tota nata sit. quae primo progressu festive tradit elementa loquendi, et ambiguum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad soritas, lubricum sane et periculosum locum: quod tu modo dicebas esse vitiosum interrogandi genus. Quid ergo? 29 istius vitii num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus, quatenus. nec hoc in acervo tritici solum, unde nomen est, sed nulla omnino in re minutatim interroganti: dives, pauper:

clarus, obscurus sit: multa, pauca: magna, parva: longa, brevia: lata, angusta: quanto aut addito, aut dempto, certum respondeamus, non habemus. at vitiosi sunt soritae. frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint. erunt enim, nisi cavetis. cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cum gradatim interrogetur, verbi causa, tria, pauca sint, anne multa: aliquanto prius, quam ad multa perveniat, quiescere, id est, quod ab iis dicitur, *ἡσυχάζειν*. per me vel stertas licet, inquit Carneades, non modo quiescas. sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet, et eodem modo interroget. quo in numero conticuisti: si ad eum numerum unum addidero, multane erunt? progrediere rursus, quoad videbitur. quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. cujus generis error ita manat, ut non videam, quo non possit accedere. nihil me laedit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, prius quam ad finem veniam, equos sustinebo: eoque magis, si locus is, quo ferentur equi, praeceps erit: sic me, inquit, ante sustinebo, nec diuti-

us captiose interroganti respondebo. si habes, quod liqueat, neque respondes, superbis: si non habes, ne tu quidem perspicis. si, quia obscura, concedo: sed negas te usque ad obscura progredi. illustribus igitur rebus insistis. si id tantummodo, ut taceas; nihil assequeris. quid enim ad illum, qui te captare vult, utrum tacentem irretiat te, an loquentem? si autem usque ad novem, verbi gratia, sine dubitatione respondes pauca esse, in decimo insistis: etiam a certis et illustrioribus cohibes assensum. hoc idem me in obscuris facere non sinis? nihil igitur te contra sortitas ars ista adjuvat: quae nec augenti, nec minuenti, quid aut primum sit, aut postremum, docet. quid, quod eadem illa ars, quasi Penelope telam retexens, tollit ad extremum superiora? utrum ea vestra, an nostra culpa est? nempe fundamentum dialecticae est, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξιωμα: quod est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. quid igitur? haec vera, an falsa sunt? si te mentiri dicis: idque verum dicis: mentiri, verum dicis. haec scilicet inexplicabilia esse dicitis: quod est odiosius.

quam illa, quae nos incomprehensa et
 30 non percepta dicimus. Sed haec omit-
 to. illud quaero, si ista explicari non pos-
 sunt, nec eorum ullum iudicium inveni-
 tur, ut respondere possitis, verane an fal-
 sa sint: ubi est illa definitio, 'effatum esse
 'id, quod aut verum, aut falsum sit?' re-
 bus sumptis, adjungam, ex his sequendas
 esse alias, alias improbandas, quae sint in
 genere contrario. quo modo igitur hoc
 conclusum esse iudicas? si dicis nunc lu-
 cere, et verum dicis: lucet. dicis autem
 lucere, et verum dicis. lucet igitur. pro-
 batis certe genus, et rectissime conclusum
 dicitis. itaque in docendo eum primum
 concludendi modum traditis. aut, quid-
 quid igitur eodem modo concluditur, pro-
 babitis; aut ars ista nulla est. vide ergo,
 hanc conclusionem probaturusne sis: si
 dicis te mentiri, verumque dicis: mentiris.
 dicis autem te mentiri, verumque dicis.
 mentiris igitur. quî potes hanc non pro-
 bare, cum probaveris ejusdem generis su-
 periores? haec Chrysippea sunt, ne ab ipso
 quidem dissoluta. quid enim faceret huic
 conclusioni? 'si lucet, lucet. lucet autem.
 'lucet igitur.' cederet scilicet. ipsa enim ra-

tio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. quid ergo haec ab illa conclusione differt? 'si mentiris, mentiris. mentiris autem. mentiris igitur.' hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. quî igitur magis illud? si ars, si ratio, si via, si vis denique conclusionis valet: eadem est in utroque. sed hoc extremum eorum est. postulant, ut excipiantur haec inexplicabilia. Tribunum aliquem censeo videant: a me istam exceptionem nunquam impetrabunt. etenim cum ab Epicuro, qui totam dialecticam et contemnit et irridet, non impetrent, ut verum esse concedat, quod ita effabimur, 'aut vivet cras Hermachus, aut non vivet:' cum dialectici sic statuunt, omne quod ita disjunctum sit, quasi, 'aut etiam, aut non,' non modo verum esse, sed etiam necessarium: vide quam sit cautus is, quem isti tardum putant. si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere. nulla autem est in natura rerum talis necessitas. cum hoc igitur dialectici pugnent, id est, Antiochus et Stoici. totam enim evertit dia-

lecticam. nam si e contrariis disjunctio (contraria autem ea dico, cum alterum ait, alterum negat) si talis disjunctio falsa potest esse, nulla vera est. mecum vero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? cum aliquid hujusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat: 'si recte conclusi: teneo. sin vitiose, mi-
'nam Diogenes reddat.' ab eo enim Soico dialecticam didicerat: haec autem merces erat dialecticorum. sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo judicem, 'si lucet, lucet,' verum esse, ob eam causam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, verum esse: non judicem, 'si mentiris, mentiris,' eodem modo esse connexum. aut igitur hoc et illud: aut nisi hoc,
31 ne illud quidem judicabo. Sed, ut omnes istos aculeos et totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusque, qui simus: jam, explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent universa. nec vero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur: a Clitomachosumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo et acutus, ut Poenus,

et valde studiosus ac diligens. et quatuor ejus libri sunt de sustinendis assensionibus. haec autem, quae jam dicam, sunt sumpta de primo. duo placet esse Carneadi genera visorum: in uno hanc divisionem, alia visa esse, quae percipi possint, alia quae non possint: in altero autem, alia visa esse probabilia, alia non probabilia. itaque, quae contra sensus contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem divisionem: contra posteriorem nihil dici oportere. quare ita placere, tale visum nullum esse, ut perceptio consequeretur: ut autem probatio, multa. etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset; et sequitur omnis vitae ea, quam tu, Luculle, commemorabas, eversio. itaque et sensibus probanda multa sunt: teneatur modo illud, non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic, quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium, utetur eo sapiens: ac sic omnis ratio vitae gubernabitur. etenim is quoque, qui a vobis sapiens inducitur, multa sequitur probabilia, non compre-

hensa, neque percepta, neque assensa, sed similia veri: quae nisi probet, omnis vita tollatur. quid enim? conscendens navem sapiens, num comprehensum animo habet atque perceptum, se ex sententia navigaturum? qui potest? sed si jam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile videatur, se illuc venturum esse salvum. hujusmodi igitur visis consilia capiet, et agendi, et non agendi: faciliorque erit, ut albam esse nivem probet, quàm erat Anaxagoras; qui id non modo ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, unde illa concreta esset, albam ipsam esse ne videri quidem. et quaecumque res eum sic attinget, ut sit visum illud probabile, neque ulla re impeditum, movebitur. non enim est e saxo sculptus, aut e robore dolatus. habet corpus: habet animum: movetur mente: movetur sensibus: ut ei multa vera videantur, neque tamen habere insignem illam et propriam percipiendi notam: eoque sapientem non assentiri, quia possit ejusdem modi existere falsum aliquid, cujusmodi hoc verum. neque nos

contra sensus aliter dicimus ac Stoici ;
qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus videantur.
Hoc autem si ita sit, ut unum modo sensibus falsum videatur : praesto est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero vestro, perceptio et comprehensio tollitur. quod est caput Epicuri? si ullum sensibus visum falsum est: nihil percipi potest. quod vestrum? sunt falsa sensus visa. quid sequitur? ut taceam; conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. non concedo, inquit, Epicuro. certa igitur cum illo, qui a te totus diversus est: noli mecum, qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. quamquam nihil mihi tam mirum videtur, quam ista dici, ab Antiocho quidem maxime, cui erant, quae paulo ante dixi, notissima. licet enim haec quivis arbitrato suo reprehendat, quod negemus rem ullam percipi posse; certe levior reprehensio est. quod tamen dicimus esse quaedam probabilia; non videtur hoc satis esse vobis. ne sit. illa certe debemus effugere, quae a te vel maxime agitata sunt : .

‘ nihil igitur cernis? nihil audis? nihil est
‘ tibi perspicuum?’ explicavi paulo ante,
Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret: accipe quemadmodum ea dicantur a Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poëtam, cum scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui consul cum M'. Manilio fuit. scripsit igitur his fere verbis. sunt enim mihi nota, propterea quod earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio et quasi disciplina illo libro continetur; sed scriptum est ita: ‘ Academicis place-
‘ re, esse rerum ejusmodi dissimilitudines,
‘ ut aliae probabiles videantur, aliae contra: id autem non esse satis, cur alia per-
‘ cipi posse dicas, alia non posse: propterea quod multa falsa probabilia sint:’ nihil autem falsi perceptum, et cognitum possit esse. itaque ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia sensus eripi, a quibus nunquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse: illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quae nusquam alibi esset, veri et certi notam. quae cum exposuisset, adjungit, dupliciter dici assensus su-

stinere sapientem: uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri: altero, cum se a respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat; ut neque neget aliquid, neque aiat. id cum ita sit: alterum placere, ut nunquam assentiatur; alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicumque haec aut occurrat, aut deficiat, aut 'etiam,' aut 'non' respondere possit. nam cum placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moveri tamen et agere aliquid, reliquit ejusmodi visa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quae interrogati in utramque partem respondere possumus, sequentes tantummodo quod ita visum sit, dum sine assensu: neque tamen omnia ejusmodi visa approbari, sed ea, quae nulla re impedirentur. haec si vobis non probamus, sint falsa sane: invidiosa certe non sunt. non enim lucem eripimus: sed ea, quae vos percipi comprehendique, eadem nos, si modo probabilia sint, videri dicimus. Sic igitur 33 induceto et constituto probabili, et eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, vides profecto, Luculle, jacere .

jam illud tuum perspicuitatis patrocini-
um. iisdem enim hic sapiens, de quo lo-
quor, oculis, quibus iste vester, caelum,
terram, mare intuebitur: iisdem sensibus
reliqua, quae sub quemque sensum ca-
dunt, sentiet. mare illud, quod nunc fa-
vonio nascente purpureum videtur, idem
huic nostro videbitur, nec tamen assenti-
etur; quia nobismetipsis modò caerule-
um videbatur, manè flavum; quodque
nunc, quia a sole collucet, albescit et vi-
brat, dissimileque est proximo ei conti-
nenti: ut, etiam si possis rationem redde-
re, cur id eveniat, tamen non possis id
verum esse, quod videbatur oculis, defende-
re. unde memoria, si nihil percipimus,
(sic enim quaerebas) quod meminisse vi-
sa, nisi comprehensa non possumus? quid?
Polyaenus, qui magnus mathematicus fu-
isse dicitur, is posteaquam Epicuro assen-
tiens, totam geometriam esse falsam cre-
didit, num illa etiam, quae sciebat, oblitus
est? atqui, falsum quod est, id percipi non
potest, ut nobismetipsis placet. si igitur
memoria perceptarum comprehensarum-
que rerum est: omnia, quae quisque me-
minit, habet ea comprehensa atque per-

cepta. falsi autem comprehendi nihil potest: et omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. vera igitur illa sunt nunc omnia. hoc per me licet: sed tibi aut concedendum est ita esse, quod minime vis: aut memoriam mihi remittas, oportet, et facile esse ei locum, etiam si comprehensio perceptioque nulla sit. quid fiet artibus? quibus? iisne, quae ipsae fatentur conjectura se plus uti quam scientia: an iis, quae tantum id, quod videtur, sequuntur, nec habent istam artem vestram, qua vera et falsa dijudicent? sed illa sunt lumina duo, quae maxime causam istam continent. primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. at id quidem perspicuum est: cum Panaetius, princeps prope, meo quidem iudicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, praeter eum, Stoici certissimam putant, vera esse haruspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes, seque ab assensu sustineat. quod is potest facere de iis rebus, quas illi, a quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis facere non possit? an est aliquid, quod positum vel improbare, vel approbare pos-

fit, dubitari non possit? an tu in foritis poteris hoc, cum voles: ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, praesertim cum possit sine assensione ipsam verisimilitudinem non impeditam sequi? alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. primum enim videri oportet, in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici, sensus ipsos assensus esse: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi. tolli autem omnia, si visa tollantur. 34 Hac de re in utramque partem et dicta sunt, et scripta multa: sed brevi res potest tota confici. ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare visis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti, Herculi quendam laborem exantlatum a Carneade, quod, ut feram et immanem belluam, sic ex animis nostris assensionem, id est, opinionem et temeritatem extraxisset: tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem ejus, qui probabilia sequitur, nulla re impediante? hoc, inquit, ipsum impediet, quod statuet, ne

id quidem, quod probet, posse percipi. jam istud te quoque impedit in navigando, in conferendo, in uxore du-
cenda, in liberis procreandis, plurimis-
que in rebus, in quibus nihil sequere,
praeter probabile. et tamen illud usita-
tum et saepe repudiatum refers, non ut
Antipater, sed, ut ais, pressius. nam An-
tipatrum reprehensum quod diceret, con-
sentaneum esse ei, qui affirmaret, nihil
posse comprehendere, id ipsum saltem di-
cere posse comprehendere: quod ipsi Anti-
ocho pingue videbatur, et sibi contrari-
um. non enim potest convenienter dici,
nihil comprehendere posse, si ipsum com-
prehendere posse dicatur. illo modo potius
putat urgendum fuisse Carneadem: cum
sapiientis nullum decretum esse possit, nisi
comprehensum, perceptum, cognitum: ut
hoc ipsum decretum, quod sapientis esset,
nihil posse percipi, fateretur esse percep-
tum. proinde quasi sapiens nullum aliud
decretum habeat, et sine decretis vitam
agere possit. sed ut illa habet probabilia,
non percepta, sic hoc ipsum, nihil posse
percipi. nam si in hoc haberet cognitio-
nis notam, eadem uteretur in caeteris.

quam quoniam non habet, utitur probabilibus. itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, et incerta reddere. non enim, quemadmodum, si quaesitum ex eo sit, stellarum numerus par an impar sit: item, si de officio multisque aliis de rebus, in quibus versatur, exercitatusque sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, nec quid faciat, nec quid respondeat. ne illam quidem praetermisi, Luculle, reprehensionem Antiochi, (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus, Philonem maxime perturbatum. cum enim sumeretur unum, esse quaedam falsa visa: alterum, nihil ea differre a veris; non attendere, superius illud ea re a se esse concessum, quod videretur esse quaedam in visis differentia: eam tolli altero, quo neget visa a falsis vera differre: nihil tam repugnare. id ita esset, si nos verum omnino tolleremus. non facimus. nam tam vera, quam falsa, cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum
 35 habemus. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere jejune. cum sit enim campus,

in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, et in Stoicorum dumeta compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, 'quod impressum esset e vero:' neque adhiberet illam magnam accessionem, 'quo modo imprimi non posset a falso:' cum simplici homine simpliciter agerem; nec magnopere contenderem; atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari, non repugnarem; praesertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere possum? quaero enim, quid sit, quod comprehendi possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus; ne Xenocrates quidem, aut Polemo; sed nihilo minor; quod tale verum, quale falsum, esse non possit. nihil ejusmodi invenio. itaque incognito nimirum assentiar, id est, opinabor. hoc mihi et Peripatetici, et vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis, qui me valde movet; vel quod amavi hominem, sicut ille me; vel quod ita judico, politissimum et acutissimum omnium nostrae memoriae philosophorum.

a quo primum quaero, quo tandem modo sit ejus Academiae, cujus se esse profiteatur? ut omittam alia: haec duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut veteris Academiae, aut Peripateticorum? vel id solum percipi posse, quod esset verum tale, quale falsum esse non posset: vel sapientem nihil opinari? certe nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrumque verum puto: nec dico temporis causa: sed
 36 ita plane probo. Illud ferre non possum. tu, cum me incognito assentiri vites, idque turpissimum esse dicas, et plenissimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiae, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fines bonorum malorumque constituas, officia describas, quam vitam ingrediar definias, idemque etiam disputandi et intelligendi judicium dicas te et artificium traditurum: perficies, ut ego, ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quae tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. atqui ita dicas ne-

cesse est. neque vero tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. age, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros viros a se instructos dicant rempublicam saepe rexisse: sustinero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes viros: Diodoto quid faciam Stoico, quem a puero audiui? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem et admiror, et diligo? qui ista Antiochea contemnit? nostra, inquires, sola vera sunt. certe sola, si vera. plura enim vera discrepantia esse non possunt. utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaferint, scire se solos omnia? non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. optime: nempe ista scire, quae sunt in tua disciplina. hoc primum quale est, a non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus a nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo (ut saepe jam dixi) omnis haec quaestio est. in tres igitur partes et a plerisque et a nobismetipsis distributa sapientia est. primum ergo, si placet, quae de natura rerum sunt quaesita, videamus: velut il-

lud ante. estne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaferit? non quaero rationes eas, quae ex conjectura pendent, quae disputationibus huc et illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. geometrae provideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere: et qui omnia vobis, quae describunt, probant. non quaero ex his illa initia mathematicorum: quibus non concessis, digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat: Extremitatem, et quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit: Lineam autem, longitudinem latitudine carentem. haec cum vera esse concessero: si adigam jusjurandum, sapientemne prius, quam Archimedes eo inspectante rationes omnes descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem majorem esse quam terram, juraturum putas? si fecerit: solem ipsum, quem deum censet esse, contempserit. quod si geometricis rationibus non est crediturus, quae vim afferunt in dicendo, vos ipsi ut dicitis: nae ille longe aberit, ut argumentis credat philosophorum: aut, si est cre-

diturus, quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare. sed longum est. quaero tamen, quem sequatur. finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse: qua potissimum sententia melius eliget? disciplinam etsi quamcumque eliget, insipiens eliget. sed sit ingenio divino, quem unum e physicis potissimum probabit? nec plus uno poterit. non persequor quaestiones infinitas: tantum de principiis rerum, e quibus omnia constant, videamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. Princeps Thales, unus e septem, cui sex reliquos confensisse primos ferunt, ex aqua dixit constare omnia. at hoc Anaximandro, populari et sodali suo, non persuasit. is enim infinitatem naturae dixit esse, a qua omnia gignerentur. post ejus auditor Anaximenes, infinitum aëra: sed ea, quae ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infinitam: sed ex ea particulas similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas a mente divina. Xenophanes paulo etiam antiquior, unum esse omnia,

neque id esse mutabile, et id esse deum, neque natum unquam, et sempiternum, conglobata figura. Parmenides, ignem, qui moveat terram, quae ab eo formetur. Leucippus, plenum et inane. Democritus huic in hoc similis, uberior in caeteris. Empedocles, haec pervulgata et nota quatuor. Heraclitus, ignem. Melissus, hoc, quod esset, infinitum et immutabile, et fuisse semper et fore. Plato ex materia, in se omnia recipiente, mundum esse factum censet a Deo sempiternum. Pythagorei ex numeris, et mathematicorum initiis proficisci volunt omnia. ex his eliget vester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: caeteri, tot viri et tanti, repudiati ab eo condemnatique discedent. quamcumque vero sententiam probaverit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea quae sensibus: nec magis approbabit nunc lucere, quam, quoniam Stoicus est, hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quae et se et ipsum fabricata sit, et omnia moderetur, moveat, regat. erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, deos esse, quod quaedam animalis intelligentia per

omnia ea permeet, et transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista vera: vides enim³⁸ jam me fateri aliquid esse veri: comprehendi ea tamen et percipi nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim tibi ista dixerit, veniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neque enim ortum esse unquam mundum, quod nulla fuerit novo consilio inito tam praeclari operis inceptio, et ita eum esse undique aptum, ut nulla vis tantos queat motus mutationemque moliri, nulla senectus diuturnitate temporum exsistere, ut hic ornatus unquam dilapsus occidat. tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput et famam tuam, defendere necesse erit: mihi, ne ut dubitem quidem, relinquatur? ut omittam levitatem temere assentientium, quanti libertas ista aestimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? cur deus, omnia nostri causâ cum faceret, (sic enim vultis) tantam vim natricum viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa perniciofa terra marique disperferit? negatis haec tam polite tamque subtiliter

effici potuisse sine divina aliqua solertia: cujus quidem vos majestatem deducitis usque ad apium formicarumque perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis, minorum opusculorum fabricator, fuisse videatur. negas sine deo posse quidquam. ecce tibi e transverso Lampiscenus Strato, qui det isti deo immunitatem magni quidem muneris. sed cum sacerdotes deorum vacationem habeant, quanto est aequius habere ipsos deos? negat operâ deorum se uti ad fabricandum mundum. quaecumque sint, docet omnia esse effecta natura: nec, ut ille, qui asperis, et laevibus, et hamatis uncinatisque corporibus concreta haec esse dicat, interjecto inani. somnia censet haec esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autem singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum esse docet ponderibus et motibus. sic ille et deum opere magno liberat, et me timore. quis enim potest (cum existimet a deo se curari) non et dies et noctes divinum numen horre- re? et, si quid adversi acciderit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id jure

evenierit? nec Stratonî tamen assentior: nec vero tibi. modo hoc, modo illud probabilius videtur. Latent ista omnia,³⁹ Luculle, crassis occultata et circumfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta sit, quae penetrare in caelum, terram intrare possit. corpora nostra non novimus: qui sint situs partium; quam vim quaeque pars habeat, ignoramus. itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, aperuerunt, ut viderentur. nec eo tamen aiunt empirici notiora esse illa: quia possit fieri, ut patefacta et detecta mutantur. sed ecquid nos eodem modo rerum naturas persequere, aperire, dividere possumus, ut videamus, terra penitusne defixa sit et quasi radicibus suis haereat, an media pendeat? habitari ait Xenophanes in luna, eamque esse terram multarum urbium et montium. portenta videntur: sed tamen neque ille, qui dixit, jurare posset ita se rem habere, neque ego. nonne etiam dicitis, esse e regione nobis, e contraria parte terrae, qui adversis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos antipodas vocatis? cur mihi magis succensetis, qui ista non aspernor, quam eis, qui, cum au-

diunt, desipere vos arbitrantur? Hicetas Syracusius, ut ait Theophrastus, caelum, solem, lunam, stellas, supèra denique omnia, stare censet: neque praeter terram rem ullam in mundo moveri: quae cum circum axem se summa celeritate convertat et torqueat, eadem effici omnia, quasi stante terra caelum moveretur. atque hoc etiam Platonem in Timaeo dicere quidam arbitrantur, sed paulo obscurius. quid tu, Epicure? loquere. putas solem esse tantulum? egone? ne bis quidem tantum. sed et vos ab illo irridemini: et ipsi illum vicissim eluditis. liber igitur a tali irrisione Socrates, liber Aristo Chius, qui nihil istorum sciri putat posse. sed redeo ad animum et corpus. satisne tandem ea nota sunt nobis, quae nervorum natura sit, quae venarum? tenemusne quid animus sit? ubi sit? denique, sitne, an, ut Dicaearcho visum est, ne sit quidem ullus? si est: tresne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, irae, cupiditatis: an simplex unusque sit? si simplex, utrum sit ignis, an anima, an sanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. et, quidquid

est, mortale sit, an aeternum? nam utramque in partem multa dicuntur. Horum ⁴⁰ aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro, ne quid maxime quidem probabile sit, occurrit. ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. sin agis verecundius, et me accusas, non quod tuis rationibus non assentiar, sed quod nullis: vincam animum: cuique assentiar, deligam. quem potissimum? quem? Democritum? semper enim (ut scitis) studiosus nobilitatis fui. urgebor jam omnium vestrum convicio. tunc aut inane quidquam putes esse, cum ita completa et conferta sint omnia, ut et quod movebitur corporum cedat, et qua quidque cesserit, aliud illico subsequatur? aut atomos ullas, e quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua mente rem ullam effici posse praeclaram? et, cum in uno mundo ornatus hic tam fit mirabilis, innumerabiles, supra, infra, dextra, sinistra, ante, post, alios dissimiles, alios ejusdem modi mundos esse? et, ut nos nunc sumus ad Baulos, Puteolosque videmus; sic innumerabiles paribus in locis esse, eisdem nominibus, honoribus,

rebus gestis, ingeniis, formis, aetatibus, eisdem de rebus disputantes? et, si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumpere? tu vero ista ne adsciveris, neve fueris commentitiis rebus assensus. nihil sentire est melius, quam tam prava sentire. non ergo id agitur, ut aliquid assensu meo comprobem. quae tu vide, ne impudenter etiam postules, non solum arroganter, praesertim cum ista tua mihi ne probabilia quidem videantur. nec enim divinationem, quam probatis, ullam esse arbitrator: fatumque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exaedificatum quidem hunc mundum divino consilio existimo; atque haud scio an ita sit.

41 Sed cur rapior in invidiam? licetne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni et reliquis fere Stoicis aether videtur summus deus, mente praeditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi majorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, solem dominari et rerum potiri putat. itaque cogimur dissensione sapi-

entum dominum nostrum ignorare: quippe qui nesciamus, soli an aetheri serviamus. solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. vos ergo hujus magnitudinem quasi decempeda permenſi refertis. huic me mensurae vestrae, et vobis, quasi malis architectis, nego ego credere. dubium est, uter nostrum sit, leviter ut dicam, verecundior? neque tamen istas quaestiones physicorum exterminandas puto. est enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum, consideratio, contemplatioque naturae. erigimur; elatiores fieri videmur; humana despiciamus: cogitantesque supera atque caelestia, haec nostra, ut exigua et minima, contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si vero aliquid occurreret, quod verisimile videatur, humanissima completur animus voluptate. quaeret igitur haec et vester sapiens, et hic noster: sed vester, ut assentiatur, credat, affirmet: noster, ut vereatur temere opinari, praeclareque agi secum putet, si in ejusmodi rebus, verifi-

mile quod sit, invenerit. veniamus nunc ad bonorum malorumque notionem. sed paululum ante dicendum est. non mihi videntur considerare, cum physici ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quae illustriores videantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quam, cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quam solem, quem metiri non possunt, plus quam duodeviginti partibus majorem esse quam terram. ex quo illa conclusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest; qui caeteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit. magnitudo autem solis percipi non potest. qui igitur id approbat, quasi percipiat, nullam rem percipit. responderint, posse percipi quantum sol sit. non repugnabo, dummodo eodem pacto caetera percipi comprehendique dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis minusve comprehendere: quoniam omnium rerum una est definitio

⁴² comprehendendi. Sed, quod coepe-

ram: quid habemus in rebus bonis et malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos et bonorum et malorum summa referatur. qua de re est igitur inter summos viros major dissensio? omitto illa, quae relicta jam videntur, et Herilum, qui in cognitione et scientia summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenserit, et quam non multum a Platone Megarici, quorum fuit nobilis disciplina: cuius, ut scriptum video, princeps Xenophanes, quem modo nominavi: deinde eum secuti, Parmenides et Zeno. itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur. post Euclides, Socratis discipulus, Megareus: a quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum et simile, et idem semper. hi quoque multa a Platone. a Menedemo autem, quod is Eretrias fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente positum et mentis acie, qua verum cerne-
retur. illis similia, sed, opinor, explicata uberius et ornatius. hos si contemnimus, et jam abjectos putamus; illos certe minus despicere debemus, Aristonem,

qui, cum Zenonis fuisset auditor, re probavit ea, quae ille verbis, nihil esse bonum, nisi virtutem; neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium: in mediis ea momenta, quae Zeno voluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moveri: quae ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem: quae ἀπαθὴ nominantur. has igitur tot sententias ut omittamus, haec nunc videamus, quae diu multumque defensa sunt. alii voluptatem finem esse voluerunt: quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici. post Epicurus: cujus est disciplina nunc notior: neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens. voluptatem autem et honestatem finem esse Callipho censuit: vacare omni molestia Hieronymus: hoc idem cum honestate Diodorus. ambo hi Peripatetici. honeste autem vivere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, et vetus Academia censuit, (ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime) et Aristoteles: ejusque amici nunc proxime videntur accedere. in-

introducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset. honestum autem, quod ducatur a conciliatione naturae, Zeno statuit finem esse bonorum: qui inventor et princeps Stoicorum fuit. Jam illud perspicuum est, omnibus iis finibus bonorum, quos exposui, malorum⁴³ fines esse contrarios. ad vos nunc refero, quem sequar? modo ne quis illud tam ineruditum absurdumque respondeat: quemlibet, modo aliquem. nihil potest dici inconsideratius. cupio sequi Stoicos. licetne (omitto, per Aristotelem, meo iudicio in philosophia prope singularem) per ipsum Antiochum? qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus. erit igitur res jam in discrimine. nam aut Stoicus constituatur sapiens, aut veteris Academiae. utrumque non potest. est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio. nam omnis ratio vitae definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione vitae dissident. non potest igitur uterque

esse sapiens, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. si Polemoneus; peccat Stoicus, rei falsae assentiens. vos quidem nihil dicitis a sapiente tam alienum esse. sin vera sunt Zenonis; eadem in veteres Academicos, Peripateticosque dicenda. hic igitur neutri assentiens, si nunquam, uter est prudentior? quid, cum ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat non posse illa probanda esse sapienti? placet Stoicis, omnia peccata esse paria. at hoc Antiocho vehementissime displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. praecide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? quae dicuntur quidem, et acuta mihi videntur in utramque partem, et paria; nonne caveam, ne scelus faciam? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune. ecce multo major etiam dissensio. Zeno in una virtute positam beatam vitam putat. quid Antiochus? etiam, inquit: beatam, sed non beatissimam. Deus ille, qui nihil censuit deesse virtuti: homuncio hic, qui

multa putat praeter virtutem homini partim cara esse, partim etiam necessaria. sed ille vereor ne virtuti plus tribuat quam natura patiatur, praesertim Theophrasto multa diserte copioseque dicente. et hic metuo, ne vix sibi constet: qui cum dicat esse quaedam et corporis et fortunae mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. distrahor: tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: et tamen, nisi alterutrum sit, virtutem jacere plane puto. verum in his discrepant. quid illud? in quibus consentiunt, num pro veris probare possumus? sapientis animum nunquam nec cupiditate moveri, nec laetitia efferri. Age, haec ⁴⁴ probabilia sane sint: num etiam illa? nunquam timere, nunquam dolere. sapiensne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? satis durum: sed Zenoni necessarium, cui, praeter honestum, nihil est in bonis: tibi vero, Antioche, minime, cui, praeter honestatem, multa bona; praeter turpitudinem, multa mala videntur, quae et venientia metuat sapiens necesse est, et venisse doleat. sed quaero, quando ista fuerint ab Academia vetere decre-

ta, ut animum sapientis commoveri et conturbari negarent? mediocritates illi probabant, et in omni permotione naturalem volebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu; est enim non magnus, verum aureolus, et, ut Tuberoni Panaetius praecipit, ad verbum ediscendus libellus. atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas: metum, cavendi causa: misericordiam aegritudinemque, clementiae: ipsam iracundiam, fortitudinis quasi contem esse dicebant: recte, secusne, alias viderimus. atrocitas quidem ista tua quomodo in veterem Academiam irruperit, nescio. illa vero ferre non possum, non quo mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quae *παράδοξα* nominantur: sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse vultis. illi unquam dicerent, sapientes solos reges? solos divites? solos formosos? omnia, quae ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, praetorem, imperatorem, nescio an ne quinquevirum quidem quemquam,

nisi sapientem? postremo, solum civem, solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exules, servos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras, non esse leges? ne urbes denique aut civitates, nisi quae essent sapientium? haec tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quam moenia: mihi autem, bono modo; tantum, quantum videbitur. Legi⁴⁵ apud Clitomachum, cum Carneades et Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinum, qui tum, P. Scipione et M. Marcello consulibus, praetor esset, eum, qui cum avo tuo, Luculle, consul fuit, doctum sane hominem, ut indicat ipsius historia, scripta Graece, jocantem dixisse Carneadi, ‘ego tibi, Carneade, praetor esse non videor, quia sapiens non sum: nec haec urbs, nec in ea civitas.’ tum ille, ‘haec Stoico non videris.’ Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitasset, quin et praetor ille esset, et Roma urbs, et eam civitas incoleret. sed ille noster est plane, ut supra dixi, Stoicus, perpauca balbutiens. vos autem mihi ve-

remini, ne labar ad opinionem, et aliquid adsciscam, et comprobem incognitum: quod minime vultis. -quid consilii datis? testatur saepe Chrysippus, tres solas esse sententias, quae defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit et amputat multitudinem. aut enim honestatem esse finem, aut voluptatem, aut utrumque. nam qui summum bonum dicant id esse, si vacemus omni molestia, eos invidiosum nomen voluptatis fugere; sed in vicinitate versari. quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate conjungerent: nec multo secus eos, qui ad honestatem prima naturae commoda adjungerent. ita tres reliquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. sit sane ita. quanquam a Polemonis, et Peripateticorum, et Antiochi finibus non facile divellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. verumtamen video, quam suaviter voluptas sensibus nostris blandiatur. labor, ut assentiar Epicuro, aut Aristippo. revocat virtus; vel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem jungit Deo. possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi

animum nullum habeamus, corpus solum
tuetur; Zeno, quasi corporis simus ex-
pertes, animum solum complectitur: ut
Calliphontem sequar, cujus quidem sen-
tentiam Carneades ita studiose defensi-
tabat, ut eam probare etiam videretur.
quanquam Clitomachus affirmabat, nun-
quam se intelligere potuisse, quid Carne-
adi probaretur. sed si ipsum finem ve-
lim sequi, nonne ipsa veritas, et gravis,
et recta ratio mihi obversetur? tu, cum
honestas in voluptate contemnenda con-
sistat, honestatem cum voluptate, tan-
quam hominem cum bellua, copulabis?
Unum igitur par, quod depugnet, reli-⁴⁶
quum est, voluptas cum honestate. de
quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio,
non magna contentio. alterum si seque-
re, multa ruunt, et maxime communitas
cum hominum genere, caritas, amicitia,
iustitia, reliquae virtutes: quarum esse
nulla potest, nisi erit gratuita. nam quae
voluptate, quasi mercede aliqua, ad offi-
cium impellitur, ea non est virtus, sed fal-
lax imitatio simulatioque virtutis. audi
contra illos, qui nomen honestatis a se ne
intelligi quidem dicant, nisi forte quod

gloriosum sit in vulgus, id honestum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normam, hanc regulam, hanc praescriptionem esse naturae: a qua qui aberravisset, eum nunquam, quid in vita sequeretur, habiturum. nihil igitur me putatis, haec et alia innumera-bilia cum audiam, moveri? tam moveor, quam tu, Luculle: neque me minus hominem, quam te, putaveris. tantum interest, quod ut, cum es commotus, acquiescis, assentiris, approbas; verum illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse vis: deque eo nulla ratione neque pelli, neque moveri potest: ego nihil ejusmodi esse arbitrator, cui si assensus sim, non assentiar saepe falso; quoniam vera a falsis nullo discrimine separantur, praesertim cum judicia ista dialecticae nulla sint. venio enim jam ad tertiam partem philosophiae. aliud judicium Protagorae est, qui putet id cuique verum esse, quod cuique videatur: aliud Cyrenaicorum, qui, praeter permotiones intimas, nihil putant esse judicii: aliud Epicuri, qui omne judicium in sensibus, et in rerum notitiis, et in

voluptate constituit. Plato autem omne
 iudicium veritatis, veritatemque ipsam,
 abductam ab opinionibus et a sensibus,
 cogitationis ipsius et mentis esse voluit.
 numquid horum probat noster Antio-
 chus? ille vero ne majorum quidem suo-
 rum. ubi enim aut Xenocratem sequitur,
 ejus libri sunt de ratione loquendi multi
 et multum probati? aut ipsum Aristote-
 lem, quo profecto nihil est acutius, nihil
 politius? a Chrysippo pedem nunquam.
 Qui ergo Academici appellamur? an abu-⁴⁷
 timur gloria nominis? aut cur cogimur
 eos sequi, qui inter se dissident? in hoc
 ipso, quod in elementis dialectici docent,
 quo modo judicare oporteat, verum fal-
 sumne sit, si quid ita connexum est, ut hoc:
 ‘ si dies est, lucet:’ quanta contentio est?
 aliter Diodoto, aliter Philoni, Chrysippo
 aliter placet. quid? cum Cleanthe, doctore
 suo, quam multis rebus Chrysippus dissi-
 det? quid? duo vel principes dialectico-
 rum, Antipater et Archidemus, opiniosis-
 simi homines, nonne multis in rebus dis-
 sentiunt? quid me igitur, Luculle, in invi-
 diam et tanquam in concionem vocas? et
 quidem, ut seditiosi tribuni solent, occlu-

di tabernas jubes? quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes convenerint, facile contra vos incitabuntur. expromam primum illa invidiosa, quod eos omnes, qui in concione stabunt, exules, servos, insanos esse dicatis: deinde ad illa veniam, quae jam non ad multitudinem, sed ad vosmetipsos, qui adestis, pertinent. negat enim vos Zeno, negat Antiochus scire quidquam. quomodo, inquires. nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. at scire negatis quemquam rem ullam, nisi sapientem: et hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam, cum extensis digitis adversam manum ostenderat, Visum, inqueiebat, hujusmodi est. deinde, cum paulum digitos constrinxerat, Assensus hujusmodi. tum cum plane compresserat, pugnumque fecerat, Comprehensionem illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατ'ἀλήθειαν imposuit. cum autem laevam manum admoverat, et illum pugnum arête vehementerque compresserat, Scientiam talem esse dicebat: cujus compotem, nisi

sapientem, esse neminem. sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. ita tu nunc, Catule, lucere nescis: nec tu, Hortensi, in tua villa nos esse. num minus haec invidiose dicuntur? nec tamen nimis eleganter: illa subtilius. sed quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnam vim habere ad artes: sic ego nunc tibi refero, artem sine scientia esse non posse. an pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? quod si eos docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, desinerent irasci: ne nobis quidem succenserent, cum didicissent id tollere nos, quod nusquam esset, quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem majorum etiam comprobant diligentia: qui primum jurare 'ex sui animi sententia' quemque voluerunt: deinde ita teneri, 'si sciens falleret,' quod inscientia multa versaretur in vita: tum, qui testimonium diceret, ut 'arbitrari' se diceret, etiam quod ipse vidisset: quaeque jurati iudices cognovissent, ut ea non esse facta, sed ut 'videri'

48 pronuntiarent. Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam favonius ipse infufurrat, navigandi nobis, Luculle, tempus esse, et quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. posthac tamen, cum haec quaeremus, potius de diffensionibus tantis summorum virorum differamus, de obscuritate naturae, deque errore tot philosophorum, qui de bonis contrariisque rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno verum esse non possit, jacere necesse sit tot tam nobiles disciplinas; quam de oculorum sensuumque reliquorum mendaciis, et de sorite, aut pseudomeno: quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. tum Lucullus, non moleste, inquit, fero, nos haec contulisse. saepius enim congregientes nos, et maxime in Tusculanis nostris, si qua videbuntur, requiremus. optime, inquam: sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? tum Catulus, egone, inquit? ad patris revolvor sententiam, quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, ut percipi nihil putem posse; assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem: sed ita, ut intelligat se opina-

ri, sciatque nihil esse, quod comprehendi et percipi possit. per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiae, nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior. habeo, inquam, sententiam tuam, nec eam admodum aspernor. sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? tum ille ridens, tollendum. teneo te, inquam. nam ista Academiae est propria sententia. ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad naviculas nostras descendimus.

ACADEMICORUM

(EDITIONIS SECUNDAE)

LIBER PRIMUS.

IN Cumano nuper cum mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis a M. Varrone, venisse eum Roma pridie vesperi, et nisi de via fessus esset, continuo ad nos venturum fuisse. quod cum audissemus, nullam moram interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobiscum, et studiis eisdem, et vetustate amicitiae conjunctum. itaque confestim ad eum ire perreximus: paulumque cum ejus villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo intervallo ad suam villam reduximus. hîc pauca primo, atque ea percontantibus nobis, ecquid forte Roma novi. Atticus, omitte ista, quae nec percontari, nec audire sine molestia possumus, quaeso, inquit: et quaere potius ecquid ipse

novi. silent enim diutius Musae Varro-
 nis, quam solebant: nec tamen istum ces-
 sare, sed celare quae scribat, existimo. mi-
 nime vero, inquit ille. intemperantis e-
 nim esse arbitror scribere, quod occultari
 velit. sed habeo opus magnum in mani-
 bus, quod jam pridem ad hunc eum ip-
 sum, (me autem dicebat) quaedam insti-
 tui, quae et sunt magna sane, et limantur
 a me politius. et ego, ista quidem, inquam,
 Varro, jam diu exspectans, non audeo ta-
 men flagitare: audivi enim e Libone no-
 stro, cujus nosti studium, (nihil enim e-
 jusmodi celare possumus) non te ea in-
 termittere, sed accuratius tractare, nec de
 manibus unquam deponere. illud autem
 mihi ante hoc tempus nunquam in men-
 tem venit a te requirere: sed nunc postea-
 quam sum ingressus res eas, quas tecum si-
 mul didici, mandarem monumentis, phi-
 losophiamque veterem illam, a Socrate
 ortam, Latinis literis illustrare; quaero,
 quid sit, cur, cum multa scribas, genus
 hoc praetermittas, praesertim cum et ip-
 se in eo excellas, et id studium totaque ea
 res longe caeteris et studiis et artibus an-
 tecedat. Tum ille, rem a me saepe deli- 2

beratam et multum agitatam requiris. itaque non haesitans respondebo: sed ea dicam, quae mihi sunt in promptu; quod ista ipsa de re multum, ut dixi, et diu cogitavi. nam, cum philosophiam viderem diligentissime Graecis literis explicatam, existimavi, si qui de nostris ejus studio tenerentur, si essent Graecis doctrinis eruditi, Graeca potius quam nostra lecturos: sin a Graecorum artibus et disciplinis abhorrerent, ne haec quidem curaturos, quae sine eruditione Graeca intelligi non possunt. itaque ea nolui scribere, quae nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. vides autem eadem ipse. didicisti enim non posse nos Amfanii aut Rabirii similes esse, qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis vulgari sermone disputant: nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi, nec differendi putant. nos autem praeceptis dialecticorum et oratorum etiam (quoniam utramque vim virtutem esse nostri putant) sic parentes, ut legibus; verbis, quamquam novis, cogimur uti: quae docti (ut

118 ACADEMICORUM

dixi) a Graecis petere malunt, indocti ne a nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. jam vero physica, si Epicurum, id est, si Democritum probarem, possem scribere ita plane, ut Amasianus. quid est enim magnum, cum causas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, quae contineantur ex effectione et ex materia ea, quam fingit et format effectio. adhibenda enim geometria est: quoniam quibusnam quisquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere haec ipsa de vita et moribus, et de expetendis fugiendisque rebus? illi enim simpliciter pecudis et hominis idem bonum esse censent. apud nostros autem, non ignoras, quae sit et quanta subtilitas. siue enim Zenonem sequare: magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud verum et simplex bonum, quod non possit ab honestate se jungi. quod bonum quale sit, negat se omnino Epicurus sine voluptatibus sensum moventibus vel suspicari. si vero Academiam veterem persequamur, quam nos, ut scis, proba-

mus: quam erit illa acute explicanda nobis? quam argute, quam obscure etiam contra Stoicos differendum? totum igitur illud philosophiae studium mihi quidem ipse sumo, et ad vitae constantiam, quantam possum, et ad delectationem animi: nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini. sed meos amicos, in quibus est studium, in Graeciam mitto, id est, ad Graecos ire jubeo, ut ea a fontibus potius hauriant, quam rivulos consecutentur. quae autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent, ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut essent nota nostris. a Graecis enim peti non poterant, ac post L. Aelii nostri occasum ne a Latinis quidem. et tamen in illis veteribus nostris, quae Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dicta dialectice: quae quo facilius minus docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati; in laudationibus, in iis ipsis antiquitatum prooemiis, philosophice scri-

bere volumus, si modo consecuti sumus. Tum ego, sunt, inquam, ista, Varro. nam 3 nos in nostra urbe peregrinantes errantesque, tanquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt, ut possemus aliquando, qui et ubi essemus, agnoscere. tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu bellicam disciplinam; tu sedem regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumque poëtis nostris, omninoque Latinis et literis luminis attulisti, et verbis: atque ipse varium et elegans omni fere numero poëma fecisti, philosophiamque multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad edocendum parum. causam autem probabilem tu quidem affers. aut enim Graeca legere mallent, qui erunt eruditi: aut ne haec quidem, qui illa nesciunt. sed da mihi nunc, satisne probas? immo vero et haec, qui illa non poterunt; et qui Graeca poterunt, non contemnent sua. quid enim causa est, cur poëtas Latinos Graecis literis eruditi legant, philosophos non legant? an quia delectat En-

nius, Pacuvius, Accius, multi alii, qui non verba, sed vim Graecorum expreſſerunt poëtarum? quanto magis philoſophi delectabunt, ſi, ut illi Aefchylum, Sophoclem, Euripidem, ſic hi Platonem imitentur, Ariſtotelem, Theophraſtum? oratores quidem laudari video, ſi qui e noſtris Hyperidem ſint, aut Demotheſtenem imitati. ego autem (dicam enim, ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſae, dum reipublicae non ſolum cura, ſed quaedam etiam procuratio multis officiis implicatum et conſtrictum tenebat, haec incluſa habebam; et, ne obſoleſcerent, renovabam, cum licebat, legendo. nunc vero et fortunae graviffimo percuffus vulnere, et adminiſtratione reipublicae liberatus, doloris medicinam a philoſophia peto, et otii oblectationem hanc honeſtiſſimam judico. aut enim huic aetati hoc maxime aptum eſt: aut iis rebus, ſi quas dignas laude geſſimus, hoc in primis conſentaneum: aut etiam ad noſtros cives erudiendos nihil utiliſſimum: aut, ſi haec ita non ſunt, nihil aliud video, quod agere poſſimus. Brutus quidem noſter, excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam Latinis

literis persequitur, nihil ut iisdem de rebus Graecia desideret: et eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audivit aliquamdiu, cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem, da, quaeso, te huic etiam generi literarum. Tum ille, istud quidem considerabo, nec vero sine te. sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? quamam, inquam, de re? relictam a te veterem jam, inquit: tractari autem novam. quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem e nova, quam nobis in novam e vetere? certe enim recentissima quaeque sunt correctae et emendatae maxime. quanquam Antiochi magister Philo, magnus vir, ut tu existimas ipse, negaret in libris (quod coram etiam ex ipso audiebamus) duas Academias esse; erroremque eorum, qui ita putarunt, coarguit. est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quae contra Philonem Antiochus scripserit. immo vero et istam, et totam veterem Academiam, aqua absumptam diu, renovari a te, nisi molestum est, velim: et simul, assidamus, inquam, si videtur. sane istud qui-

dem, inquit: sum enim admodum infirmus. sed videamus, idemne Attico placeat fieri a me, quod te velle video. mihi vero, ille. quid est enim, quod malim, quam ex Antiocho jam pridem audita recordari, et simul videre, satisne ea commode dici possint Latine? quae cum sunt dicta, in conspectu confedimus omnes. tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi videtur, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis et ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, avocavisse philosophiam, et ad vitam communem adduxisse: ut de virtutibus et vitiis, omninoque de bonis rebus et malis quaereret: caelestia autem vel procul esse a nostra cognitione censeret, vel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum. hic in omnibus fere sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti varie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque praestare caeteris, quod illi, quae nesciant, scire se putent: ipse se nihil scire, id unum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline

omnium sapientissimum esse dictum, quod haec esset una hominis sapientia, non arbitrari sese scire quod nesciat. quae cum diceret constanter, et in ea sententia permaneret, omnis ejus oratio tum in virtute laudanda, et in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, ut e Socraticorum libris, maximeque Platonis, intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui varius, et multiplex, et copiosus fuit, una et consentiens duobus vocabulis philosophiae forma instituta est, Academicorum et Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam, cum Speusippum, sororis filium, Plato philosophiae quasi heredem reliquisset: duos autem praestantissimos studio atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium et Aristotelem Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, coetus erant et sermones habere soliti, e loci vocabulo nomen habuerunt. sed utrique Platonis ubertate completi certam quandam disciplinae formu-

lam composuerunt, et eam quidem plenam ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, et nulla affirmatione adhibita consuetudinem differendi reliquerunt. ita facta est differendi, quod minime Socrates probabat, ars quaedam philosophiae, et rerum ordo, et descriptio disciplinae. quae quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. nihil enim inter Peripateticos et illam veterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenii praestabat, ut mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat utrisque, et eadem rerum expectandarum fugiendarumque partitio. sed quid ago? inquit: aut sumne sanus, qui haec vos docco? nam etsi non sus Minervam, ut aiunt; tamen inepte, quisquis Minervam docet. tum Atticus, tu vero, inquit, perge, Varro: valde enim amo nostra, atque nostros: meque ista delectant, cum Latine dicuntur, et isto modo. quid me, inquam, putas, qui philosophiam jam professus sim populo nostro exhibiturum? pergamus, igitur, inquit, quoniam place-
 5 cet. Fuit ergo jam accepta a Platone philosophandi ratio triplex: una de vita

et moribus : altera de natura et rebus occultis : tertia de differendo, et quid verum, et quid falsum; quid rectum in oratione, pravumve; quid consentiens, quid repugnans, judicando. ac primam illam partem bene vivendi a natura petebant, eique parendum esse dicebant : neque ulla alia in re, nisi in natura, quaerendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur : constituebantque, extremum esse rerum expetendarum, et finem bonorum, adeptum esse omnia e natura et animo, et corpore, et vita. corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus. valetudinem, vires, pulchritudinem, in toto : in partibus autem, sensus integros, et praestantiam aliquam partium singularum; ut in pedibus celeritatem, vim in manibus, claritatem in voce, in lingua etiam explanatam vocum impressionem. animi autem, quae essent ad comprehendendam ingenii virtutem idonea : eaque ab iis in naturam et mores dividebantur. naturae celeritatem ad discendum et memoriam dabant : quorum utrumque mentis esset proprium, et ingenii. morum autem putabant studia

esse et quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant; in quibus erat philosophia ipsa. in qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quaedam ad virtutem appellatur: quod autem absolutum, id est virtus, quasi perfectio naturae, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima. ergo haec animorum. vitae autem (id enim erat tertium) adjuncta esse dicebant, quae ad virtutis usum valerent. jam virtus animi bonis et corporis cernitur in quibusdam, quae non tam naturae, quam beatæ vitae, adjuncta sunt. hominem esse censebant quasi partem quandam civitatis, et universi generis humani, eumque esse conjunctum cum hominibus humana quadam societate. ac de summo quidem atque naturali bono sic agunt. caetera autem pertinere ad id putant, aut ad augendum, aut ad tuendum; ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. ita tripartita ab iis inducitur
 6 ratio bonorum. Atque haec illa sunt tria genera, quae putant plerique Peripateticos dicere. id quidem non falso: est enim haec partitiō illorum; illud impruden-

ter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos, arbitrantur. communis haec ratio, et utrisque hic bonorum finis videbatur, adipisci quae essent prima in natura, quaeque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quae in ipso animo atque in ipsa virtute versantur. itaque omnis illa antiqua philosophia sensit in una virtute esse positam beatam vitam: nec tamen beatissimam, nisi adjungerentur et corporis, et caetera, quae supra dicta sunt, ad virtutis usum idonea. ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in vita et officii ipsius initium reperiiebatur: quod erat in conservatione earum rerum, quas natura praescriberet. hinc gignebatur fuga desidia, voluptatumque contemptio: ex quo laborum dolorumque susceptio multorum, magnorum, recti honestique causa; et earum rerum, quae erant congruentes cum descriptione naturae. unde amicitia existebat, et iustitia, atque aequitas: haecque et voluptatibus, et multis vitae commodis anteponebantur. haec quidem fuit apud eos morum institutio, et ejus artis,

quam primum posui, forma atque descriptio. de natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera esset efficiens, altera autem, quasi huic se praebens, ea, quae efficeretur aliquid. in eo, quod efficeret, vim esse censebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam: in utroque tamen utrumque. neque enim materiam ipsam cohaerere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. sed quod ex utroque, id jam corpus et quasi Qualitatem quandam nominabant. dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Graeci ipsi faciunt, a quibus haec jam diu tractantur, utamur
 7 verbis interdum inauditis. Nos vero, inquit Atticus. quin etiam Graecis licebit utare, cum voles, si te Latina forte deficient. bene sane facis: sed enitar, ut Latine loquar, nisi in hujuscemodi verbis, ut philosophiam, aut rhetoricam, aut physicam, aut dialecticam appellem, quibus, ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis. Qualitates igitur appellavi, quas ποιότητες Graeci vocant: quod

ipsum apud Graecos non est vulgi verbum, sed philosophorum; atque id in multis. dialecticorum vero verba nulla sunt publica: suis utuntur. et id quidem commune omnium fere est artium. aut enim nova sunt rerum novarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. quod si Graeci faciunt, qui in iis rebus tot jam secula versantur, quanto id magis nobis concedendum est, qui haec nunc primum tractare conamur? tu vero, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi videris de tuis civibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam verborum. audebimus ergo, inquit, novis verbis uti, te auctore, si necesse erit. earum igitur qualitatum sunt aliae principes, aliae ex iis ortae. principes sunt uniusmodi et simplices. ex iis autem ortae, variae sunt et quasi multiformes. itaque aër quoque, (utimur enim pro Latino) et ignis, et aqua, et terra, prima sunt. ex iis autem ortae animantium formae, earumque rerum, quae gignuntur e terra. ergo illa initia, et, ut e Graeco vertam, elementa dicuntur: e quibus aër et ignis, movendi vim habent et efficiendi: reliquae partes,

accipiendi, et quasi patiendi; aquam dico et terram. quintum genus, e quo essent astra mentesque, singulare, eorumque quatuor, quae supra dixi, dissimile Aristoteles quiddam esse rebatur. sed subjectam putant omnibus sine ulla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando usitatius hoc verbum et tritius) materiam quandam, ex qua omnia expressa atque effecta sint: quae tota omnia accipere possit, omnibusque modis mutare, atque ex omni parte: eoque etiam interire, non in nihilum, sed in suas partes, quae infinite secari ac dividi possint, cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat. quae autem moveantur, omnia intervallis moveri: quae intervalla item infinite dividi possint. et cum ita moveatur illa vis, quam qualitatem esse diximus, et cum sic ultro citroque versetur, et materiam ipsam totam penitus commutari putant, et ita effici quae appellant qualia, e quibus in omni natura cohaerente et continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum: extra quem nulla pars materiae sit, nullumque corpus: partes autem

esse mundi omnia, quae insint in eo, quae natura sentiente teneantur: in qua ratio perfecta insit, quae sit eadem sempiterna: (nihil enim valentius esse, a quo intreat) quam vim animum esse dicunt mundi, eandemque esse mentem, sapientiamque perfectam: quem deum appellant, omniumque rerum, quae sunt ei subjectae, quasi prudentiam quandam, procurantem caelestia maxime, deinde in terris ea, quae pertinent ad homines: quam interdum eandem, necessitatem appellant, quia nihil aliter esse possit, atque ab ea constitutum sit: interdum quasi fatalem et immutabilem continuationem ordinis sempiterni: nonnunquam quidem eandem fortunam, quod efficiat multa improvise haec, nec opinata nobis propter obscuritatem ignoranceque causarum. Tertia de- 8 inde philosophiae pars, quae erat in ratione et in differendo, sic tractabatur ab utrisque. quanquam oriretur a sensibus, tamen non esse iudicium veritatis in sensibus. mentem volebant rerum esse iudicem: solam censebant idoneam, cui crederetur; quia sola cerneret id, quod semper esset, simplex, et uniusmodi, et tale,

quale esset. hanc illi Ideam appellabant, jam a Platone ita nominatam: nos recte Speciem possumus dicere. sensus autem omnes hebetes et tardos esse arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quae subjectae sensibus viderentur; quae essent aut ita parvae, ut sub sensum cadere non possent; aut ita mobiles et concitatae, ut nihil unquam unum esset constans; ne idem quidem, quia continenter laberentur et fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant. scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, atque rationibus. qua de causa definitiones rerum probabant, et has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. verborum etiam explicatio probabatur, id est, qua de causa quaeque essent ita nominata; quam etymologiam appellabant. post argumentis, et quasi rerum notis ducibus, utebantur ad probandum et ad concludendum id, quod explanari volebant. in qua tradebatur omnis dialecticae disciplina, id est, orationis ratione conclusae. huic quasi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpe-

tuae ad persuadendum accommodatae. Haec erat illis prima a Platone tradita : 9
cujus quas acceperim disputationes, si
vultis, exponam. nos vero volumus, in-
quam, ut pro Attico etiam respondeam.
et recte, inquit, respondes. praeclare e-
nim explicatur Peripateticorum et Aca-
demiae veteris auctoritas. Aristoteles pri-
mus species, quas paulo ante dixi, labe-
factavit: quas mirifice Plato erat ample-
xatus: ut in his quiddam divinum esse di-
ceret. Theophrastus autem, vir et oratio-
ne suavis, et ita moratus, ut prae se pro-
bitatem quandam et ingenuitatem ferat,
vehementius etiam fregit quodam modo
auctoritatem veteris disciplinae: spolia-
vit enim virtutem suo decore, imbecil-
lamque reddidit, quod negavit in ea sola
positum esse beate vivere. nam Strato,
ejus auditor, quanquam fuit acri ingenio,
tamen ab ea disciplina omnino semoven-
dus est: qui cum maxime necessariam par-
tem philosophiae, quae posita est in vir-
tute et in moribus, reliquisset, totum-
que se ad investigationem naturae contu-
lisset, in ea ipsa plurimum dissedit a suis.
Speusippus autem et Xenocrates, qui pri-

mi Platonis rationem auctoritatemque
 susceperant; et post hos Polemo et Cra-
 tes, unaque Crantor, in Academia con-
 gregati, diligenter ea, quae a superioribus
 acceperant, tuebantur. jam Polemonem
 audiverant assidue Zeno et Arcesilas. sed
 Zeno cum Arcesilam anteiret aetate, val-
 deque subtiliter differeret, et peracute
 moveretur; corrigere conatus est disci-
 plinam. eam quoque, si videtur, correc-
 tionem explicabo, sicut solebat Antio-
 chus. mihi vero, inquam, videtur: quod
 10 vides idem significare Pomponium. Ze-
 no igitur nullo modo is erat, qui, ut The-
 ophrastus, nervos virtutis inciderit: sed
 contra, qui omnia, quae ad beatam vitam
 pertinerent, in una virtute poneret, nec
 quidquam aliud numeraret in bonis, id-
 que appellaret honestum, quod esset sim-
 plex quoddam, et solum, et unum bo-
 num. caetera autem etsi nec bona, nec
 mala essent; tamen alia secundum natu-
 ram dicebat, alia naturae esse contraria.
 iis ipsis alia interjecta et media numera-
 bat. quae autem secundum naturam es-
 sent, ea sumenda et quadam aestimatione
 dignanda docebat: contraque contraria:

neutra autem in mediis relinquebat : in quibus ponebat nihil omnino esse momenti. sed quae essent sumenda, ex iis alia pluris esse aestimanda, alia minoris: quae pluris, ea Praeposita appellabat: Reiecta autem, quae minoris. atque ut haec non tam rebus, quam vocabulis commutaverat: sic inter recte factum atque peccatum, officium et contra officium 'media' locabat quaedam: recte facta sola in bonis actionibus ponens; prave, id est, peccata, in malis. officia autem, et servata, praetermissaque, media putabat, ut dixi. cumque superiores non omnem virtutem in ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes natura aut more perfectas: hic omnes in ratione ponebat. cumque illi ea genera virtutum, quae supra dixi, seungi posse arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri posse differebat: nec virtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per sese esse praeclarum, nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper utereretur. cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque et condolefcere, et concupiscere, et extimescere, et efferri laetitia dicerent, sed ea

contraherent, in angustumque deducerent: hic omnibus his quasi morbis voluit carere sapientem. cumque eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent et rationis expertes, aliaque in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent, ne his quidem assentiebatur. nam et perturbationes voluntarias esse putabat, opinio-
 nisque iudicio suscipi, et omnium perturbationum arbitrabatur matrem esse immo-
 deratam quandam intemperantiam. haec
 11 fere de moribus. De naturis autem sic sen-
 tiebat: primum, ut in quatuor initiis rerum
 illis quintam hanc naturam, ex qua supe-
 riores sensus et mentem effici rebantur,
 non adhiberet. statuebat enim ignem ef-
 se ipsam naturam, quae quidque gigne-
 ret, et mentem atque sensus. discrepabat
 etiam ab iisdem, quod nullo modo arbi-
 trabatur quidquam effici posse ab ea, quae
 experts esset corporis: (cujus generis Xe-
 nocrates, et superiores etiam animum ef-
 se dixerunt) nec vero, aut quod efficeret
 aliquid, aut quod efficeretur, posse esse
 non corpus. plurima autem in illa tertia
 philosophiae parte mutavit. in qua pri-
 mum de sensibus ipsis quaedam dixit no-

va: quos junctos esse censuit e quadam
 quasi impulsione oblata extrinsecus: quam
 ille *φαντασίαν*, nos Visum appellemus li-
 cet: et teneamus hoc verbum quidem; erit
 enim utendum in reliquo sermone saepi-
 us. sed ad haec, quae visa sunt et quasi
 accepta sensibus, assensionem adjungit a-
 nimorum: quam esse vult in nobis posi-
 tam, et voluntariam. visis non omnibus
 adjungebat fidem, sed iis solum, quae pro-
 priam quandam haberent declarationem
 earum rerum, quae viderentur. id autem
 visum, cum ipsum per se cerneretur, 'com-
 prehensibile.' feretis haec? nos vero, in-
 quit: quonam enim modo *κατάληπτον*
 diceres? sed, cum acceptum jam et appro-
 batum esset, Comprehensionem appella-
 bat, similem iis rebus, quae manu pren-
 derentur: ex quo etiam nomen hoc duxe-
 rat, cum eo verbo ante nemo tali in re u-
 sus esset: plurimisque idem novis verbis
 (nova enim dicebat) usus est. quod au-
 tem erat sensu comprehensum, id ipsum
 Sensum appellabat; et, si ita erat compre-
 hensum, ut convelli ratione non posset,
 Scientiam: sin aliter, Inscientiam nomi-
 nabat: ex qua existeret etiam Opinio,

quae esset imbecilla, et cum falso incognitoque communis. sed inter scientiam et inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat; eamque neque in rectis, neque in pravis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. e quo sensibus etiam fidem tribuebat, quod, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus et vera esse illi et fidelis videbatur: non quod omnia, quae essent in re, comprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret, quodque natura quasi normam scientiae et principium sui dedisset, unde postea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia solum, sed latiores quaedam ad rationem inveniendam viae reperiuntur. errorem autem, et temeritatem, et ignorantiam, et opinionem, et suspicionem, et uno nomine omnia, quae essent aliena firmae et constantis assensionis, a virtute sapientiaeque removebat. atque in iis ferre commutatio consistit omnis, dissensioque Zenonis a superioribus. Quae cum

¹² dixisset: et breviter sane, minimeque obscure exposita est, inquam, a te, Varro, et veteris Academiae ratio et Stoicorum.

verum esse autem arbitror, ut Antiocho, nostro familiari, placebat, correctionem veteris Academiae potius quam aliquam novam disciplinam putandam. tunc Varro, tuae sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desciscis, et ea, quae ab Arcesila novata sunt, probas, docere quod et qua de causa discidium factum sit; ut videamus, satisne ista sit iusta defectio. tum ego, cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quae ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, et veluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes paene veteres; qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt; angustos sensus, imbecillos animos, brevia curricula vitae, et (ut Democritus) in profundo veritatem esse demersam; opinionibus et institutis omnia teneri; nihil veritati relinqui; deinceps omnia tenebris circumfusa esse dixerunt. itaque Arcesilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum,

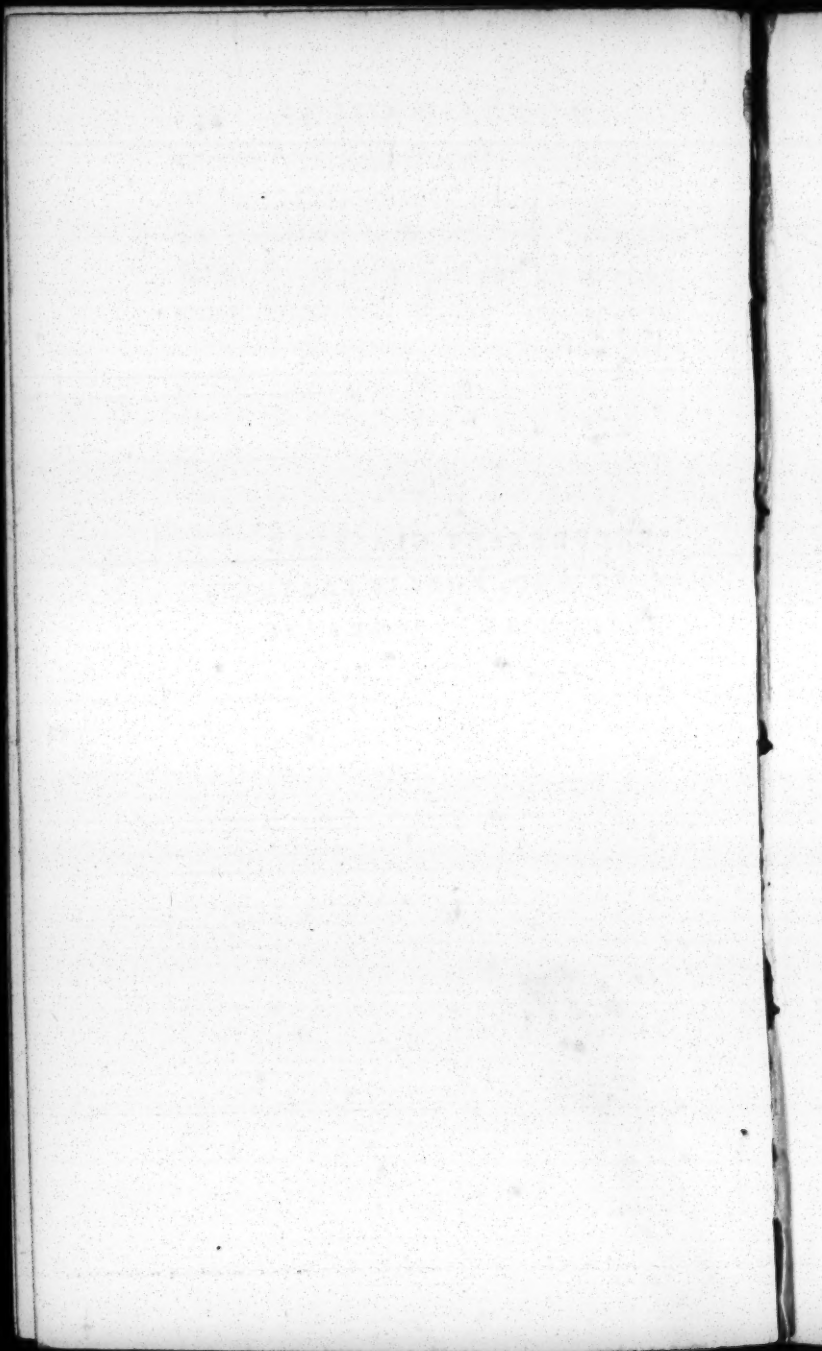
quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto: neque esse quidquam, quod cerni aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque assertionem approbare: cohibereque semper, et ab omni lapsu continere temeritatem: quae tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quam cognitioni et perceptioni assertionem approbationemque praecurrere. huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies jam plerisque deduceret: ut, cum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. hanc Academiam novam appellant: quae mihi vetus videtur: si quidem Platonem ex illa vetere numeramus. cuius in libris nihil affirmatur, et in utramque partem multa differuntur, de omnibus quaeritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, vetus; haec nova nominetur: quae usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadem Arcesilae ratione per-

mansit. Carneades autem nullius philosophiae partis ignarus, et, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximeque ex Epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen praeter caeteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate * * * * *

Reliqua desiderantur.



EXCUDEBANT GLASGUAE
ROB. ET AND. FOULIS FRATRES,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
M. DCC. XLVIII.



M. T.
CICERONIS
DE
DIVINATIONE
LIBRI DUO.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
MDCCXLVIII.

M. T. CICERO

DE

DIVINATIONE

LIBRI DUO

EX EDITIONE J. OLIVETTI

CL. M. T. C. DE DIVINATIONE
IN ADDITIONE
RECEPIT R. R. ET A. R. R. R.
M. DCCCLXII

LIBRI PRIMI ARGUMENTUM.

Quaestio de natura Deorum duas tanquam appendiculas habet, alteram de Divinatione, alteram de Fato, quibus adiectis demum plene perfecteque satisfactum ei quaestioni videtur. itaque Cicero eam, quae est de Divinatione, duobus libris pertractavit. in primo libro inducitur Q. Frater omne Divinationis genus defendens e Stoicorum disciplina. duo ergo facit divinandi genera, unum artificiosum, alterum naturale; artificiosum partim constare ex conjectura, partim ex observatione diuturna: naturale, quod animus arripiat, aut excipiat extrinsecus ex divinitate, unde omnes haustos animos libatosque habeamus. artificiosae divinationis haec genera ponit, extispicum, eorumque qui e fulguribus omnique ostentorum genere praedicant, tum augurum, eorumque, qui signis et ominibus utantur, omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponit. illud autem naturale aut concitatione mentis edi, et quasi fundi videtur, cum homines per furorem vaticinantur, aut animo per somnum sensibus et curis vacuo providetur. in singulis autem generibus non tam rationibus, quam magna exemplorum copia utitur: quibus hoc effici putat, ut, quanquam eorum causae afferri nullae possunt, tamen quoniam acciderint, de ipsius rei veritate dubitari non possit. quod si quaedam falsa sint, quaedam non ita uti praedicta sint, eveniant; tamen non esse propterea divinationem tollendam, quod, quemadmodum, ut Cratippus concludebat, oculi possint aliquando non fungi suo munere, neque tamen propterea non sit usus oculorum; sed qui vel semel ita sit usus oculis,

ut vera cerneret, is haberet sensum oculorum vera cernentium: sic ad confirmandam divinationem satis esse, semel aliquid esse ita divinatum, ut id non fortuito cecidisse videatur, cap. 22. esse autem divinationem, praeter exempla, confirmat cum consensu gentium et populorum, rerumque publicarum omnium, philosophorum etiam et poetarum, cap. 6. 40. 41. tum ratione hac: si sunt Dii, neque ante declarant hominibus quae futura sunt; aut non diligunt homines, aut quid eventurum sit ignorant, aut existimant, nil interesse hominum scire, quid futurum sit; aut non censerent suae majestatis futura hominibus praesignificare; aut ea ne significare possunt. at neque &c. cap. 38. ducit autem divinationem omnem a tribus rebus, a fato, a Deo, et a natura. fatum esse non id, quod superstitiose, sed physice dicatur, colligationem quandam causarum; quam qui perspiciat animo, is possit futura omnia tenere: quod cum nemo praeter Deum facere possit, relinquendum esse homini, ut signis quibusdam consequentia et futura, in causis tanquam in seminibus condita, declarantibus praesentiat. quod ad naturam attineat, constare, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus, qua fiat ut animi hominum, cum aut somno soluti vacent corpore, aut sua sponte furore quodam correpti moveantur, cernant ea, quae corporibus permixti videre non possint, cap. 55. et seq. ERNESTUS.

LIBRI SECUNDI ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur Ciceronis contra Stoicam rationem a fratre explanatam et defensam disputatio. initium ejus est a Carneadeo argumento, quod nulla est divinationis tanquam materia (objectum). nam nec est

earum rerum, quae sensibus subiectae sunt, nec earum; quae in philosophia differuntur, nec earum, quae in republica versantur. nam quod divinatio dicitur esse rerum fortuitarum; primum, venti, eventus morborum, multa alia, sunt fortuita, neque tamen e Stoicorum mente divinationi subiecta: deinde si fortuita haec dicuntur, quae nec ratione, nec arte provideri possunt, quod in fortuna posita sunt; nulla potest earum rerum esse praesensio, quae nihil habent rationis, quare futurae sint. quod si omnia causas certas habent, nullae sunt res fortitae, adeoque nec divinatio. si fatum continet omnia, nil divinatio prodest. neque vero utilis hominibus est futurarum rerum scientia; quod provisio malorum totam vitam acerbam esset redditura, neque tamen ullo modo, si fatum esset, levare mala re divina possent, cap. 3, 10. sed hac tanquam levis armaturae prima excursionem facta, cominus agere incipit, et ipsa cornua Stoicae rationis commovere aggreditur. itaque singula divinationum genera excutit, et quare rejicienda sint, demonstrat. initium facit ab haruspicina, et toto genere artificioso, et primo exta inspicit; quibus quae praesignificari dicuntur, non possunt cognita esse observatione diuturna, neque ipsa conformentur, aut ante, aut inter immolandum a numine Deorum, quibus nihil est cum extis commune; aut ab ipsa natura, cui, etsi est quaedam omnium rerum cognatio, tamen nulla cum extis convenientia esse potest: neque intelligi potest, quomodo immolaturus convenientem rebus hostiam inveniat. si duce divina vi, et si immutantur a Diis exta, unde post tristia exta statim laeta, aut unde tam subita Deorum placatio? unde denique eodem tempore ab aliis litatur, ab aliis non item, cap. 12. &c. fulgura autem et fulmina ex prima hominum admiratione et timore credita sunt mitti a Jove. quia autem sunt incerta, nil certi sig-

nificare possunt. neque si quid praesignificarent, ratio esset, quare tam multa frustra in sylvas, montes, maria mitterentur. quod si quid interdum accidit, quod fulmine significatum videri possit, casu id ita aperte cadit: cap. 18. &c. ostenta pleraque falsa sunt; quae autem vera: ut monstra, ea homines mirantur, quia non saepe fiunt; quae si fieri non potuissent, non facta essent; sin potuerunt, non debebant mirabilia videri. causarum ignoratio admirationem facit in re nova, in rebus usitatis non item. quare vero Dii ostenta mittunt, si sine interprete intelligi non possunt, et si, quae portenduntur mala, caveri non possunt? interpretationes praeterea incertae sunt et saepe inter se repugnantes, ut plane frustra ostentum missum sit: cap. 22. &c. jam auspicia etsi sunt a Romulo divinationis causa instituta, tamen postea ad opinionem tantum vulgi, et ad magnas reip. utilitates retenta et conservata sunt. nam illud auspiciu e pullis, cum tam coactum et expressum est, divini habere nihil potest. ex caeteris vero avibus auguria diversa sunt apud Romanos et alios populos, nec apud illos nunc adhibentur, nisi in re bellica; neque tamen et hic semper, postquam bella a Procons. et Propraet. administrari coeperunt, qui auspicia non habent; ex acuminibus autem auspicia, quod genus totum militare est, jam M. Marcellus consul omisit. ipsorum autem auspiciorum afferri potest, neque idonea causa, neque idoneus auctor et inventor, neque ulla est eorum constantia: cap. 33. &c. omina porro si valerent, nemo libero et quieto animo esse posset, nil agere ratione duce, sed omine et casu: cap. 40. sortes, tanquam Praenestinae, fabulosam inventionem habent, nec est in iis aliquid certi, cum fortunae monitu, tanquam nutu capitis aut alio signo tollantur, a puero misceantur et ducantur; itaque cum caeteris etiam nunc con-

temnuntur: cap. 41. Chaldaeorum autem ratio cum ab ipsis celeberrimis Astrologis repudiatur, tum rationem habet fictam et absurdam. neque enim potest intelligi, quomodo a stellis, ex infinito paene intervallo contagio ad terram pertineat. quod si affectio caeli, quare non potius venti tempestatesque, item locorum ingenia ad ortum nascentium pertinent, quae in diversis orbis partibus diversa sunt? neque verum est, eodem tempore, hoc est, eodem caeli et siderum statu natis eadem fata instare, cum constet, eadem hora natis, tanquam geminis, diversa, diversis autem temporibus natis eadem accidisse. quid? quod eodem tempore nati non propterea etiam eodem astro nati sunt, quod ὁρίζονται, hoc est, orbis finientes, varietatem maximam habent, alique in aliis locis sunt. denique constituta ratione Chaldaeorum tollitur seminis vis, quae maxima esse solet: cap. 42. &c. repudiato genere artificioso ad naturale progreditur, cuius prima pars est futurorum per furorem praedictio. in qua mirum illud est, quod, quae sani non vident, ea insani videre putantur. quod autem ex hoc genere libri Sibyllini sunt, facile intelligi potest, eos esse confictos, idque cum multis aliis ex rebus, tum vero imprimis ex eo, quod et versibus scripti sunt, et ἀποσιχίς adhibita est. reliqua a vetustate celebrata vaticinia fabulosa sunt, ipsaeque oraculorum sortes partim falsae, partim casu verae, partim flexilogaue, ambiguae et obscurae; denique jamdiu desierunt, quod fieri non potuit, si vis illa divina fuit: cap. 54. &c. somniorum longa repetitur a Stoicis defensio, qui rationem eorum a mentis divinitate et conjunctione cum aliis mentibus ducunt. siue autem mentes per se, siue externa visione moventur, permulta falsa somniantibus videri possunt pro veris, quod et

vigilantibus accidit. neque vero si unum ex innume-
rabilibus verum somnium fuit, propterea somniis fi-
des habenda, quod id casu accidit. quod si vero som-
niis verum videremus, aut divina vis quaedam con-
sulens nobis somniorum significationes faceret; aut
conjectores ex quadam convenientia naturae, quid
quamque rem sequeretur, intelligerent; aut denique
observatio quaedam constans esset, et diuturna, cum
quid secundum quietem visum est, quid evenire sole-
ret; quorum cum nullum sit, etiam somniorum divina-
tio explodenda est: cap. 58. &c. quod autem exem-
plis potius quam rationibus usus est Quintus, id non
dignum Philosopho iudicat cap. 11. neque illam la-
tebram probat, in quam se conjecit Quintus, cum ra-
tionem se causamque non quaerere diceret, ubi res vi-
deret: cap. 20. in Stoicorum autem ratione, qua
divinationem esse concludant, sumi ait ea, quorum ni-
hil iis concedatur; cap. 49. &c. neque tandem, quod
oculi quamquam aliquoties decepti, tamen sensum vi-
dendi haberent, propterea etiam divinationem esse,
et si saepe fallatur; quod oculi vera cernentes ulan-
tur natura et sensu, animi autem in somniis aut va-
ticiniis vera cernentes, fortuna et casu, cap. 52. et
seq. ERNESTUS.

9

M. TULLII
CICERONIS
DE
DIVINATIONE

LIBER PRIMUS.

VETUS opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque et populi Romani et omnium gentium firmata consensu, versari quandam inter homines divinationem, quam Graeci *μαντικήν* appellant, id est, praesensionem et scientiam rerum futurarum. magna quaedam res et salutaris, si modo est ulla: quaque proxime ad deorum vim natura mortalis possit accedere. itaque ut alia nos melius multa quam Graeci, sic huic praestantissimae rei nomen nostri a divinis, Graeci, ut Plato interpretatur, a

10 DE DIVINATIONE

furore duxerunt. gentem quidem nullam video, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem tamque barbaram, quae non significari futura, et a quibusdam intelligi, praedicique posse censeat. principio Assyrii, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem magnitudinemque regionum, quas incolabant, cum caelum ex omni parte patens atque apertum intuerentur, trajectiones motusque stellarum observaverunt: quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriae prodiderunt. qua in natione Chaldaei, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum, scientiam putantur effecisse, ut praedici posset, quid cuique eventurum, et quo quisque fato natus esset. eandem artem etiam Aegyptii longinquitate temporum innumerabilibus paene seculis consecuti putantur. Cilicum autem et Pisidarum gens, et his finitima Pamphylia, quibus nationibus praefuimus ipsi, volatibus avium cantibusque, ut certissimis signis, declarari res futuras putant. quam vero Graecia coloniam misit in Aeoliam, Ioni-
am, Asiam, Siciliam, Italiam, sine Pythio,

LIBER PRIMUS. II

aut Dodonaeo, aut Hammonis oraculo?
aut quod bellum susceptum ab ea sine con-
2 filio deorum est? Nec unum genus est
divinationis publice privatimque celebra-
tum. nam, ut omittam caeteros populos,
noster quam multa genera complexus est?
principio, hujus urbis parens Romulus,
non solum auspicato urbem condidisse,
sed ipse etiam optimus augur fuisse tradi-
tur. deinde auguribus et reliqui reges u-
si: et exactis regibus, nihil publice sine
auspiciis nec domi nec militiae gerebatur.
cumque magna vis videretur esse et in
impetrandis consulendisque rebus, et in
monstris interpretandis ac procurandis,
in haruspicum disciplina; omnem hanc
ex Etruria scientiam adhibebant, ne ge-
nus esset ullum divinationis, quod negle-
ctum ab iis videretur. et, cum duobus
modis animi sine ratione, et scientia, mo-
tu ipsi suo, soluto et libero incitarentur;
uno, furente; altero, somniante: furoris
divinationem Sibyllinis maxime versibus
contineri arbitrati, eorum decem inter-
pretes delectos e civitate esse voluerunt.
ex quo genere saepe ariolorum etiam et
vatum furibundas praedictiones, ut Octa-

12 DE DIVINATIONE

viano bello Cornelii Culleoli, audiendas putaverunt. nec vero somnia graviora, si quae ad rempublicam pertinere visa sunt, a summo consilio neglecta sunt. quiri etiam memoria nostra templum Junonis Sospitae L. Julius, qui cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententia refecit ex Caeciliae, Balearici filiae, somnio. At-³ que haec, ut ego arbitror, veteres rerum magis eventis moniti, quam ratione docti, probaverunt. philosophorum vero exquisita quaedam argumenta, cur esset vera divinatio, collecta sunt. e quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos esse diceret, divinationem funditus sustulit. reliqui vero omnes, praeter Epicurum, balbutientem de natura deorum, divinationem probaverunt, sed non uno modo. nam cum Socrates omnesque Socratici, Zenoque, et hi, qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum Philosophorum sententia, vetere Academia, et Peripateticis consentientibus; cumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam ante tribuisset, qui etiam ipse augur vellet esse; plurimisque locis gravis auctor Democri-

tus praesensionem rerum futurarum comprobaret; Dicaearchus Peripateticus caetera divinationis genera sustulit, somniorum et furoris reliquit: Cratippusque, familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis judico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit. sed cum Stoici omnia fere illa defenderent, quod et Zeno in suis commentariis quasi semina quaedam sparsisset, et ea Cleanthes paulo uberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno praeterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: duo Antipater: quinque noster Posidonius. sed a Stoicis, vel principibus ejus disciplinae, Posidonii doctor, discipulus Antipatri, degeneravit Panaetius: nec tamen ausus est negare vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. quod illi in aliqua re, invitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id, ut nos in reliquis rebus faciamus, a Stoicis non concedetur? praesertim cum id, de quo Panaetio non liquet, reliquis ejusdem

disciplinae solis luce videatur clarius. sed haec quidem laus Academiae, praestantissimi philosophi iudicio et testimonio comprobata est. Etenim nobismetipsis quaerentibus, quid sit de divinatione iudicandum, quod a Carneade multa acute et copiose contra Stoicos disputata sint: verentibusque, ne temere vel falsae rei, vel non satis cognitae, assentiamur; faciendum videtur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in iis tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorque turpis est, tum in eo loco maxime, in quo iudicandum est, quantum auspiciis rebusque divinis, religionique tribuamus, est enim periculum, ne aut, neglectis iis, impia fraude; aut, susceptis, anili superstitione obligemur. quibus de rebus et alias saepe, et paulo accuratius nuper, cum essem cum Q. fratre in Tusculano, disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus: (id enim superiori gymnasio nomen est) perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorum: in quo disputatio Cottae,

quanquam labefactavit sententiam meam,
 non funditus tamen sustulit. optime ve-
 ro, inquam. etenim ipse Cotta sic dispu-
 tat, ut Stoicorum magis argumenta con-
 futet, quam hominum deleat religionem.
 tum Quintus, dicitur quidem istuc, in-
 quit, a Cotta, et vero saepius: credo, ne
 communia jura migrare videatur: sed stu-
 dio contra Stoicos differendi, deos mihi
 videtur funditus tollere. ejus orationi
 non fane desidero quid respondeam: satis
 enim defensa religio est in secundo libro
 a Lucilio: cujus disputatio tibi ipsi, ut in
 extremo tertio scribis, ad veritatem est
 visa propensior. sed, quod praetermissum
 est in illis libris, credo quia commodius
 arbitratus es separatim id quaeri, deque
 eo differi, id est, de divinatione, quae est
 earum rerum, quae fortuitae putantur,
 praedictio, atque praesensio, id, si placet,
 videamus, quam habeat vim, et quale sit.
 ego enim sic existimo: si sint ea genera
 divinandi vera, de quibus accepimus,
 quaeque colimus, esse deos: vicissimque,
 si dii sint, esse qui divinent. Arcem tu
 quidem Stoicorum, inquam, Quinte, de-
 fendis, si quidem ista sic recipiuntur;

16 DE DIVINATIONE

ut et si divinatio sit, dii sint, et si dii sint, sit divinatio. quorum neutrum tam facile, quam tu arbitraris, conceditur. nam et natura significari futura sine deo possunt: et, ut sint dii, potest fieri, ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit. atque ille, mihi vero, inquit, fatis est argumenti, et esse deos, et eos consulere rebus humanis, quod esse clara et perspicua divinationis genera judico. de quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam; ita tamen, si vacas animo, neque habes aliquid, quod huic sermoni praevertendum putes. ego vero, inquam, philosophiae, Quinte, semper vaco. hoc autem tempore, cum sit nihil aliud, quod libenter agere possim, multo magis aveo audire, de divinatione quid sentias. nihil, inquit, equidem novi, nec quod praeter caeteros ipse sentiam: nam cum antiquissimam sententiam, tum omnium populorum et gentium consensu comprobatam sequor. duo sunt enim divinandi genera; quorum alterum artis est, alterum naturae. quae est autem gens, aut quae civitas, quae non aut extis pecudum, aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut

augurum, aut astrologorum, aut sortium,
 (ea enim fere artis sunt) aut somniorum,
 aut vaticinationum, (haec enim duo na-
 turalia putantur) praedictionem moveatur?
 quarum quidem rerum eventa magis ar-
 bitror, quam causas quaeri oportere. est
 enim vis et natura quaedam, quae tum
 observatis longo tempore significationi-
 bus, tum aliquo instinctu inflatuque divi-
 7 no futura praenuntiat. Quare omittat
 urgere Carneades (quod faciebat etiam
 Panaetius) requirens, Juppiterne corni-
 cem a laeva, corvum a dextra canere ius-
 sisset. observata sunt haec tempore im-
 menso, et in significatione eventus ani-
 madversa et notata. nihil est autem, quod
 non longinquitas temporum, excipiente
 memoria, prodendisque monumentis, ef-
 ficere atque assequi possit. mirari licet,
 quae sint animadversa a medicis herba-
 rum genera, quae radicum ad morsus be-
 stiarum, ad oculorum morbos, ad vulne-
 ra: quorum vim atque naturam ratio nun-
 quam explicavit: utilitate et ars est et in-
 ventor probatus. age, ea, quae, quan-
 quam ex alio genere sunt, tamen divina-
 tioni sunt similia, videamus.

18 DE DIVINATIONE

Atque etiam ventos praemonstrat saepe
futuros

Inflatum mare, cum subito, penitusque
tumescit,

Saxaque cana, falis niveo spumata li-
quore,

Tristificas certant Neptuno reddere vo-
ces:

Aut densus stridor cum celso e vertice
montis

Ortus, adaugescit scopulorum saepe re-
pulsu.

Atque his rerum praefensionibus prog-
nostica tua referta sunt. quis igitur elice-
re causas praefensionum potest? et si video
Boëthum Stoicum esse conatum: qui hac-
tenus aliquid egit, ut earum rationem re-
rum explicaret, quae in mari caelo ve fie-
rent. illa vero cur eveniant, quis proba-
biliter dixerit?

Rava fulix itidem fugiens e gurgite
ponti,

Nuntiat horribiles clamans instare pro-
cellas,

Haud modicos tremulo fundens e gut-
ture cantus.

Saepe etiam pertriste canit de pectore
carmen,

Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, et assiduas jacet ore que-
relas,

Cum primum gelidos rores aurora re-
mittit.

Fuscaque nonnunquam cursans per lit-
tora cornix

Demersit caput, et fluctum cervice rece-
pit.

9 Videmus haec signa nunquam fere emen-
tientia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

Vos quoque signa videtis, aquaï dulcis
alumnae,

Cum clamore paratis inanes fundere
voces,

Absurdoque sono fontes, et stagna cie-
tis.

quis est, qui ranunculos hoc videre suspi-
cari possit? sed inest in rivis et ranuncu-
lis natura quaedam significans aliquid,
per se ipsa satis certa, cognitioni autem
hominum obscurior.

Mollipedesque boves spectantes lumina
caeli,

Naribus humiferum duxere ex aëre suc-
cum.

20 DE DIVINATIONE

non quaero, cur: quoniam, quid eveniat, intelligo.

Jam vero semper viridis, semperque
gravata

Lentiscus triplici solita grandescere foetu,

Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

nec hoc quidem quaero, cur haec arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. hoc sum contentus, quod, etiam si quo modo quidque fiat ignorem, quid fiat intelligo. pro omni igitur divinatione idem, quod pro iis rebus, quas commemoravi, respondebo. Quid scammoniae radix ad purgandum, quid aristolochia ad morsus serpentum possit, (quae nomen ex inventore reperit, rem ipsam inventor ex somnio) video; quod satis est: cur possit, nescio. sic ventorum et imbrium signa, quae dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim et eventum agnosco, scio, approbo. similiter, quid fissum in extis, quid fibra valeat, accipio: quae causa sit, nescio. atque horum quidem plena vita est: extis enim omnes fere utuntur. quid?

de fulgurum vi dubitare num possumus?
 nonne cum multa alia mirabilia, tum il-
 lud in primis? cum Summanus in fastigio
 Jovis optimi maximi, qui tum erat ficti-
 lis, e caelo ictus esset, nec usquam ejus si-
 mulacri caput inveniretur, haruspices in
 Tiberim id depulsum esse dixerunt, idque
 inventum est eo loco, qui est ab haruspici-
 11 bus demonstratus. Sed quo potius utar
 auctore, aut teste, quam te? cujus edidici
 etiam versus, et libenter quidem, quos
 in secundo Consulatu Urania musa pro-
 nuntiat:

Principio aethereo flammatus Juppiter
 igni

Vertitur, et totum collustrat lumine
 mundum,

Menteque divina caelum, terrasque pe-
 tiffit:

Quae penitus sensus hominum vitasque
 retentat,

Aetheris aeterni septa atque inclusa ca-
 vernis.

Et, si stellarum motus curfusque vagan-
 tes

Nosse velis, quae sint signorum in sede
 locatae,

22 DE DIVINATIONE

Quae verbo et falsis Graiorum vocibus
errant,

Re vera certo lapsu spatioque feruntur :
Omnia jam cernes divina mente notata.

Nam primum astrorum volucres te con-
sule motus,

Concurfusque graves stellarum ardore
micantes

Tu quoque, cum tumulos Albano in
monte nivales

Lustrasti, et laeto mactasti lacte Latinas,
Vidisti et claro tremulos ardore cometas,
Multaque misceri nocturna strage puta-
sti :

Quod ferme dirum in tempus cecidere
Latinae,

Cum claram speciem concreto lumine
luna

Abdidit, et subito stellanti nocte pe-
rempta est.

Quid vero Phoebi fax, tristis nuntia belli,
Quae magnum ad columnen flammato ar-
dore volabat,

Praecipites caeli partes, obitusque pe-
tessit.

Aut cum terribili perculsus fulmine civis,
Luce serenanti vitalia lumina liquit :

Aut cum se gravido tremefecit corpore
tellus.

Jam vero varia nocturno tempore visae
Terribiles formae bellum motusque mo-
nebant:

Multaque per terras vates oracla fu-
renti

Pectore fundebant, tristes minitania
casus:

Atque ea, quae lapsu tandem cecidere
vetusto,

Haec fore, perpetuis signis clarisque fre-
quentans

Ipse deum genitor caelo terrisque cane-
bat.

12 Nunce a, Torquato quae quondam, et
consule Cotta,

Lydius ediderat Tyrrenae gentis ha-
ruspex,

Omnia fixa tuis glomerans determinat
annus.

Nam pater altitonans stellanti nixus O-
lympo

Ipse suos quondam tumulos ac templa
petivit,

Et Capitolinis injecit sedibus ignes;

24 DE DIVINATIONE

Tum species ex aere vetus, generata-
 que Nattae
 Concidit, elapsaeque vetusto numine
 leges:
 Et divûm simulacra peremit fulminis ar-
 dor.
 Hic silvestris erat, Romani nòminis al-
 trix,
 Martia, quae parvos Mavortis semine
 natos
 Uberibus gravidis vitali rorè rigabat:
 Quae tum cum puèris flammato fulmi-
 nis ictu
 Concidit, atque avulsa pedum vestigia
 liquit.
 Tum quis non artis scripta ac monu-
 menta volutans,
 Voces tristificas chartis pròmebat Etruf-
 cis?
 Omnes civili et generosa stirpè profectam
 Vitare ingentem cladem pestemque mo-
 nebant:
 Vel legum exitium constanti vocè fere-
 bant,
 Tempa deumque adeo flammis, urbes-
 que jubebant,

Eripere, et stragem horribilem, caedem-
que vereri:

Atque haec fixa gravi fato ac fundata
teneri:

Ni post excisum ad columnen formata
decore

Sancta Jovis species claros spectaret in
ortus:

Tum fore, ut occultos populus, sanctus-
que senatus

Cernere conatus posset, si solis ad ortum
Conversa, inde patrum sedes, populi-
que videret.

Haec tardata diu species, multumque
morata,

Consule te tandem celsa est in sede locata:

Atque una fixi ac signati temporis hora,
Juppiter excelsa clarabat sceptrum colum-
na:

At clades patriae flamma ferroque para-
ta,

Vocibus Allobrogum patribus populo-
que patebat.

¹³ Rite igitur veteres, quorum monumen-
ta tenetis,

Qui populos urbesque modo ac virtute
regebant;

26 DE DIVINATIONE

Rite etiam vestri, quorum pietasque fidesque

Praestitit, et longe vicit sapientia cunctos,

Praecipue coluere vigenti numine divos.

Haec adeo penitus cura videre sagaci,

Otia qui studiis laeti tenere decoris,

Inque Acadēmia umbrifera, nitidoque Lyceo

Fuderunt claras foecundi pectoris artes.

E quibus ereptum primo jam a flore juventae,

Te patria in media virtutum mole locavit.

Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,

Quod patriae voces studiis nobisque sacrafti.

tu igitur animum poteris inducere contra ea, quae a me disputantur de divinatione, dicere, qui et gesseris ea, quae gessisti, et ea, quae pronuntiavi, accuratissime scripseris? quid quaeris, Carneades, cur haec ita fiant, aut qua arte perspicari possint? nescire me fateor: evenire autem te ipsum dico videre. casu, inquis. itane vero? quidquam potest casu esse factum,

quod omnes habet in se numeros veritatis? quatuor tali jacti casu Venereum efficiunt: num etiam centum Venereos, si cccc talos jeceris, casu futuros putas? adspersa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt: num etiam Veneris Coae pulchritudinem effingi posse adspersione fortuita putas? sus rostro si humi A literam impresserit; num propterea suspicari poteris, Andromacham Ennii ab ea posse describi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput exstitisse Panisci. credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam a Scopa diceres. sic enim se profecto res habet, ut nunquam
14 perfecte veritatem casus imitetur. At nonnunquam ea, quae praedicta sunt, minus eveniunt. quae tandem id ars non habet? earum dico artium, quae conjectura continentur, et sunt opinabiles. an medicina ars non putanda est? quam tamen multa fallunt. quid? gubernatores nonne falluntur? an Achivorum exercitus, et tot navium rectores, non ita profecti sunt ab Ilio,

Ut profectione laeti piscium lasciviam

28 DE DIVINATIONE

Intuerentur, 'ut ait Pacuvius,' nec tu-
endi satietas capere posset?

Interea prope jam occidente sole inhor-
rescit mare,

Tenebrae conduplicantur, noctisque et
nimbûm occaecat nigror.

num igitur tot clarissimorum ducum re-
gumque naufragium sustulit artem guber-
nandi? aut num imperatorum scientia ni-
hil est, quia summus imperator nuper fu-
git, amisso exercitu? aut num propterea
nulla est reipublicae gerendae ratio atque
prudencia, quia multa Cn. Pompeium,
quaedam M. Catonem, nonnulla etiam
te ipsum fefellerunt? similis est haruspi-
cum responsio, omnisque opinabilis divi-
natio. conjectura enim nititur, ultra quam
progredi non potest. ea fallit fortasse non-
nunquam: sed tamen ad veritatem sae-
pissime dirigit. est enim ab omni aeterni-
tate repetita: in qua cum paene innume-
rabiles res eodem modo evenirent iisdem
signis antegressis, ars est effecta, eadem
saepe animadvertendo ac notando. Au-¹⁵
spicia vero vestra quàm constant? quae
quidem nunc a Romanis auguribus igno-
rantur: (bonâ hoc tuâ veniâ dixerim) a

Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, Lyciis tenentur. nam quid ego hospitem nostrum, clarissimum atque optimum virum, Dejotarum regem commemorem? qui nihil unquam nisi auspicato gerit: qui cum ex itinere quodam proposito et constituto revertisset, aquilae admonitus volatu; conclave illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corrui. itaque, ut ex ipso audiebam, persaepe revertit ex itinere, cum jam progressus esset multorum dierum viam. cujus quidem hoc praeclarissimum est, quod posteaquam a Caesare tetrarchiae regno, pecuniaque multatus est, negat se tamen eorum auspiciorum, quae sibi ad Pompeium proficiscenti secunda evenerint, poenitere: senatus enim auctoritatem, et populi Romani libertatem atque imperii dignitatem suis armis esse defensam: sibi quoque eas aves, quibus auctoribus officium et fidem secutus esset, bene consuluisse: antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriam. ille mihi videtur igitur vere augurari. nam nostri quidem magistratus auspiciis utuntur coactis. necesse enim est, offa objecta, cadere frustum ex pulli ore, cum

30 DE DIVINATIONE

pascitur. quod autem scriptum habetis, aut tripudium fieri, si ex ea quid in solidum ceciderit: hoc quoque, quod dixi contactum, tripudium solistimum dicitis. itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligentia collegii amissa plane et deserta sunt. Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, ne privatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui, re omissa, nomen tantum tenent. nam ut nunc extis, (quanquam id ipsum aliquanto minus, quam olim) fit tum avibus magnae res impetrari solebant. itaque, sinistra dum non exquirimus, in dira et in vitiosa incurrimus; ut P. Claudius Appii Caeci filius, ejusque collega, L. Junius, classes maximas perdidit, cum vitio navigassent. quod eodem modo evenit Agamemnoni. qui, cum Achivi coepissent

Inter se strepere, aperteque artem obtinere extispicum;

Solvere imperat secundo rumore, adversaque avi.

sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglec-

ta. in quo Appius, collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum et civem egregium censor C. Ateium notavit, quod ementitum auspicia subscripserit. esto: fuerit hoc censoris, si judicabat ementitum. at illud minime auguris, quod adscripsit, ob eam causam populum Romanum calamitatem maximam cepisse. si enim ea causa calamitatis fuit: non in eo est culpa, qui obnuntiavit; sed in eo, qui non paruit. veram enim fuisse obnuntiationem, ut ait idem augur et censor, exitus approbavit. quae si falsa fuissent, nullam afferre potuissent causam calamitatis. etenim dirae, sicut caetera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt, cur quid eveniat, sed nuntiant eventura, nisi provideris. non igitur obnuntiatio Ateii causam finxit calamitatis, sed signo objecto monuit Crassum, quid eventurum esset, nisi cavisset. ita aut illa obnuntiatio nihil valuit: aut si, ut Appius judicat, valuit, id valuit, ut peccatum haereat, non in eo, qui monuerit; sed in eo, qui non obtemperarit.

17 Quid? lituus iste vester, quod clarissimum est insigne auguratus, unde vobis est tra-

32 DE DIVINATIONE

ditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, (id est, incurvum et leviter a summo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit) cum situs esset in curia Saliorum, quae est in Palatio, eaque deflagravisset, inventus est integer. quid multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis veterum scriptorum non loquitur, quae sit ab Attio Navio per lituum regionum facta descriptio? qui cum propter paupertatem suae puer pasceret, una ex his amissa, vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum, quae maxima esset in vinea. itaque suae inventa, ad meridiem spectans in vinea media dicitur constituisse: cumque in quatuor partes vineam divisisset, tresque partes aves abdixissent, quarta parte, quae erat reliqua, in regiones distributa, mirabili magnitudine uvam, ut scriptum videmus, invenit. qua re celebrata, cum vicini omnes ad unum de rebus suis referrent, erat in magno nomine et gloria. ex quo factum est, ut eum ad se rex Priscus arcesset. cujus cum tentaret scientiam augu-

ratus, dixit ei se cogitare quiddam: id possetne fieri, consuluit. ille, augurio acto, posse respondit. Tarquinius autem dixit se cogitasse, cotem novacula posse praecidi. tum Attium iussisse experiri. ita cotem in comitium allatam, inspectante et rege et populo, novacula esse discissam. ex eo evenit, ut et Tarquinius augure Attio Navio uteretur, et populus de suis rebus ad eum referret. cotem autem illam et novaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. negemus omnia: comburamus annales: ficta haec esse dicamus: quidvis denique potius, quam deos res humanas curare, fateamur. quid? quod apud te scriptum est de Tib. Graccho, nonne et augurum et haruspicum comprobatur disciplinam? qui cum tabernaculum vitio cepisset imprudens, quod inauspicato pomœrium transgressus esset: comitia consulibus rogandis habuit. nota res est, et a te ipso mandata monumentis. sed et ipse augur Tib. Gracchus auspiciorum auctoritatem confessione errati sui comprobavit, et haruspicum disciplinae magna accessit auctoritas, qui recentibus comitiis in sena-

34 DE DIVINATIONE

tum introducti, negaverunt iustum comitiorum rogatorem fuisse. Iis igitur assentior, qui duo genera divinationum esse dixerunt: unum, quod particeps esset artis; alterum, quod arte careret. est enim ars in iis, qui novas res conjectura persequuntur, veteres observatione didicerunt. carent autem arte ii, qui non ratione, aut conjectura observatis, ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto liberoque motu futura praesentiunt. quod et somniantibus saepe contingit, et nonnunquam vaticinantibus per furorem: ut Bacis Boeotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythraea. cuius generis oracula etiam habenda sunt, non ea, quae aequatis sortibus ducuntur, sed illa, quae instinctu divino afflatuque funduntur: etsi ipsa fors contemnenda non est, si et auctoritatem habet vetustatis, ut eae sunt sortes, quas e terra editas accepimus: quae tamen ductae, ut in rem apte cadant, fieri credo posse divinitus. quorum omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, divinationem videntur accedere. quae est igitur ista calliditas, res

vetustate robustas calumniando velle pervertere? non reperio causam. latet fortasse obscuritate involuta naturae: non enim me deus ista scire, sed his tantummodo uti voluit. utar igitur, nec adducar, ut rear, aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terrae saepe fremitus, saepe mugitus, saepe motus multa nostrae reipublicae, multa caeteris civitatibus gravia et vera praedixerint. quid? qui irridetur, partus hic mulae, nonne quia foetus existit in sterilitate naturae, praedictus est ab haruspibus incredibilis partus malorum? quid? Tib. Gracchus, P. filius, qui bis consul et censor fuit, idemque et summus augur, et vir sapiens, civisque praestans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, scriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehensis, haruspices convocavit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori brevi tempore esse moriendum; si foeminam, ipsi aequius esse censuit, se maturam oppetere mortem, quam P. Africanus filiam adolescentem. foeminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus.

36 DE DIVINATIONE

Irrideamus haruspices : vanos, futes ef- 19
 se dicamus: quorumque disciplinam et sapientissimus vir, et eventus ac res comprobavit, contemnamus. contemnamus etiam Babylonios, et eos, qui e Caucaſo caeli signa ſervantes, numeris et motibus, ſtellarum curſus perſequuntur. condemnemus, inquam, hos aut ſtultitiae, aut vanitatis, aut imprudentiae, qui cccclxx millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent, et mentiri iudicemus, nec ſeculorum reliquorum iudicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. age, Barbari vani atque fallaces: num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt? quae Croeſo Pythius Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quae Athenienſibus, quae Lacedaemoniis, quae Tegeatis, quae Argivis, quae Corinthiis reſponderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore atque teſte : quae quia nota tibi ſunt, relinquo. defendo unum hoc. nunquam illud oraculum Delphis tam celebre et tam clarum fuiſſet, neque tantis donis reſertum omnium populorum atque regum; niſi omnis aetas illorum oraculo-

rum veritatem esset experta. jamdiu idem non facit. ut igitur nunc minore gloria est, quia minus oraculorum veritas excellit: sic tum, nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. potest autem vis illa terrae, quae mentem Pythiae divino afflatu concitabat, evanuisse vetustate, ut quosdam exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos et deflexos videmus. sed, ut vis, acciderit: magna enim quaestio est: modo maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam perverterimus, multis seculis verax fuisse id oraculum. Sed omittamus oracula: veniamus ad somnia. de quibus disputans Chrysippus, multis et minutis somniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quae Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis; sed exemplis grandioribus decuit uti. Dionysii mater, ejus, qui Syracusiorum tyrannus fuit, ut scriptum apud Philistum est, et doctum hominem, et diligentem, et aequalem temporum illorum, cum praegnans hunc ipsum Dionysium alvo contineret, somniavit se peperisse Satyriscum. huic interpre-

38 DE DIVINATIONE

tes portentorum, qui Galeotae tum in Sicilia nominabantur, responderunt, (ut ait Philistus) eum, quem illa peperisset, clarissimum Graeciae diuturna cum fortuna fore. num te ad fabulas revoco, vel nostrorum, vel Graecorum poetarum? narrat enim et apud Ennium Vestalis illa:

Excita cum tremulis anus attulit artibu'
lumen,

Talia commemorat lacrymans, exterrita somno:

Eurydica prognata; pater quam noster
amavit,

Vires vitaque corpu' meum nunc deserit omne.

Nam me visus homo pulcher per amoenam salicta

Et ripas raptare, locosque novos. ita sola

Post illa, germana foror, errare videbar,

Tardaue vestigare, et quaerere te, neque posse

Corde capeffere. semita nulla pedem stabilibat.

Exin compellare pater me voce videtur

His verbis: ô gnata, tibi sunt ante gerendae

Aerumnae: post ex fluvio fortuna resistet.

Haec effatu' pater, germana, repente recessit,

Nec sese dedit in conspectum corde cupitus :

Quaquam multa manus ad caeli caerula templa

Tendebam lacrymans, et blanda voce vocabam.

Vix, aegro tum corde meo, me somnu' reliquit.

²¹ Haec, etiamsi ficta sunt a poëta, non absunt tamen a consuetudine somniorum. sit sane etiam illud commentitium, quo Priamus est conturbatus,

Quia mater gravida parere se ardentem facem

Visa est in somnis Hecuba : quo facto pater

Rex ipse Priamus, somnio mentis metu Percussus, curis sumptus suspirantibus Exsacrificabat hostiis balantibus.

Tum conjectorem postulat, pacem petens,

Ut se edoceret obsecrans Apollinem, Quo sese vertant tantae sortes somniûm.

Ibi ex oraclo voce divina edidit

Apollo; pterum, primus Priamo qui foret

40 DE DIVINATIONE

Post illa natus, temperaret tollere:

Eum esse exitium Trojae, pestem Pergamo.

sint haec ut dixi, somnia fabularum: hisque adjungatur etiam Aeneae somnium: quod in Numerii Fabii Pictoris Graecis annalibus ejusmodi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt, quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt. Sed propiora videamus.²² cujusnam modi est Superbi Tarquinii somnium, de quo in Bruto Accii loquitur ipse?

Cum jam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, sopore placans artus languidos;
Visus est in somnis pastor ad me appellere

Pecus lanigerum eximia pulchritudine:
Duos consanguineos arietes inde eligi,
Praeclarioremque alterum immolare me:
Deinde ejus germanum cornibus con-
nitier

In me arietare, eoque ictu me ad casum
dari:

Exin prostratum terra, graviter saucium,
Resupinum; in caelo contueri maximum,

Ac mirificum facinus; dextrorsum orbem flammeum

Radiatum solis liquier cursu novo.
ejus igitur somnii a conjectoribus quae sit interpretatio facta, videamus.

Rex, quae in vita usurpant homines, cogitant, curant, vident,

Quaeque agunt vigilantes, agitantque, ea si cui in somno accidunt,

Minus mirum est: sed in re tanta haud temere improvise offerunt;

Proin vide, ne, quem tu esse hebetem deputes, aequae ac pecus,

Is sapientia munitum pectus egregium gerat,

Teque regno expellat. nam id quod de sole ostentum est tibi,

Populo commutationem rerum portendit fore

Perpropinquam. haec bene verruncent populo. nam quod ad dexteram

Coepit cursum ab laeva signum praepotens; pulcherrime

Auguratum est, rem Romanam publicam summam fore.

23 Age nunc ad externa redeamus. matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides,

42 DE DIVINATIONE

doctus vir, auditor et discipulus Platonis, visam esse videre in somniis simulacra deorum, quae ipsa Phalaris domi consecravisset: ex his Mercurium e patera, quam dextra manu teneret, sanguinem visum esse fundere: qui cum terram attigisset, reservescere videretur sic, ut tota domus sanguine redundaret. quod matris somnium immanis filii crudelitas comprobavit. quid ego, quae Magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dinonis Persicis libris proferam? nam cum dormienti ei sol ad pedes visus esset, ter eum scribit frustra appetivisse manibus, cum se convolvens sol elaberetur, et abiret: ei Magos dixisse, (quod genus sapientum et doctorum habebatur in Persis) ex triplici appetitione solis, xxx annos Cyrum regnaturum esse, portendi: quod ita contigit: nam ad septuagesimum pervenit, cum xl natus annos regnare coepisset. est profecto quidam etiam in barbaris gentibus praesentens atque divinans: siquidem ad mortem proficiscens Calanus Indus, cum ascenderet in rogam ardentem, ô praeclarum discessum, inquit, e vita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato,

in lucem animus excesserit! cumque Alexander eum rogaret, si quid vellet, ut diceret: optime, inquit; propediem te videbo. quod ita contigit. nam Babylone paucis post diebus Alexander est mortuus. discedo parumper a somniis: ad quae mox revertar. qua nocte templum Ephesiae Dianae deflagavit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atque ubi lucere coepisset, clamitasse Magos pestem ac perniciem Asiae proxima nocte natam. haec de Indis, et Magis. redeamus ad somnia.

²⁴ Annibalem Caelius scribit, cum columnam auream, quae esset in fano Junonis Lacinae, auferre vellet, dubitaretque, utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebravisse: cumque solidam invenisset, statuisse tollere: ei secundum quietem visam esse Junonem praedicere, ne id faceret, minarique, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non esse neglectum. itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, et eam in summa columna collocavisse. hoc idem in Sileni, quem Caelius sequi-

44 DE DIVINATIONE

tur, Graeca historia est: is autem diligentissime res Annibalis persecutus est: Annibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somnis a Jove in deorum concilium vocari: quo cum venisset, Jovem imperasse, ut Italiae bellum inferret, ducemque ei unum e concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi coepisset: tum ei ducem illum praecepisse, ne respueretur: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate respexisse: tum visam belluam vastam et immanem, circumplicatam serpentibus, quacumque incederet, omnia arbusa, virgulta, tecta pervertere: et eum admiratum quaevisse de deo, quodnam illud esset tale monstrum: et deum respondisse, vastitatem esse Italiae: praecepisseque, ut pergeret protinus: quid retro atque a tergo fieret, ne laboraret. apud Agathoclem scriptum in historia est, Hamilcarem Carthaginiensem, cum oppugnaret Syracusas, visum esse audire vocem, se postridie coenaturum Syracusis. cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris ejus inter Poenos et Siculos milites esse factam: quod cum sensissent Syracusani, improvi-

fo eos in castra irrupisse, Hamilcaremque ab iis vivum esse sublatum. ita res somnium comprobavit. plena exemplorum est historia, tum referta vita communis. at vero P. Decius ille, Q. F. qui primus e Deciis consul fuit, cum esset tribunus militum, M. Valerio, A. Cornelio consulibus, a Samnitibusque premeretur noster exercitus; cum pericula praeliorum iniret audacius, monereturque, ut cautior esset, dixit, quod exstat in annalibus: sibi in somnis visum esse, cum in mediis hostibus versaretur, occidere cum maxima gloria. et tum quidem incolumis exercitum obsidione liberavit. post triennium autem cum consul esset, devovit se, et in aciem Latinorum irrupit armatus: quo ejus facto superati sunt et deleti Latini. cujus mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. sed veniamus nunc,
²⁵ si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: vidisse se in somnis pulchritudine eximia foeminam, quae se nomine appellans di-

46 DE DIVINATIONE

ceret Homericum quendam ejusmodi ver-
sum :

Tertia te Phthiae tempestas laeta locabit.
quod ut est dictum, sic scribitur contigisse.
Xenophon Socraticus (qui vir, et quan-
tus!) in ea militia, qua cum Cyro minore
perfunctus est, sua scribit somnia; quo-
rum eventus mirabiles exstiterunt. men-
tiri Xenophontem, an delirare dicemus?
quid singulari vir ingenio Aristoteles, et
paene divino? ipse ne errat? an alios vult
errare? cum scribit, Eudemum Cyprium
familiarem suum, iter in Macedoniam fa-
cientem Pheras venisse; quae erat urbs in
Thessalia tum admodum nobilis, ab Ale-
xandro autem tyranno crudeli dominatu
tenebatur. in eo igitur oppido ita gravi-
ter aegrum Eudemum fuisse, ut omnes me-
dici diffiderent. ei visum esse in quiete e-
gregia facie juvenem dicere, fore ut per-
brevis convalesceret, paucisque diebus in-
teriturum Alexandrum tyrannum; ipsum
autem Eudemum quinquennio post do-
mum esse rediturum. atque ita quidem pri-
ma statim scribit Aristoteles consecuta;
et convaluisse Eudemum; et ab uxoris
fratribus interfectum tyrannum: quintq

autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, praeliantem eum ad Syracusas occidisse. ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi e corpore excefferit, tum domum revertisse videatur. adjungamus philosophis doctissimum hominem, poëtam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex aede Herculis patera aurea gravis surrepta esset, in somnis vidit ipsum deum dicentem, qui id fecisset. quod semel ille iterumque neglexit. ubi idem saepius, adscendit in Areopagum: detulit rem. Areopagitae comprehendi jubent eum, qui a Sophocle erat nominatus. is, quaestione habita, confessus est, pateramque retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nomi-

²⁶ natum est. Sed quid ego Graecorum? nescio quo modo me magis nostra delectant. omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Caelius. cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente est excitata. itaque ludis intermissis instaurativi constituti sunt. qui antequam fierent, cumque jam populus consedisset, servus per circum, cum

48 DE DIVINATIONE

virgis caederetur, furcam ferens ductus est. exin cuidam rustico Romano dormienti visus est venire, qui diceret, praeful-torem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem jussu esse eum senatui nuntiare: illum non esse ausum. iterum esse idem visum, et monitum, ne vim suam experiri vellet: ne tum quidem esse ausum. exin filium ejus esse mortuum. eandem in somniis admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum: cumque senatui somnium enarravisset, pedibus suis sal-vum domum revertisse. itaque somnio comprobato a senatu, ludos illos iterum instauratos memoriae proditum est. C. vero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Caelium est, sibi in somniis quae sturam petenti Tib. fratrem visum esse dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interfisset, esse pereundum. hoc antequam tribunus plebi C. Gracchus factus esset, et se audisse scribit Caelius, et dixisse multis. quo somnio quid inveniri potest certius? Quid? illa duo somnia, quae creberrime²⁷

commemorantur a Stoicis, quis tandem potest contemnere? unum de Simonide: qui cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humavisset, haberetque in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si navigasset, eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse: perisse caeteros, qui tum navigassent. alterum ita traditum, clarum admodum somnium. cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, et Megaram venissent, alterum ad cauponem devertisse; ad hospitem, alterum. qui ut coenati quiescerent, concubia nocte visum esse in somniis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, ut subveniret, quod sibi a caupone interitus pararetur. eum primo, perterritum somnio surrexisse: dein cum se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse. tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum a caupone esse coniectum, et supra sterlus iniectum: petere, ut manè ad portam adesset, prius-

50 DE DIVINATIONE

quam plaustrum ex oppido exiret. hoc vero somnio eum commotum, manè bubulco praesto ad portam fuisse: quaesisse ex eo, quid esset in plauastro: illum perterritum fugisse: mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, poenas dedisse. Quid²⁸ hoc somnio dici potest divinius? sed quid aut plura, aut vetera quaerimus? saepe tibi meum narravi; saepe ex te audiui tuum somnium. me, cum Asiae proconsul praeessem, vidisse in quiete, cum tu equo advectus ad quandam magni fluminis ripam, provectus subito atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses, me contremuisse, timore perterritum: tum te repente laetum exstitisse, eodemque equo adversam adscendisse ripam, nosque inter nos esse complexos. facilis conjectura hujus somnii: mihi que a peritis in Asia praedictum est, fore eos eventus rerum, qui acciderunt. venio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipso, sed mihi saepius noster Sallustius narravit: cum in illa fuga, nobis gloriosa, patriae calamitosa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem denique arcte et graviter dormire

coepisse. itaque quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse, neque esse passum te excitari. cum autem experrectus esses hora secunda fere, te sibi somnium narravisse, Visum tibi esse, cum in locis solis moestus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quaerere ex te, quid tristis esses: cumque tu te tua patria visum esse dixisses, prehensisse eum dexteram tuam, et bono animo te iussisse esse, lictorique proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret: et dixisse, in eo tibi salutem fore. tum et se exclamasse Sallustius narrat, reditum tibi celerem et gloriosum paratum, et te ipsum visum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, ut audivisses, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud senatus consultum esse factum, referente optimo et clarissimo viro consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore et plausu comprobatum: dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri
²⁹ posse divinius. At multa falsa. immo obscura fortasse nobis. sed sint falsa quaedam; contra vera quid dicimus? quae quidem multo plura evenirent, si ad quietem inter-

52 DE DIVINATIONE

gri iremus. nunc onusti cibo et vino, per-
 turbata et confusa cernimus. vide, quid So-
 crates in Platonis Politia loquatur. dicit
 enim, ' cum dormientibus ea pars animi,
 ' quae mentis et rationis sit particeps, so-
 ' pita langueat: illa autem, in qua feritas
 ' quaedam sit atque agrestis immanitas,
 ' cum sit immoderato obstupefacta potu at-
 ' que pastu, exsultare eam in somno, immo-
 ' derateque jactari. itaque huic omnia visa
 ' obijciuntur, a mente ac ratione vacua:
 ' ut aut cum matre corpus miscere videamur,
 ' aut cum quovis alio vel homine,
 ' vel deo, saepe bellua; atque etiam truci-
 ' cidare aliquem, et impie cruentari, multa-
 ' que facere impure atque tetre, cum temeritate et impudentia. at qui salubri et
 ' moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, ea parte animi, quae mentis et
 ' consilii est, agitata et erecta, saturataque
 ' bonarum cogitationum epulis: eaque
 ' parte animi, quae voluptate alitur: nec
 ' inopia enecta, nec satietate affluenti,
 ' quorum utrumque praestringere aciem
 ' mentis solet, sive deest naturae quippiam, sive abundat atque affluit: illa etiam
 ' tertia parte animi, in qua irarum exsistit.

'tit ardor, sedata atque restincta: tum e-
 'veniet, duabus animi temerariis parti-
 'bus compressis, ut illa tertia pars ratio-
 'nis et mentis eluceat, et se vegetam ad
 'somniaudum acremque praebeat: tum
 'ei visa quietis occurrent tranquilla, at-
 'que veracia.' haec verba ipsa Platonis
 30 expressi. Epicurum igitur audiemus
 potius? nam Carneades concertationis
 studio, modo ait hoc, modo illud. at ille
 quid sentit? sentit autem nihil unquam
 elegans, nihil decorum. hunc ergo ante-
 pones Platoni et Socrati? qui ut rationem
 non redderent, auctoritate tamen hos mi-
 nutos philosophos vincerent. jubet igi-
 tur Plato, sic ad somnum proficisci cor-
 poribus affectis, ut nihil sit, quod erro-
 rem animis perturbationemque afferat.
 ex quo etiam Pythagoricis interdictum
 putatur, ne faba vescerentur, quod habet
 inflationem magnam is cibus, tranquill-
 tati mentis, quaerenti vera, contrariam.
 cum ergo est somno sevocatus animus a
 societate, et a contagione corporis, tum
 meminit praeteritorum, praesentia cer-
 nit, futura praevidet. jacet enim corpus
 dormientis, ut mortui: viget autem, et

vivit animus. quod multo magis faciet post mortem, cum omnino corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est divinior. nam et id ipsum vident, qui sunt morbo gravi et mortifero affecti, instare mortem. itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum: tumque vel maxime laudi student: eosque qui secus, quam decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maxime poenitet. divinare autem morientes, etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert, Rhodium quendam morientem sex aequales nominasse, et dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset. sed tribus modis censet deorum appulsu homines somniare. uno, quod praevideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur. altero, quod plenus aër sit immortalium animorum, in quibus tanquam insignitae notae veritatis appareant. tertio, quod ipsi dii cum dormientibus colloquantur; idque, ut modo dixi, facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. ex quo et illud est Calani, de quo ante dixi, et Homerici Hectoris, qui moriens propinquam A-

31 chilli mortem denuntiat. Neque enim illud verbum temere consuetudo approbavisset, si ea res nulla esset omnino:

Praesagibat animus, frustra me ire, cum exirem domo.

sagire enim, sentire acute est: ex quo sagae anus, quia multa scire volunt: et sagaces dicti canes. is igitur, qui ante sagit, quam oblata res est, dicitur praesagire, id est, futura ante sentire. inest igitur in animis praesagitio extrinsecus injecta, atque inclusa divinitus. ea si exarsit acrius, furor appellatur, cum a corpore animus abstractus divino instinctu concitatur.

Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus?

Ubi illa paulo ante sapiens, virginali modestia?

Mater optuma, tum multo mulier melior mulierum;

Missa sum superstitiosis hariolationibus:

Neque me Apollo fatis fandis dementem invitam ciet.

Virgines vero aequales, patris mei, meum factum pudet,

Optimi viri: mea mater tui me miseret, mei piget.

56 DE DIVINATIONE

Optumam progeniem Priamo repperisti
extra me : hoc dolet,

Me obesse, illos prodesse, me obitare,
illos obsequi.

ô poëma tenerum, et moratum, atque molle!
sed hoc minus ad rem. illud, quod volumus,
expressum est, ut vaticinari furor
vera soleat.

Adest, adest fax obvoluta sanguine atque
incendio :

Multos annos latuit. cives, ferte opem,
et restinguite.

Deus inclusus corpore humano jam, non
Cassandra loquitur :

Jamque mari magno classis cita

Texitur : exitiûm examen rapit :

Advenit, et fera velivolantibus

Navibu' complevit manu' littora.

Tragoedias loqui videor, et fabulas? at³²
ex te ipso non commentitiam rem, sed factam,
ejusdem generis audiui: C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio, cum praetorio imperio classi Rhodiae praeesset, cum primis hominem prudentem atque doctum: eumque dixisse remigem quendam e quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, maefactum iri minus x x x diebus Grae-

ciam sanguine: rapinas Dyrrhachii, et consensionem in naves cum fuga, fugientibusque miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum classi propinquum reditum, ac domum itionem dari. tum neque teipsum non esse commotum; Marcumque Varronem, et M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos. paucis sane post diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum: qui cum interitum exercitus nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse confecta. nam et ex horreis direptum effusumque frumentum vias omnes angiportusque constraverat: et vos naves subito, perterriti metu, conscendistis; et noctu ad oppidum respicientes, flagrant es onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, videbatis. postremo a Rhodia classe deserti, verum vatem fuisse sensistis. exposui quam brevissime potui, somnii, et furoris oracula, quae carere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio est, qua Cratippus noster uti solet; animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos et haustos. ex quo intelligitur, esse extra divinum ani-

mum, humanus unde ducatur: humani
 autem animi eam partem, quae sensum,
 quae motum, quae appetitum habeat, non
 esse ab actione corporis sejugatam: quae
 autem pars animi, rationis atque intelli-
 gentiae sit particeps, eam tum maxime
 vigere, cum plurimum absit a corpore. ita-
 que, expositis exemplis verarum vatici-
 nationum et somniorum, Cratippus solet
 rationem concludere hoc modo. ‘ si sine
 ‘ oculis non potest exstare officium et mu-
 ‘ nus oculorum; possunt autem aliquan-
 ‘ do oculi non fungi suo munere: qui vel
 ‘ semel ita est usus oculis, ut vera cerne-
 ‘ ret, is habet sensum oculorum vera cer-
 ‘ nentium. item igitur, si sine divinatione
 ‘ non potest officium et munus divinatio-
 ‘ nis exstare; potest autem quis, cum di-
 ‘ vinationem habeat, errare aliquando,
 ‘ nec vera cernere: satis est ad confir-
 ‘ mandam divinationem, semel aliquid es-
 ‘ se ita divinatum, ut nihil fortuito ceci-
 ‘ disse videatur. sunt autem ejus generis
 ‘ innumerabilia: esse igitur divinationem
 ‘ confitendum est.’ Quae vero aut con-
 jectura explicantur, aut eventis animad-
 versa et notata sunt, ea genera divinandi,

ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur : in quo haruspices, augures conjectoresque numerantur. haec improbantur a Peripateticis; a Stoicis defenduntur. quorum alia sunt posita in monumentis et disciplina: quod Etruscorum declarant et haruspicini, et fulgurales, et rituales libri, nostri etiam augurales : alia autem subito ex tempore conjectura explicantur, ut apud Homerum Calchas, qui ex passerum numero belli Trojani annos auguratus est: et ut in Syllae scriptum historia videmus, quod te inspectante factum est, ut, cum ille in agro Nolano immolaret ante praetorium, ab infima ara subito anguis emergeret; cum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cum Sylla fecisset, tum ante oppidum Nola[m] florentissima Samnitium castra cepit. facta conjectura etiam in Dionysio est paulo ante quam regnare coepit : qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse demisisset in flumen, summersus equus voraginibus non exstitit : quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, aegre ferens:

60 DE DIVINATIONE

cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudivit hinnitum, respexitque, et equum alacrem laetus adspexit, cujus in juba examen apum confederat. quod ostentum habuit hanc vim, ut Dionysius paucis post diebus regnare coepit. Quid? Lacedaemoniis paulo ante ³⁴ Leuctricam calamitatem quae significatio facta est, cum in Herculis fano arma sonuerunt, Herculisque simulacrum multo sudore manavit? at eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvae clausae repagulis subito se ipsae aperuerunt: armaque, quae fixa in parietibus fuerant, ea sunt humi inventa. cumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere coepisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Boeotios, Thebanorum esse victoriam, propterea quod avis illa victa silere solet; canere, si vicisset. eademque tempestate multis signis Lacedaemoniis Leuctricae pugnae calamitas denuntiabatur. namque et Lysandri, qui Lacedaemoniorum clarissimus fuerat, statuae, quae Delphis stabat, in capite corona subito exstitit ex as-

peris herbis et agrestibus: stellaeque aureae, quae Delphis erant a Lacedaemoniis positae post navalem illam victoriam Lyfandri, qua Athenienses conciderunt, (qua in pugna quia Castor et Pollux cum Lacedaemoniorum classe visi esse dicebantur, eorum insignia deorum, stellae aureae, quas dixi, Delphis positae) paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertae sunt. maximum vero illud portentum iisdem Spartiatis fuit, quod, cum oraculum ab Jove Dodonaeo petivissent, de victoria sciscitantes, legatique illud, in quo inerant sortes, collocavissent: simia, quam rex Molossorum in deliciis habebat, et sortes ipsas, et caetera, quae erant ad sortem parata, disturbavit, et aliud aliò dissipavit. tum ea, quae praeposita erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedaemoniis esse, non de victoria cogitandum. 35 Quid? bello Punico secundo, nonne C. Flaminius consul iterum, neglexit signa rerum futurarum magna cum clade reipublicae? qui exercitu lustrato, cum Arretium versus castra movisset, et contra Annibalem legiones duceret: et ipse, et equus ejus ante signum Jo-

62 DE DIVINATIONE

vis Statoris sine causa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, objecto signo, ut peritis videbatur, ne committeret praelium. idem cum tripudio auspicaretur, pullarius diem praelii committendi differebat. tum Flaminius ex eo quaesivit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. cum ille quiescendum respondisset: Flaminius, praeclara vero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur. itaque signa convelli, et se sequi iussit. quo tempore, cum signifer primi hastati signum non posset movere loco, nec quidquam proficeretur, plures cum accederent; Flaminius re nuntiata, suo more neglexit. itaque tribus horis concisus exercitus, atque ipse interfectus est. magnum illud etiam, quod addidit Caelius, eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fuerit praelium, tantos terrae motus in Liguribus, Gallia, compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factae sint, terraeque defederint, fluminaque in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe divi-³⁶

nationum conjecturae a peritis. Midae illi Phrygio, cum puer esset, dormienti formicae in os tritici grana congesserunt. ditissimum fore, praedictum est: quod evenit. at, Platoni cum in cunis parvulo dormienti apes in labellis confedisent; responsum est, singulari illum suavitate orationis fore: ita futura eloquentia provisum in infante est. quid amores ac deliciae tuae, Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cum esset in cunabulis, educareturque in Solonio, qui est campus agri Lanuvini; noctu lumine appposito experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem circumplexum serpentis amplexu: quo adspectu exterrita, clamorem sustulit. pater autem Roscii ad haruspices retulit: qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atque hanc speciem Praxiteles caelavit argento, et noster expressit Archias versibus. quid igitur exspectamus? an dum in foro nobiscum dii immortales, dum in viis versentur, dum dormi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, vim autem suam longe lateque diffundunt; quam cum terrae cavernis inclu-

64 DE DIVINATIONE

dunt, tum hominum naturis implicant. nam terrae vis Pythiam Delphis incitabat, naturae Sibyllam. quid enim? non videmus, quam sint varia terrarum genera; ex quibus et mortifera quaedam pars est, ut et Ampsancti in Hirpinis, et in Asia Plutonia, quae videmus: et sunt partes agrorum aliae pestilentes; aliae salubres; aliae, quae acuta ingenia gignant; aliae, quae retusa. quae omnia fiunt et ex caeli varietate, et ex disparili adspiratione terrarum. fit etiam saepe specie quadam, saepe vocum gravitate et cantibus, ut pellantur animi vehementius: saepe etiam cura et timore: qualis est illa,

Flexanima tanquam lymphata, ut Bacchi sacris

Commota, in tumultis Teucrum commemorans suum.

Atque etiam illa concitatio declarat vim³⁷ in animis esse divinam. negat enim, sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse posse. quod idem dicit Plato. quem, si placet, appellet furem, dummodo is furor ita laudetur, ut in Phaedro Platonis laudatus est. quid vestra oratio in causis? quid ipsa actio? po-

test esse vehemens, et gravis, et copiosa, nisi est animus ipse commotior? equidem etiam in te saepe vidi, et (ut ad leviora veniamus) in Aesopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum, atque motuum, ut eum vis quaedam abstraxisse a sensu mentis videretur. objiciuntur etiam saepe formae, quae reapse nullae sunt: speciem autem offerunt. quod contigisse Brenno dicitur, ejusque Gallicis copiis, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset. tum enim ferunt, ex oraculo haec fatam esse Pythiam:

Ego providebo rem istam, et albae virgines.

ex quo factum est, ut et viderentur virgines ferre arma contra, et nive Gallorum
38 obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui valetudinis vitio furerent, et melancholici dicerentur, censebat habere aliquid in animis praesagiens atque divinum. ego autem haud scio, an nec cardiacis hoctribuendum sit, nec phreneticis: animi enim integri, non vitiosi corporis, est divinatio. quam quidem esse re vera, hac Stoicorum ratione concluditur: si sunt dii, neque ante declarant

66 DE DIVINATIONE

hominibus quae futura sunt; aut non diligunt homines; aut, quid eventurum sit, ignorant; aut existimant, nihil interesse hominum, scire quid futurum sit; aut non censent esse suae majestatis praesignificare hominibus quae sunt futura; aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. at neque non diligunt nos; sunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, quae ab ipsis constituta et designata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea, quae eventura sunt; erimus enim cautiores, si sciemus: neque hoc alienum ducunt majestate sua; nihil est enim beneficentia praestantius: neque non possunt futura praenoscere. non igitur sunt dii, nec significant futura. sunt autem dii: significant ergo. et non, si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent: nec, si dant vias, non est divinatio. est igitur divinatio. Hac ratione et Chrysippus, et Diogenes, et Antipater utitur. quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quae disputavi verissima, si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si nationes, si Graeci, si barbari, si majores etiam nostri, si deni-

que hoc semper ita putatum est, si summi philosophi, si poëtae, si sapientissimi viri, qui respublicas constituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum bestiae loquantur, exspectamus? hominum consentiente auctoritate contenti non sumus? nec vero quidquam aliud affertur, cur ea, quae dico, divinandi genera, nulla sint: nisi quod difficile dictu videtur, quae cujusque divinationis ratio, quae causa sit. quid enim habet haruspex, cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus, et proferat diem? quid augur, cur a dextra corvus, a sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Jovis, aut Veneris conjuncta cum luna ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisve contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, vigilantes negligat? quid deinde causae sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quidque, quaeris? recte omnino: sed non nunc id agitur. fiat, necne fiat, id quaeritur. ut si magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat et trahat; rationem, cur id fiat, afferre nequeam: fieri omnino ne-

68 DE DIVINATIONE

ges. quod idem facis in divinatione: quam et cernimus ipsi, et audivimus, et legimus, et a patribus accepimus. neque ante philosophiam patefactam, quae nuper inventa est, hac de re communis vita dubitavit, et, postea quam philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis, praeter Xenophanem, neminem: adjunxi veterem Academiam, Peripateticos, Stoicos: unus dissentit Epicurus. quid vero hoc turpius, quam quod idem nullam censet gratuitam esse virtutem? Quis⁴⁰ est autem, quem non moveat clarissimis monumentis testata consignataque antiquitas? Calchantem augurem scribit Homerus longe optimum, eumque ducem classium fuisse. at illum auspiciorum credo scientiâ, non locorum. Amphilochnus et Mopsus Argivorum reges fuerunt, sed iidem augures: iique urbes in ora maritima Ciliciae Graecas condiderunt. atque etiam ante hos Amphiaræus et Tiresias, non humiles et obscuri, neque eorum similes, ut apud Ennium est,

Qui sui quaestus causa fictas suscitant
sententias,

sed clari et praestantes viri, qui avibus et signis admoniti futura dicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, solum sapere, caeteros umbrarum vagari modo. Amphiaraum autem sic honoravit fama Graeciae, deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humatus, oracula peterentur. quid Asiae rex Priamus, nonne et Helenum filium, et Cassandrae filiam divinantes habebat, alterum auguriis, alteram mentis incitatione et permotione divina? quo in genere Martios quosdam fratres, nobili loco natos, apud majores nostros fuisse scriptum videmus. quid? Polyidum Corinthium, nonne Homerus et aliis multa, et filio ad Trojam proficiscenti, mortem praedixisse commemorat? omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim sapere, sic divinare regale ducebant, ut testis est nostra civitas: in qua et reges, augures, et postea privateodem sacerdotio praediti rempublicam religionum auctoritate rexerunt. Ea-que divinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta est. siquidem et in Gallia Druidae sunt, e quibus ipse Di-

70 DE DIVINATIONE

vitiacum Aeduum, hospitem tuum laudatoremque cognovi; qui et naturae rationem, quam physiologiam Graeci appellant, notam esse sibi profitebatur, et partim auguriis, partim conjectura, quae essent futura dicebat. et in Persis augurantur et divinant Magi, qui congregantur in fano commentandi causa, atque inter se colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere nonis solebatis. nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non ante Magorum disciplinam scientiamque perceperit. licet autem videre et genera quaedam et nationes huic scientiae deditas. Telmessus in Caria est: qua in urbe excellit haruspicum disciplina. itemque Elis in Peloponneso familias duas certas habet, Jamidarum unam, alteram Cluditarum, haruspicinae nobilitate praestantes. in Syria Chaldaei cognitione astrarum solertiaque ingeniorum antecellunt. Etruria autem de caelo tacta scientissime animadvertit: eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris atque portentis. quocirca bene apud maiores nostros senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de principum

filii sex singulis Etruriae populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quaestum. Phryges autem, et Pisidae, et Cilices, et Arabum natio, avium significationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in Umbria accepimus.

⁴² Ac mihi quidem videntur e locis quoque ipsis, qui a quibusque incolebantur, divinationum opportunitates esse ductae. etenim Aegyptii, ut Babylonii, in camporum patentium aequoribus habitantes, cum ex terra nihil emeretur, quod contemplationi caeli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt. Etrusci autem, quod religione imbuti studiosius et crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dediderunt: quodque propter aëris crassitudinem de caelo apud eos multa fiebant, et quod ob eandem causam multa inusitata; partim e caelo, alia ex terra oriebantur, quaedam etiam ex hominum pecudumve conceptu et fatu, ostentorum exercitissimi interpretes exstiterunt. quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa

72 DE DIVINATIONE

prudenter a maioribus posita declarant: quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, praedicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Arabes autem, et Phryges, et Cilices, quod pastu pecudum maxime utuntur, campos et montes hie-me et aestate peragrantes, propterea facilius cantus avium et volatus notaverunt. eademque et Pisidae causa fuit, et huic nostrae Umbriae. tum Caria tota, praecipueque Telmesses, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter foecunditatem fingi gigni que possunt, in ostentis animadvertendis diligentes fuerunt. Quis vero non videt, in optima quaque republica plurimum auspicia et reliqua divinandi genera valuisse? quis rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur praedictione divina? neque solum in pace, sed in bello multo etiam magis: quo majus erat certamen et discrimen salutis. omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. auspicia externa videamus. nam et Athenienses omnibus semper publicis consiliis divinos quosdam sacerdotes quos

μάντις vocant, adhibuerunt: et Lacedaemonii regibus suis augurem assessorem dederunt: itemque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt: iidemque de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut a Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedaemoniorum rempublicam temperavit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit. quas cum vellet Lyfander commutare, eadem est prohibitus religione. atque etiam qui praeerant Lacedaemoniis, non contenti vigilantibus curis, in Pasiphaae fano, quod est in agro propter urbem, somniandi causa, incubabant, quia vera quietis oracula ducebant. ad nostra jam redeo. quoties senatus decemviros ad libros ire iussit? nam et cum duo visi soles essent, et cum tres lunae, et cum faces, et cum sol nocte visus esset, et cum e caelo fremitus auditus, et cum caelum discessisse visum est, atque in eo animadversi globi. delata etiam ad senatum labe agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra defecisset, Apuliaque maximis terrae motibus conquassata es-

set. quibus portentis magna populo Romano bella, perniciosaeque seditiones denuntiabantur: inque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllae versibus congruebant. quid, cum Cumis Apollo sudavit? Capuae Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quod fluvijs atratus sanguine fluxit? quid, cum saepe lapidum, sanguinis nonnunquam, terrae interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus e caelo est? in Aventino portae, et homines? Tusculi aedes Castoris et Pollucis, Romaeque Pietatis? nonne et haruspices ea responderunt quae evenerunt, et in Sibyllae libris eadem repertae praedictiones sunt? Quoties senatus decemviro⁴¹ ad libros ire iussit? quantis in rebus, quamque saepe responsis haruspicum paruit? Caeciliae, Q. filiae, somnio, modo, Marfico bello, templum est a senatu Junoni Sospitae restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse; tum insolenter, credo: ab Epicureo aliquo inductus, disputat, somniis credi non oportet.

tere. idem contra ostenta nihil disputat, exponitque initio belli Marfici et deorum simulacra sudavisse, et sanguinem fluxisse, et discessisse caelum; et ex occulto auditas esse voces, quae pericula belli nuntiarent; et Lanuvii clypeos, quod haruspicibus tristissimum visum esset, a muribus esse derectos. quid, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus praeter modum crevisset, Veientem quemdam ad nos hominem nobilem perfugisse, eumque dixisse, ex fatis, quae Veientes scripta haberent, Veios capi non posse, dum lacus is redundaret: et, si lacus emissus, lapsu et cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Romano; sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis a maioribus Albanae aquae facta deductio est. cum autem Veientes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Veientes habere, 'fore ut brevi a Gallis Roma caperetur.' quod quidem sexennio post Veios

76 DE DIVINATIONE

captos factum esse vidimus. Saepe etiam⁴⁵ et in praeliis Fauni auditi; et in rebus turbidis veridicae voces ex occulto missae esse dicuntur. cujus generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. nam non multo ante urbem captam exaudita vox est a luco Vestae, qui a Palatii radice in novam viam devexus est: ‘ut muri et portae reficerentur; futurum esse, nisi provisum esset, ut Roma caperetur.’ quod neglectum, cum caveri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est: ara enim AIO LOQUENTI: quam septam videmus, adversus eum locum consecrata est. atque etiam scriptum a multis est, cum terrae motus factus esset, ‘ut suae plena procuratio fieret,’ vocem ab aede Junonis ex arce exstitisse: quocirca Junonem illam appellatam Monetam. haec igitur et a diis significata, et a nostris majoribus judicata contemnimus? neque solum deorum voces Pythagorei observitaverunt, sed etiam hominum, quae vocant omina. quae majores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, ‘quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset,’ prae-

fabantur; rebusque divinis, quae publice fierent, ut 'faverent linguis,' imperabatur; inque feriis imperandis, 'ut litibus' et jurgiis se abstinere. itemque in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret; et cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine. quae quidem a te scis et consule et imperatore summa religione esse servata. praerogativam etiam majores omen justorum comitiorum esse
 46 voluerunt. Atque ego exempla omnium nota proferam. L. Paulus consul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtigisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiolarum suarum Tertiam, quae tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? mi pater, inquit, Persa periit. tum ille arctius puellam complexus, accipio, inquit, mea filia, omen. erat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem, ego audivi, cum diceret, Caeciliam Metelli, cum vellet sororis suae filiam

78 DE DIVINATIONE

in matrimonium collocare, exisse in quodam sacellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat. cum virgo staret, et Caecilia in sella federet, neque diu ulla vox exstitisset, puellam defatigatam petiisse a matertera, ut sibi concederet paulisper, ut in ejus sella requiesceret: illam autem dixisse, vero, mea puella, tibi concedo meas sedes. quod omen res consecuta est: ipsa enim brevi mortua est: virgo autem nupsit cui Caecilia nupta fuerat. haec posse contemni, vel etiam rideri, praeclare intelligo: sed id ipsum est deos non putare, quae ab iis significantur, contemnere. Quid de auguri-⁴⁷ bus loquar? tuae partes sunt: tuum, inquam, auspiciorum patrocinium debet esse. tibi App. Claudius augur consuli nuntiavit, addubitato Salutis augurio, bellum domesticum triste ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus exortum, paucioribus a te est diebus oppressum. cui quidem auguri vehementer assentior: solus enim multorum annorum memoria, non decantandi augurii, sed divinandi tenuit disciplinam: quem irridebant collegae tui, eumque tum Pisidam, tum Sora-

num augurem esse dicebant. quibus nulla videbatur in auguriis aut auspiciis praesensio, aut scientia veritatis futurae; sapienter aiebant ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. quod longe fecus est; neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus praefuit, nec in ipso Romulo haec calliditas esse potuit, ut, ad errorem multitudinis, religionis simulacra fingerent: sed difficultas laborque discendi disertam negligentiam reddidit. malunt enim differere, nihil esse in auspiciis, quam, quid sit, ediscere. quid est illo auspicio divinius, quod apud te in Mario est, ut utar potissimum te auctore?

Hic Jovis altisoni subito pinnata fatelles,

Arboris e trunco, serpentis faucia morfu,
Subigit ipsa feris transfigens unguibus
anguem

Semianimum, et varia graviter cervice
micantem.

Quem se intorquentem lanians, rostro-
que cruentans,

Jam satiata animos, jam duros ulta do-
lores,

80 DE DIVINATIONE

Abjicit efflantem, et laceratum affligit
in unda,

Seque obitu a solis nitidos convertit ad
ortus.

Hanc ubi praepetibus pennis, lapsuque
volantem

Conspexit Marius, divini numinis au-
gur;

Faustaue signa suae laudis, reditusque
notavit;

Partibus intonuit caeli pater ipse fini-
stris.

Sic aquilae clarum firmavit Juppiter o-
men.

Atque ille Romuli auguratus, pastoralis, ⁴⁸
non urbanus fuit: nec fictus ad opinio-
nem imperitorum, sed a certis acceptus,
et posteris traditus. itaque Romulus au-
gur, ut apud Ennium est, cum fratre item
augure,

Curantes magna cum cura, concupien-
tes

Regni, dant operam simul auspicio, au-
gurioque.

Hinc Remus auspicio se devovet, atque
secundam

Solus avem servat. at Romulus pulcher
in alto

LIBER PRIMUS. 81

Quaerit Aventino, servans genus alti-
volantum:

Certabant, urbem Romam, Remoram-
ne vocarent.

Omnibu' cura viris, uter esset indupera-
tor.

Exspectant, veluti consul cum mittere
signum

Volt: omnes avidi spectant ad carceris
oras,

Quà mox emittat pictis ex faucibu' cur-
rus:

Sic exspectabat populus, atque ore time-
bat

Rebus, utri magni victoria sit data regni.

Interea sol albu' recessit in infera noctis.

Exin candida se radiis dedit icta foras
lux:

Et simul ex alto longe pulcherrima prae-
pes

Laeva volavit avis: simul aureus exori-
tur sol.

Cedunt de caelo ter quatuor corpora
sancta

Avium, praepetibus sese pulchrisque le-
cis dant.

82 DE DIVINATIONE

Conspicit inde sibi data Romulus esse
priora,

Auspicio regni stabilita scamna, solum-
que.

Sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. si nihil queam disputare, quam obrem quidque fiat, et tantummodo fieri ea quae commemoravi, doceam; parumne Epicuro, Carneade respondeam? quid, si etiam ratio exstat artificiosae praesensionis, facilis; divinae autem, paulo obscurior? quae enim extis, quae fulguribus, quae portentis, quae astris praesentiuntur, haec notata sunt observatione diuturna. affert autem vetustas omnibus in rebus longinqua observatione incredibilem scientiam: quae potest esse sine motu atque impulsu deorum, cum, quid ex quoque eveniat, et quid quamque rem significet, crebra animadversione perspectum est. altera divinatio est naturalis, ut ante dixi: quae physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum, a qua, ut doctissimis sapientissimisque placuit, haustos animos et libatos habemus: cumque omnia completa et referta sint aeterno sensu et mente divina, necesse est

cognitione divinorum animorum animos humanos commoveri. sed vigilantes animi vitae necessitatibus serviunt, disjunguntque se a societate divina, vinculis corporis impediti. rarum est quoddam genus eorum, qui se a corpore avocent, et ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque rapiantur. horum sunt auguria non divini impetus, sed rationis humanae : nam et natura futura praesentiunt, ut aquarum fluxiones et deflagrationem futuram aliquando caeli atque terrarum. alii autem in republica exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante prospiciunt : quos prudentes possumus dicere, id est, providentes; divinos nullo modo possumus; non plus, quam Milesium Thalem, qui ut objurgatores suos convinceret, ostenderetque etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam, antequam florere coepisset, in agro Milesio coëmissee dicitur. animadverterat fortasse quadam scientia, olearum ubertatem fore. et quidem idem primus defectionem solis, quae Astryage regnante facta est, praedixisse fertur.

84 DE DIVINATIONE

Multa medici, multa gubernatores, agri-
colae etiam multa praesentiunt: sed nul-
lam eorum divinationem voco: ne illam
quidem, qua ab Anaximandro physico
moniti Lacedaemonii sunt, ut urbem et
tecta linquerent, armatique in agro excu-
barent, quod terrae motus instaret, tum,
cum et urbs tota corrui, et ex monte
Taygeto extrema montis quasi puppis
avulsa est. ne Pherecydes quidem ille Py-
thagorae magister, potius divinus habe-
bitur, quam physicus: qui cum vidisset
haustam aquam de jugi puteo, terrae mo-
tus dixit instare. nec vero unquam ani-
mus hominis naturaliter divinat, nisi cum
ita solutus est et vacuus, ut ei plane nihil
sit cum corpore. quod aut vatibus con-
tingit, aut dormientibus. itaque ea duo
genera a Dicaearcho probantur, et, ut di-
xi, a Cratippo nostro. si propterea quod
ea proficiuntur a natura; sint summa
fane, modo ne sola. sin autem nihil esse
in observatione putant: multa tollunt,
quibus vitae ratio continetur. sed quo-
niam dant aliquid, idque non parvum, va-
tinationes cum somniis; nihil est, quod
cum his magnopere pugnemus, praefer-

tim cum sint, qui omnino nullam divinationem probent. ergo et ii, quorum animi, spretis corporibus, evolant atque excurrunt foras ardore aliquo inflammati atque incitati, cernunt illa profecto, quae vaticinantes praenuntiant: multisque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhaerent; ut ii, qui sono quodam vocum et Phrygiis cantibus incitantur. multos nemora silvaeque, multos amnes aut maria commovent: quorum furibunda mens videt ante multo, quae futura sunt. quo de genere illa sunt, Eheu, videte: judicavit inclytum iudicium

Inter deas tres aliquis: quo iudicio Lacedaemonia

Mulier, furiarum una, adveniet. eodem enim modo multa a vaticinantibus saepe praedicta sunt, neque solum verbis, sed etiam

Versibu', quos olim Fauni, vatesque canebant.

similiter Marcius, et Publicius vates cecinisse dicuntur. quo de genere, Apollinis opera prolata sunt. credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus

86 DE DIVINATIONE

inflatae mentes oracula funderent. At-⁵¹
que haec quidem vatum ratio est: nec dis-
similis sane somniorum. nam quae vigi-
lantibus accidunt vatibus, eadem nobis
dormientibus. viget enim animus in som-
nis, liberque sensibus, ac omni impediti-
one curarum, jacente et mortuo paene
corpore. qui quia vixit ab omni aeterni-
tate, versatusque est cum innumerabilibus
animis, omnia, quae in natura rerum
sunt, videt, si modo temperatis escis mo-
dicisque potionibus ita est affectus, ut so-
pito corpore ipse vigilet. haec somniantis
est divinatio. hinc magna quaedam exori-
tur, neque ea naturalis, sed artificiosa
somnia Antiphonis interpretatio:
eodemque modo et oraculorum et vatici-
nationum. sunt enim explanatores, ut
grammatici poetarum. nam ut aurum et
argentum, aes, ferrum, frustra natura di-
vina genuisset, nisi eadem docuisset quem-
admodum ad eorum venas perveniretur:
nec fruges terrae, baccaeque arborum cum
utilitate ulla generi humano dedisset, nisi
earum cultus et conditiones tradidisset:
materia deinde quid juvaret, nisi confec-
tionis ejus fabricam haberemus? sic cum

omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quod erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitae sunt interpretum. quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quae nusquam etiam tunc sint, magna quaestio est. sed explorata si sint ea, quae ante quaeri debeant: sint haec, quae quaerimus, faciliora. continet enim totam hanc quaestionem ea ratio, quae est de natura deorum, quae a te secundo libro est explicata dilucide. quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, esse deos, et eorum providentia mundum administrari, eosdemque consulere rebus humanis, nec solum universis, verum etiam singulis. haec si tenemus, quae mihi quidem non videntur posse convelli: profecto hominibus a diis futura significari necesse est. sed distinguendum vide-

52 tur, quonam modo. Non placet Stoicis, singulis jecorum fissis, aut avium cantibus interesse deum: neque enim decorum est, nec diis dignum, nec fieri ullo

88 DE DIVINATIONE

pacto potest: sed ita a principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa praecurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium visis, alia in furentium vocibus. ea quibus bene percepta sunt, ii non saepe falluntur. male conjecta, maleque interpretata, falsa sunt, non rerum vitio, sed interpretum inscientia. hoc autem posito atque concesso, esse quamdam vim divinam, hominum vitam continentem: non difficile est, quae fieri certe videmus, ea qua ratione fiant, suspicari. nam et ad hostiam deligendam potest dux esse vis quaedam sentiens, quae est toto confusa mundo: et tum, ipsam cum immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut supersit. parvis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit. quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod paulo ante interitum Caesaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, et cum purpurea veste processit, in extis bovis opimi cor non fuit. num igitur censes ullum animal, quod sangui-

nam habeat, sine corde esse posse? qua ille rei novitate perculsus, cum Spurinna diceret timendum esse, ne et consilium, et vita deficeret: earum enim rerum utrumque a corde proficisci: postero die caput in jecore non fuit. quae quidem illi portendebantur a diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret. cum igitur eae partes in extis non reperiuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset, intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quae absint, interisse.

53 Eademque efficit in avibus divina mens, ut tum huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum a dextra, tum a sinistra parte canant oscines. nam si animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino; membraque quocumque vult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaque ante efficit paene, quam cogitat: quanto id deo est facilius, cujus numini parent omnia? idemque mittit et signa nobis ejus generis, qualia permulta historia tradidit; quale scriptum illud videmus: si luna paulo ante solis ortum defecisset in signo leonis, fore, ut armis Darius, et Per-

90 DE DIVINATIONE

sae ab Alexandro et Macedonibus praelio
 vincerentur, Dariusque moreretur: et,
 si puella nata biceps esset, seditionem in
 populo fore, corruptelam et adulterium
 domi: et, si mulier leonem peperisse visa
 esset, fore, ut ab exteris gentibus vince-
 retur ea respublica, in qua id contigisset.
 ejusdem generis etiam illud est, quod scri-
 bit Herodotus: Croesi filium, cum esset in-
 fans, locutum: quo ostento regnum pa-
 tris et domum funditus concidisse. caput
 arsisse Servio Tullio dormienti, quae his-
 toria non prodidit? ut igitur qui se tradet
 quieti, praeparato animo tum bonis co-
 gitationibus, tum rebus ad tranquillita-
 tem accommodatis, certa et vera cernit
 in somnis; sic castus animus purusque vi-
 gilantis, et ad astrorum, et ad avium, re-
 liquorumque signorum, et ad extorum
 veritatem est paratior. Hoc nimirum est ⁵⁴
 illud, quod de Socrate accepimus, quod-
 que ab ipso in libris Socraticorum saepe
 dicitur, esse divinum quiddam, quod Dae-
 monion appellat, cui semper ipse parue-
 rit, nunquam impellenti, saepe revocan-
 ti. et Socrates quidem (quo quem aucto-
 rem meliorem quaerimus?) Xenophonti

consulenti, sequereturne Cyrum; postea quam exposuit, quae sibi videbantur, 'et nostrum quidem, inquit, humanum est consilium, sed de rebus et obscuris, et incertis ad Apollinem censeo referendum: 'ad quem etiam Athenienses publice de majoribus rebus semper retulerunt. scriptum est item, cum Critonis sui familiaris oculum alligatum vidisset, quaevisisse, quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum suum recidisse: tum Socrates, 'non enim parui mihi revocanti, cum uterer, quae soleo, praesagitione divina.' idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatum esset, Lachete praetore, fugeretque cum ipso Lachete, ut ventum est in trivium, eadem, qua caeteri, fugere noluit. quibus quaerentibus, cur non eadem via pergeret, deterreri se a Deo dixit. tum quidem ii, qui alia via fugerant, in hostium equitatum inciderunt. permulta collecta sunt ab Antipatro, quae mirabiliter a Socrate divinata sunt, quae praetermittam. tibi enim nota sunt: mihi ad commemorandum non necessaria. illud tamen

92 DE DIVINATIONE

eius philosophi magnificum ac paene divinum, quod, cum impiis sententiis damnatus esset, aequissimo animo se dixit mori: neque enim domo egredienti, neque illud suggestum, in quo causam dixerat, adscendenti, signum sibi ullum, quod confuisset, a Deo, quasi mali alicujus impendentis, datum. Equidem sic arbitror, ⁵⁵ etiam si multa fallant eos, qui aut arte, aut conjectura divinare videantur, esse tamen divinationem: homines autem, ut in caeteris artibus, sic in hac posse falli. potest accidere, ut aliquod signum dubie datum pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse, aut ipsum, aut quod esset illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum, satis est non modo plura, sed etiam pauciora, divine praesensa et praedicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit praedictum praesensumque, ut cum venerit, ita cadat ut praedictum sit, neque in eo quidquam casu et fortuito factum esse appareat, esse certe divinationem, idque esse omnibus confitendum. quocirca primum mihi videtur, ut Posidonius facit, a deo, de quo satis dic-

tum est, deinde a fato, deinde a natura, vis omnis divinandi, ratioque repetenda. fieri igitur omnia fato; ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod Graeci *εἰμαρμένον*, id est, ordinem seriemque causarum, cum causa causae nexa rem ex se gignat. ea est ex omni aeternitate fluens veritas sempiterna. quod cum ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit: eodemque modo nihil est futurum, cujus non causas id ipsum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum sit non id quod superstitiose, sed id quod physice dicitur, causa aeterna rerum, cur et ea, quae praeterierunt, facta sint, et, quae instant, fiant, et, quae sequuntur, futura sint. ita sit, ut et observatione notari possit, quae res quamque causam plerumque consequatur, etiam si non semper. nam id quidem affirmare difficile est. easdemque causas verisimile est rerum futurarum cerni ab iis, qui aut per furorem eas, aut in quiete
56 videant. Praeterea cum fato omnia fiant, (id quod alio loco ostendetur) si quis modo talis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profecto fallat. quis enim teneat

causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat, quae futura sint. quod cum nemo facere, nisi deus, possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam consequentia declarantibus, futura praesentiat. non enim illa quae futura sunt, subito existunt; sed est quasi rudentis explicatio, sic traductio temporis, nihil novi efficientis, et primum quidque replicantis. quod et ii vident, quibus naturalis divinatio data est: et ii, quibus cursus rerum observando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum et notas cernunt: ad quas, adhibita memoria et diligentia, ex monumentis superiorum efficitur ea divinatio, quae artificiosa dicitur, extorum, fulgurum, ostentorum, signorumque caelestium. non est igitur, ut mirandum sit, ea praesentiri a divinantibus, quae nusquam sint. sunt enim omnia, sed tempore absunt. atque ut in seminibus vis inest earum rerum, quae ex iis progignuntur, sic in causis conditae sunt res futurae: quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit; aut ratio, aut conjectura praesentit. atque ut ii, qui solis et

lunae reliquorumque siderum ortus, obitus, motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multo ante praedicunt: sic qui cursum rerum, eventorumque consequentiam diuturnitate pertractata notaverunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerumque; quod si ne id quidem conceditur, nonnunquam certe, quid futurum sit, intelligunt. atque haec quidem, et quaedam huiusmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur a fato. A
57 natura autem alia quaedam ratio est: quae docet, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus: quod maxime contingit aut dormientibus, aut mente permotis. ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent quid, aut voveant, non dubitent quin dii illud exaudiant: sic animi hominum, cum aut somno soluti vacant corpore, aut mente permoti per se ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quae permisti, cum corpore animi videre non possunt. atque hanc quidem rationem naturae difficile est fortasse traducere ad id genus divinationis, quod

96 DE DIVINATIONE

ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoque rimatur quantum potest Posidonius, cum esse censeret in natura signa quaedam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculae diligenter quotannis solere servare, conjecturamque capere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubrisne, an pestilens annus futurus sit. nam si obscurior et quasi caliginosa stella exstiterit, pingue et concretum esse caelum, ut ejus adspiratio gravis et pestilens futura sit: sin illustris et perlucida stella apparuerit, significari caelum esse tenue, purumque, et propterea salubre. Democritus autem censeret sapienter instituisse veteres, ut hostiarum immolarum inspicerentur exta, quorum ex habitu atque ex colore tum salubritatis, tum pestilentiae signa percipi; nonnunquam etiam quae sit vel sterilitas agrorum, vel fertilitas futura. quae si a natura profecta observatio atque usus agnovit; multa afferre potuit dies, quae animadvertendo notarentur: ut ille Pacuvianus, qui in Chryse physicus inducitur, minime naturam rerum cognosse videatur.

Nam istis, qui linguam avium intelligunt,

Plusque ex alieno jecore sapiunt, quam
ex suo,

Magis audiendum, quam auscultandum
censeo.

cur, quaeso? cum ipse, paucis interposi-
tis versibus, dicas satis luculente :

Quidquid est hoc, omnia animat, for-
mat, alit, auget, creat,

Sepelit, recipitque in sese omnia : omni-
umque idem est pater ;

Indidemque eadem, quae oriuntur, de
integro, atque eodem occidunt.

quid est igitur, cur, cum domus sit omni-
um una, eaque communis, cumque ani-
mi hominum semper fuerint, futuri-
que sint, cur ii, quid ex quoque eveniat, et
quid quamque rem significet, perspicere
non possint? Haec habui, inquit, de
divinatione quae dicerem. nunc illa tes-
tabor, non me sortilegos, neque eos, qui
quaestus causa hariolentur, neque psy-
chomantia quidem, quibus Appius ami-
cus tuus uti solebat, agnoscere.

Non habeo denique nauci Marsum au-
gurem,

Non vicanos haruspices, non de circo
astrologos,

E

98 DE DIVINATIONE.

Non Isiacos conjectores, non interpre-
tes somniûm.

Non enim sunt ii scientia, aut arte divini,
Sed supersticiosi vates, impudentesque
harioli,

Aut inertes, aut infani, aut quibus ege-
stas imperat:

Qui sibi semitam non sapiunt, alteri
monstrant viam:

Quibu' divitias pollicentur, ab iis drach-
mam ipsi petunt.

De his divitiis sibi deducant drachmam,
reddant caetera.

atque haec quidem Ennius, qui paucis an-
te versibus esse deos censet, sed eos non
curare opinatur, quid agat humanum ge-
nus. ego autem, qui et curare arbitror,
et monere etiam, ac multa praedicere, le-
vitate, vanitate, malitia exclusa, divina-
tionem probo. quae cum dixisset Quintus:
praeclare tu quidem, inquam, paratus **

Desunt pauca quaedam.

M. TULLII
CICERONIS
DE
DIVINATIONE
LIBER SECUNDUS.

QUaerenti mihi, multumque et diu cogitanti, quanam re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermitterem consulere reipublicae, nulla major occurrebat, quam si optimarum artium vias traderem meis civibus: quod compluribus jam libris me arbitror consecutum. nam et cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiae studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius; et quod genus philosophandi minime arrogans, maximeque et constans, et elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostendimus. cumque fundamentum esset

100 DE DIVINATIONE

philosophiae positum in finibus bonorum et malorum, perpuratus est is locus a nobis quinque libris, ut, quid a quoque, et quid contra quemque philosophum diceretur, intelligi posset. totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt. primus enim est de contemnenda morte: secundus de tolerando dolore: de aegritudine lenienda tertius: quartus de reliquis animi perturbationibus: quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat; docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de Natura Deorum: in quibus omnis ejus loci quaestio continetur. quae ut plene esset cumulateque perfecta, de Divinatione ingressi sumus his libris scribere. quibus (ut est in animo) de Fato si adjunxerimus, erit abunde satisfactum toti huic quaestioni. atque his libris annumerandi sunt sex de Republica, quos tunc scripsimus, cum gubernacula reipublicae tenebamus. magnus locus, philosophiaeque proprius, a Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripate-

LIBER SECUNDUS. 101

ticorum familia tractatus uberrime. nam quid ego de Consolatione dicam? quae mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur: caeteris item multum illam profuturam puto. interjectus est etiam nuper liber is, quem ad nostrum Atticum de Senectute misimus. in primisque, quoniam philosophia vir bonus efficitur, et fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. cumque Aristoteles, itemque Theophrastus, excellentes viri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam praecepta conjunxerint, nostri quoque Oratorii libri in eundem numerum referendi videntur. ita tres erunt de Oratore: quartus, Brutus: quintus, Orator. Adhuc haec erant. ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati, ut, nisi quae causa gravior obstitisset, nullum philosophiae locum esse pateremur, qui non Latinis literis illustratus pateret. quod enim munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? his praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda ac coercenda sit. nec vero id effici

posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad haec studia convertant. pauci utinam ! quorum tamen in republica late patere poterit industria. equidem ex his etiam fructum capio laboris mei, qui jam aetate pro-
vecti in nostris libris acquiescunt : quorum studio legendi, meum scribendi studium vehementius in dies incitatur : quos quidem plures, quam rebar, esse cognovi. magnificum illud etiam, Romanisque hominibus gloriosum, ut Graecis de philosophia literis non egeant. quod assequar profecto, si instituta perfecero. ac mihi quidem explicandae philosophiae causam attulit gravis casus civitatis, cum in armis civilibus nec tueri meo more rempublicam, nec nihil agere poteram ; nec, quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiēbam. dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potius habebunt, quod, cum esset in unius potestate respublica, neque ego me abdidi, neque deserui, neque affixi, neque ita gessi, quasi homini aut temporibus iratus : neque ita porro aut adulatus, aut admiratus fortunam sum alterius, ut me meae poeniteret. id enim

ipsum a Platone, philosophiaque didiceram, naturales esse quasdam conversiones rerum publicarum, ut eae tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis. quod cum accidisset nostrae reipublicae, tum pristinis orbi muneribus haec studia renovare coepimus, ut et animus molestiis hac potissimum releveretur, et prodessemus civibus nostris qua re cumque possemus. in libris enim sententiam dicebamus, concionabamur, philosophiam nobis pro reipublicae procuratione substitutam putabamus. nunc, quoniam de republica consuli coepti sumus, tribuenda est opera reipublicae, vel omnis potius in ea cogitatio et cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, quantum vacabit a publico officio et munere. sed haec aliàs pluribus: nunc ad institutam disputationem revertamur.

3 Nam cum de divinatione Quintus frater ea disseruisset, quae superiore libro scripta sunt, satisque ambulatum videretur; tum in bibliotheca, quae in Lyceo est, affedimus. atque ego, accurate tu quidem, inquam, Quinte, et Stoice Stoicorum sententiam defendisti: quodque me

104 DE DIVINATIONE

maxime delectat, plurimis nostris exemplis usus es, et iis quidem claris et illustribus. dicendum est mihi igitur ad ea, quae sunt a te dicta, sed ita, nihil ut affirmem, quaeram omnia, dubitans plerumque, et mihi ipse diffidens. si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipse divinarem, qui esse divinationem nego. etenim me movet illud, quod in primis Carneades quaerere solebat, quarumnam rerum divinatio esset: earumne, quae sensibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. numquid ergo in iis rebus est, quod provisione, aut permotione mentis magis, quam natura ipsa sentiamus? aut num nescio qui ille divinus, si oculis captus sit, ut Tiresias fuit, possit, quae alba sint, quae nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? ad nullam igitur earum rerum, quae sensu accipiuntur, divinatio adhibetur. atqui ne in iis quidem rebus, quae arte tractantur, divinatione opus est. etenim ad aegros non vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. nec vero, qui fidibus, aut tibiis uti volunt, ab haruspicibus accipiunt ea.

LIBER SECUNDUS. 105

rum tractationem, sed a musicis. eadem in literis ratio est, reliquisque rebus, quarum est disciplina. num censes eos, qui divinare dicuntur, posse respondere, sol majorne, quam terra sit? an tantus, quantus videatur? lunaque suo lumine, an solis, utatur? sol, luna, quem motum habeant? quem quinque stellae, quae errare dicuntur? nec haec, qui divini habentur, profitentur se esse dicturos; nec eorum, quae in geometria describuntur, quae vera, quae falsa sint. sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis vero rebus, quae in philosophia versantur, numquid est, quod quisquam divinorum aut respondere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim haec propria philosophorum. quid de officio? num quis haruspitem consuluit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis vivendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapientes haec, non ad divinos referri solent. quid? quae a dialecticis aut physicis tractantur, num quis eorum divinare potest, unusne mundus sit, an plures? quae sint

initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. quo modo, aut mentientem, quem *ψευδομένην* vocant, dissolvas? aut quemadmodum foriti resistas? quem, si necesse sit, Latino verbo liceat 'acervalem' appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia, et multa verba Graecorum, sic forites satis Latino sermone tritus est. ergo haec quoque dialectici dicent, non divini. quid? cum quaeritur, qui sit optimus reipublicae status, quae leges, qui mores aut utiles aut inutiles, haruspicesne ex Etruria arcessentur, an principes statuent et delecti viri, periti rerum civilium? quod si nec earum rerum, quae subjectae sensibus sunt, ulla divinatio est: nec earum, quae artibus continentur: nec earum, quae in philosophia differuntur: nec earum, quae in republica versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo. nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari possit. sed nec omnium divinatio est, ut ratio docuit: nec locus, nec materia invenitur, cui divinationem praeficere possimus. vide igitur, ne nulla sit divinatio. Est quidam Graecus vulgaris in hanc sententiam versus:

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum.

num igitur, aut quae tempestas impendat, vates melius conjiciet, quam gubernator; aut morbi naturam acutius, quam medicus; aut belli administrationem prudentius, quam imperator, conjectura assequetur? sed animadverti, Quinte, te caute, et ab iis conjecturis, quae haberent artem atque prudentiam, et ab iis rebus, quae sensibus aut artificiis perciperentur, abducere divinationem: eamque ita definire, Divinationem esse earum rerum praedictionem et praesensionem, quae essent fortuitae. primum eodem revolveris. nam et medici, et gubernatoris, et imperatoris praesensio est rerum fortuitarum. num igitur aut haruspex, aut augur, aut vates quis, aut somnians melius conjecerit, aut e morbo evasurum aegrotum, aut e periculo navem, aut ex insidiis exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? atqui ne illa quidem divinantis esse dicebas: ventos, aut imbres impendentes quibusdam praesentire signis. in quo nostra quaedam Aratea memoriter a te pronuntiata sunt. etsi

108 DE DIVINATIONE

haec ipsa fortuita sunt: plerumque enim, non semper eveniunt. quae est igitur, aut ubi versatur fortuitarum rerum praesensio, quam divinationem vocas? quae enim praesentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut conjectura possunt, ea non divinis tribuenda putas, sed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita divinari possint, quae nulla nec arte, nec sapientia provideri possunt. ut, si quis M. Marcellum illum, qui ter consul fuit, multis annis ante dixisset naufragio esse periturum; divinasset profecto: nulla enim arte alia id, nec sapientia scire potuisset. talium ergo rerum, quae in fortuna posita sunt, praesensio, divinatio est. Potestne igitur earum rerum, quae nihil habent rationis, quare futurae sint, ulla esse praesensio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut vel non cadere atque evenire, vel aliter cadere atque evenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit caeco casu, et volubilitate fortunae, praesentiri et praedici potest? medicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates

LIBER SECUNDUS. 109

gubernator : et tamen hi ipsi saepe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur. ut agricola cum florem oleae videt, baccam quoque se visurum putat : non sine ratione ille quidem ; sed nonnunquam tamen fallitur. quod si falluntur ii, qui nihil sine aliqua probabili conjectura ac ratione dicunt : quid existimandum est de conjectura eorum, qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura praesentiunt? nondum dico, quam haec signa nulla sint, fissum jecoris, corvi cantus, volatus aquilae, stellae trajectory, voces furentium, sortes, somnia : de quibus singulis dicam suo loco : nunc de universis. qui potest provideri, quidquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam, cur futurum sit? solis defectiones, itemque lunae, praedicuntur in multos annos ab iis, qui siderum cursus et motus numeris persequuntur. ea enim praedicunt, quae naturae necessitas perfectura est. vident ex constantissimo motu lunae, quando illa e regione solis facta incurrat in umbram terrae, quae est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit : quandoque eadem luna

subiecta atque opposita soli, nostris oculis ejus lumen obscuret: quo in signo quaeque errantium stellarum, quoque tempore futura sit: qui exortus, quoque die signi alicujus, aut qui occasus futurus sit. haec qui ante dicunt, quam rationem sequantur, vides. Qui thesaurum inventurum, aut hereditatem venturam dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? quod si haec, eaque quae sunt ejusdem generis, habent aliquam talem necessitatem; quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi et constantiae, quam fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu et fortuito futurum sit. si enim scit, certe illud eveniet: sin certe eveniet, nulla fortuna est: est autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla est praesensio. aut si negas esse fortunam, et omnia, quae fiunt, quaeque futura sunt, ex omni aeternitate definita dicis esse fataliter: muta definitionem divinationis, quam dicebas praesensionem esse rerum fortuitarum. si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil evenire, nisi quod ab

LIBER SECUNDUS. III

omni aeternitate certum fuerit esse futurum rato tempore: quae potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est divinationi, quae a te fortuitarum rerum est dicta praesensio? quanquam dicebas, omnia quae fierent, futurave essent, fato contineri. anile sane et plenum superstitionis fati nomen ipsum; sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur, de quo alia: nunc quod necesse est. si omnia facta: quid mihi divinatio prodest? Quod enim is qui divinat, praedicit, id vero futurum est: ut ne illud quidem sciam quale sit, quod Dejotarum, necessarium nostrum, ex itinere aquila revocavit: qui nisi revertisset, in eo conclavi ei cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit. ruina igitur oppressus esset. at id neque, si fatum fuerat, effugisset: nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. quid ergo adjuvat divinatio? aut quid est, quod moveant aut sortes, aut exta, aut ulla praedictio? si enim fatum fuit, classes populi Romani bello Punico primo, alteram naufragio, alteram a Poenis depressam interire; etiamsi tripudium solistimum pulli fecissent L. Junio, et P. Clodio con-

112 DE DIVINATIONE

fulibus, classes tamen interissent. sin, cum auspiciis obtemperatum esset, interiturae classes non fuerunt, non interierunt fato. vultis autem omnia fato: nulla igitur est divinatio. quod si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi Romani ad lacum Thrasimenum interire; num id vitari potuit, si Flaminius consul iis signis, iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certe potuit. aut igitur non fato interiit exercitus; mutari enim fata non possunt: aut si fato, (quod certe vobis ita dicendum est) etiamsi obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset. ubi est igitur divinatio ista Stoicorum, quae, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus? quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum. ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere ne fiat. Atque ego ne utilem quidem, arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. quae enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus se-

LIBER SECUNDUS. 113

ne tuis esset habiturus? abeamus a fabulis: propiora videamus. clarissimorum hominum nostrae civitatis gravissimos exitus in Consolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus superiores, Marcone Crasso putas utile fuisse, tum cum maximis opibus fortunisque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia et dedecore esse pereundum? an Cn. Pompeium censes, tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, laetaturum fuisse, si scisset se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem vero ea consecutura, quae sine lacrymis non possumus dicere? quid vero Caesarem putamus? si divinasset fore, ut in eo senatu, quem majore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeiana, ante ipsius Pompeii simulacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, a nobilissimis civibus, partim etiam a se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus non modo amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? certe igitur ignoratio futu-

114 DE DIVINATIONE

rorum malorum utilior est, quam scientia: nam illud quidem dici, praesertim a Stoicis, nullo modo potest: non isset ad arma Pompeius: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum civile Caesar. non igitur fatales exitus habuerunt. vultis autem evenire omnia fato: nihil ergo illis profuisset divinare; atque etiam omnem fructum vitae superioris perdidissent. quid enim posset iis esse laetum, exitus suos cogitantibus? ita, quoquò se verterint Stoici, jaceat necesse est omnis eorum solertia. si enim id quod eventurum est, vel hoc vel illo modo potest evenire, fortuna valet plurimum; quae autem fortuita sunt, certa esse non possunt. si autem certum est, quid quaque de re, quoque tempore futurum sit, quid est quod me adjuvent haruspices, cum res tristissimas portendi dixerint? Addunt ad extre-¹⁰ mum, omnia levius casura, rebus divinis procuratis. si enim nihil fit extra fatum, nihil levare re divina potest. hoc sentit Homerus, cum querentem Jovem inducit, quod Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non posset. hoc idem significat Graecus ille in eam sententiam, versus;

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.

totum omnino fatum etiam Atellanio ver-
su jure mihi esse irrisum videtur. sed in
rebus tam severis non est jocandi locus.
concludatur igitur ratio. si enim provi-
deri nihil potest futurum esse eorum, quae
casu fiunt, quia esse certa non possunt:
divinatio nulla est. sin autem idcirco pos-
sunt provideri, quia certa sunt et fatalia:
rursus divinatio nulla est. eam enim tu
fortuitarum rerum esse dicebas. sed haec
fuerit nobis tanquam levis armaturae pri-
ma orationis excursio: nunc cominus a-
gamus, experiamurque, si possimus cor-
11 nua commovere disputationis tuae. Duo
enim genera divinandi esse dicebas, unum
artificiosum, alterum naturale. artificio-
sum constare partim ex conjectura, par-
tim ex observatione diuturna: naturale,
quod animus arriperet, aut exciperet ex-
trinsecus ex divinitate, unde omnes ani-
mos haustos, aut acceptos, aut libatos ha-
beremus. artificiosae divinationis illa fe-
re genera ponebas, extispicum, eorum-
que, qui ex fulguribus ostentisque prae-
dicerent, tum augurum, eorumque, qui

116 DE DIVINATIONE

signis, aut ominibus uterentur; omneque genus conjecturale in hoc fere genere ponebas. illud autem naturale, aut concitatione mentis edi, et quasi fundi videbatur, aut animo per somnum sensibus et curis vacuo provideri. duxisti autem divinationem omnem a tribus rebus, a deo, a facto, a natura. sed tamen cum explicare nihil posses, pugnasti commentitiorum exemplorum mirifica copia. de quo primum hoc libet dicere. hoc ego philosophi non esse arbitror, testibus uti: qui aut casu veri, aut malitia falsi fictique esse possunt. argumentis et rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere; non eventis, iis praefertim, quibus mihi liceat non credere. Ut ordiar ab haruspicina, (quam ego rei-¹² publicae causa, communisque religionis, colendam censeo: sed soli sumus: licet verum exquirere sine invidia, mihi praefertim de plerisque dubitanti) inspiciamus, si placet, exta primum. persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quae significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspicibus observatione diuturna? quàm diuturna ista fuit? aut quàm longinquo tempore observari potuit? aut quo modo est col-

LIBER SECUNDUS. 117

lata inter ipsos, quae pars inimici, quae pars familiaris esset; quod fissum, periculum; quod, commodum aliquod ostenderet? an haec inter se haruspices Etrusci, Elii, Aegyptii, Poeni contulerunt? at id, praeterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. et certe, si est in extis aliqua vis, quae declaret futura, necesse est eam aut cum rerum natura esse conjunctam, aut conformari quodam modo numini deorum. atqui divina cum rerum natura tanta, tamque praeclara in omnes partes motusque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt enim qui vel argutissima haec exta esse dicant) sed tauri opimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quo declarari possit, quid futurum sit? ¹³ Democritus tamen non inscite nugatur ut physicus: quo genere nihil arrogantius.

Quod est ante pedes, nemo spectat: caeli scrutantur plagas.
verum is tamen habitu extorum et colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli ge-

118 DE DIVINATIONE

nus, et earum rerum, quas terra procre-
et, vel ubertatem, vel tenuitatem: salu-
britatem etiam, aut pestilentiam extis fig-
nificari putat. ô mortalem beatum! cui
certò scio ludum nunquam defuisse. hunc-
cine hominem tantis delectatum esse nu-
gis, ut non videret, tum futurum id veri-
simile, si omnium pecudum exta eodem
tempore in eundem habitum se colorem-
que converterent? sed si eadem hora aliae
pecudis jecur nitidum atque plenum est,
aliae horridum et exile, quid est quod de-
clarari possit habitu extorum et colore?
an hoc ejusdem modi est, quale Pherecy-
deum illud, quod est a te dictum? qui cum
aquam vidisset ex puteo haustam, terrae
motum dixit futurum. parum, credo, im-
pudenter, quod cum factus esset motus,
dicere audent quae vis id effecerit. etiam-
ne futurum esse, aquae jugis colore prae-
sentiunt? multa istiusmodi dicuntur in
scholis: sed credere omnia vide ne non
sit necesse. verum sint fane ista Democri-
tea vera. quando ea nos extis exquiri-
mus? aut quando aliquid ejusmodi ab ha-
ruspice, inspectis extis, audivimus? ab a-
qua, aut ab igni pericula monent: tum haec

LIBER SECUNDUS. 119

reditates, tum damna denuntiant: fissum familiare et vitale tractant: caput jecoris ex omni parte diligentissime considerant: si vero id non est inventum, nihil putant
 14 accidere potuisse tristius. Haec observari certe non potuerunt, ut supra docui. sunt igitur artis inventa, non vetustatis, si est ars ulla rerum incognitarum. cum rerum autem natura quam cognationem habent? quae ut uno consensu juncta sit et continens, quod video placuisse physicis, eisque maxime, qui omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundus potest cum thesauri inventione conjunctum? si enim extis pecuniae mihi amplificatio ostenditur, idque fit natura; primum extra sunt conjuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. nonne pudet physicos haec dicere? ut enim jam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse concedo: multa enim Stoici colligunt: nam et musculorum jecuscula bruma dicuntur augeri, et puleium aridum florescere brumali ipso die, et inflatas rumpi vesiculas, et semina malorum, quae in iis mediis inclusa sint, in contrarias partes se vertere: jam nervos

120 DE DIVINATIONE

in fidibus aliis pulsus resonare alios: ostre-
isque et conchyliis omnibus contingere,
ut cum luna crescant pariter, pariterque
decrecant: arboreque ut hiemali tempo-
re, cum luna simul senescentes, quia tum
exsiccatae sint, tempestive caedi puten-
tur. quid de fretis, aut de marinis aesti-
bus plura dicam? quorum accessus et re-
cessus lunae motu gubernantur. sexcen-
ta licet ejusmodi proferri, ut distantium
rerum cognatio naturalis appareat. De-
mus hoc: nihil enim huic disputationi
adversatur. num etiam, si fissum cujus-
dam modi fuerit in jecore, lucrum osten-
ditur? qua ex cognatione naturae, et qua
si concentu atque consensu, quam συμ-
βάθεια Graeci appellant, convenire po-
test, aut fissum jecoris cum lucello meo,
aut meus quaesticulus cum caelo, terra,
rerumque natura? concedam hoc ipsum,
si vis; etsi magnam jacturam causae fece-
ro, si ullam esse convenientiam naturae
cum extis concessero. sed tamen eo con-
cesso, quæ evenit, ut is qui impetrare velit,
convenientem hostiam rebus suis immo-
let? hoc erat, quod ego non rebar posse
dissolvi. at quàm festive dissolvitur! pu-

LIBER SECUNDUS. 121

det me non tui quidem, cujus etiam memoriam admiror, sed Chryssippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum a te, ad hostiam deligendam ducem esse vim quandam sentientem, atque divinam, quae toto confusa mundo sit. illud vero multo etiam melius, quod et a te usurpatum est, et dicitur ab illis: cum immolare quispiam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid, aut supersit: deorum enim numini parere omnia. haec jam, mihi crede, ne aniculae quidem existimant. an censes, eundem vitulum si alius delegerit, sine capite jecur inventurum: si alius, cum capite? haec decessio capitis, aut accessio, subitane fieri potest, ut se exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis, aleam quandam inesse hostiis deligendis, praesertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse dirius, proxima hostia litatur saepe pulcherrime. ubi igitur illae minae superiorum extorum? aut quae tam subito facta est deorum
¹⁶ tanta placatio? Sed affers, in tauri optimi extis, immolante Caesare, cor non

122 DE DIVINATIONE

fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret, judicandum esse tum interisse cor, cum immolaretur. quî sit, ut alterum intelligas, si ne corde non potuisse bovem vivere: alterum non videas, cor subito non potuisse nescio quò avolare? ego enim possum vel nescire, quae vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis exile, et exiguum, et vietum cor, et dissimile cordis fuisse. tu vero quid habes, quare putes, si paulo ante cor fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quod adspexit vestitu purpureo excordem Caesarem, ipse corde privatus est? urbem philosophiae, mihi crede, proditis, dum castella defenditis. nam, dum haruspicinam veram esse vultis, physiologiam totam pervertitis. caput est in jecore, cor in extis: jam abscedet, simul ac molam et vinum insperferis. Deus id eripiet; vis aliqua conficiet, aut exedet. non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: et erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. quis hoc physicus dixit unquam? haruf-

17 pices dicunt. his igitur, quàm phycis,
 potius credendum existimas? Quid,
 cum pluribus diis immolatur, quì tandem
 evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur?
 quae autem inconstantia deorum est, ut
 primis minentur extis, bene promittant
 secundis? aut tanta inter eos dissensio,
 saepe etiam inter proximos, ut Apolli-
 nis exta bona sint, Dianae non bona?
 quid est tam perspicuum, quàm, cum
 fortuito hostiae adducantur, talia cuique
 exta esse, qualis cuique obtigerit hos-
 tia? at enim id ipsum habet aliquid divi-
 ni, quae cuique hostia obtingat; tanquam
 in fortibus, quae cui ducatur. mox de
 fortibus: quanquam tu quidem non ho-
 stiarum casum confirmas fortium simili-
 tudine, sed infirmas sortes collatione ho-
 stiarum. an, cum in Aequimelium misi-
 mus qui afferat agnum, quem immolemus:
 is mihi agnus affertur, qui habet exta re-
 bus accommodata, et ad eum agnum non
 casu, sed duce deo servus deducitur? nam
 si casum in eo quoque dicis esse, quasi
 sortem quandam cum deorum voluntate
 conjunctam; doleo tantam Stoicos ves-
 tros Epicureis irridendi sui facultatem

dedisse. non enim ignoras, quàm ista derideant. et quidem illi facilius facere possunt. Deos enim ipsos jocandi causa induxit Epicurus perlucidos et persflabiles, et habitantes, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum: eosque habere putat eadem membra, quae nos, nec usum ullum habere membrorum. ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat divinationem tollere. sed non, ut hic sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotii, non potest hominibus divinationem impertire. vester autem deus potest non impertire, ut nihilominus mundum regat, et hominibus consulat. cur igitur vos induitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent, si dii sunt, est divinatio: sunt autem dii: est ergo divinatio. multo est probabilius, non est autem divinatio: non sunt ergo dii. vide, quàm temere committant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sint dii. divinatio enim perspicue tollitur: deos esse, retinendum est. Atque hac extispicum divinatione sublata, om-

LIBER SECUNDUS. 125

nis haruspicina sublata est. ostenta enim sequuntur et fulgura. valet autem in fulguribus observatio diuturna; in ostentis ratio, plerumque conjectura, adhibetur. quid est igitur, quod observatum sit in fulgure? caelum in xvi partes diviserunt Etrusci. facile id quidem fuit quatuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. primum id quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum est, ex prima admiratione hominum, quod tonitrua jactusque fulminum extimuisent, credidisse ea efficere rerum omnium praepotentem Jovem? itaque in nostris commentariis scriptum habemus: JOVE TONANTE, FULGURANTE, 'comitia populi habere nefas.' hoc fortasse reipublicae causa constitutum est. comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. itaque comitiorum solum vitium est, fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspiciū habemus, si sinisterum fuit. sed de auspiciis alio loco: 19 nunc de fulguribus. Quid igitur minus a Physicis dici debet, quā quidquam certi significari rebus incertis? non enim

te puto esse eum, qui Jovi fulmen fabricatos esse Cyclopas in Aetna putes. nam esset mirabile, quomodo id Juppiter toties jaceret, cum unum haberet. nec vero fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cavendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terrae, qui frigidi sint, cum fluere coeperint, ventos esse: cum autem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem coeperint dividere atque disrumpere, idque crebrius facere et vehementius, tum et fulgores et tonitrua exsistere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emisserit, id esse fulmen. quod igitur vi naturae, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum consequentium quaerimus? scilicet, si ista Juppiter significaret, tam multa frustra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen jecit? quid, cum in altissimos montes, quod plerumque fit? quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus haec ne observantur quidem? at inventum est caput in Tiberi. quasi ego artem aliquam istorum esse ne-

LIBER SECUNDUS. 127

gem. divinationem nego. caeli enim distributio, quam ante dixi, et certarum rerum notatio docet, unde fulmen venerit, quò concesserit: quid significet autem,
²⁰ nulla ratio docet. Sed urges me meis versibus:

Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo,

Ipsè suos quondam tumulos, ac templa petivit,

Et Capitolinis injecit sedibus ignes.
 tum statua Nattae, tum simulacra deorum, Romulusque et Remus cum altrice belua, vi fulminis icti conciderunt, deque his rebus haruspicum exstiterunt responsa verissima. mirabile autem illud, quod eo ipso tempore, quo fieret indicium conjunctionis in senatu, signum Jovis bien-
 nio post, quam erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces, (sic enim mecum agebas) causam istam et contra facta tua, et contra scripta defendere? frater es. eò vereor. verum quid tibi hîc tandem nocet? resne, quae talis est: an ego, qui verum explicari volo? itaque nihil contra dico: a te rationem totius haruspicinae peto. sed te mi-

128 DE DIVINATIONE

rificam in latebram coniecisti. quod enim intelligeres, fore ut premerem te, cum ex te causas uniuscujusque divinationis exquirerem, multa verba fecisti, te, cum res videres, rationem causamque non quaerere: quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. quasi ego aut fieri concederem, aut esset philosophi, causam cur quidque fieret, non quaerere. et eo quidem loco et prognostica nostra pronuntiabas, et genera herbarum, scammoneam, aristolochiamque radicem, quarum causam ignorares, vim et effectum videres. Dissimile totum. nam et prognosticorum causas persecuti sunt et Boëthus Stoicus, qui est a te nominatus, et noster etiam Posidonius. etsi causae non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsae observari animadvertique possunt. Nattae vero statua, aut aera legum de caelo tacta, quid habent observatum ac vetustum? Pinarii Nattae nobiles: a nobilitate igitur periculum. hoc tam callide Juppiter cogitavit. Romulus lactens fulmine ictus: urbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. quàm scitè per notas nos certiores facit Juppiter? at eodem tempore fig-

LIBER SECUNDUS. 129

num Jovis collocabatur, quo conjuratio indicabatur. et tu scilicet mavis, numine deorum id factum, quàm casu arbitrari? et redemptor, qui columnam illam de Cotta, et de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed a diis immortalibus ad istam horam reservatus est? non equidem plane despero ista esse vera, sed nescio, et discere a te volo. nam cum mihi quaedam casu viderentur sic evenire, ut praedicta essent a divinantibus: dixisti multa de casu, ut, Venereum jaci posse casu, quatuor talis jactis; quadringentis, centum Venereos non posse casu consistere. primum nescio, cur non possint: sed non pugno. abundas enim similibus. habes et respirationem pigmentorum, et rostrum suis, et alia permulta. idem Carneadem fingere dicis de capite Panisci. quasi non potuerit id evenire casu; et non in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia capita. illa enim ipsa efficiuntur detractio: nec quidquam illuc affertur a Praxitele: sed cum multa sunt detracta, et ad lineamenta oris perventum est, tum intelligas, illud, quod jam expolitum sit, intus fuisse.

se. potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis Chiorum exstitisse. sed sit hoc fictum. quid? in nubibus nunquam animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri? potest igitur, quod modo negabas, veritatem casus imitari. Sed ²² quoniam de extis et de fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit pertractata. mulae partus prolatus est a te: res mirabilis, propterea quia non saepe fit: sed si fieri non potuisset, facta non esset. atque hoc contra omnia ostenta valeat; nunquam, quod fieri non potuerit, esse factum: si potuerit, non esse mirandum. causarum enim ignoratio in re nova mirationem facit. eadem ignoratio si in rebus usitatis est, non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quae natura partum animantis faciat, ignorat. sed, quod crebro videt, non miratur, etiam si, cur fiat, nescit. quod ante non vidit; id si evenerit, ostentum esse censet. utrum igitur cum concepit mula, an cum peperit, ostentum est? conceptio contra naturam fortasse: sed partus prope necessarius. sed quid plura? ortum vi-

23 deamus haruspicinae: sic facillime quid
 habeat auctoritatis, judicabimus. Tages
 quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum
 terra araretur, et fulcus altius eſſet im-
 preſſus, exſtitisse repente, et eum affatus
 eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in
 libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur
 viſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. ejus ad-
 ſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamo-
 remque majorem cum admiratione edi-
 diſſet; concurſum eſſe factum, totamque
 brevi tempore in eum locum Etruſciam
 conveniſſe: tum illum plura locutum mul-
 tis audientibus, qui omnia ejus verba ex-
 ceperint, literiſque mandaverint: omnem
 autem orationem fuiſſe eam, quâ haruſpi-
 cinae diſciplina contineretur: eam poſtea
 creviſſe rebus novis cognoscen- ſis, et ad
 eadem illa principia referendis. haec ac-
 cepimus ab ipsis: haec ſcripta conſer-
 vant: hunc fontem habent diſciplinae.
 num ergo opus eſt ad haec refellenda Car-
 neade? num Epicuro? eſtne quiſquam ita
 deſipiens, qui credat exaratum eſſe, deum
 dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe con-
 tra naturam in terram abdiderit, ut pate-
 factus aratro lucem adſpiceret? quid? idem

nonne poterat deus hominibus disciplinam superiore e loco tradere? si autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppressus vivere? unde porro illa potuit, quae docebat alios, ipse didicisse? sed ego insipientior, quam illi ipsi, qui ista credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem. Vetus autem illud ²⁴ Catonis admodum scitum est, qui mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset. quota enim quaeque res evenit praedicta ab istis? aut si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenerit? rex Prusias, cum Annibali apud eum exulanti depugnari placeret, negabat se audere, quod exta prohiberent. an tu, inquit, carunculae vitulinae mavis, quam imperatori veteri credere? quid? ipse Caesar, cum a summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, uno in loco omnes adversariorum copiae convenissent. quid ego haruspicum responsa commemorem, (possum equidem innumerabilia) quae aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? hoc civili bello, dii immortales! quam

LIBER SECUNDUS. 133

multa luserunt? quae nobis in Graeciam
 Roma responsa haruspicum missa sunt?
 quae dicta Pompeio? etenim ille admo-
 dum extis et ostentis movebatur. non
 lubet commemorare, nec vero necesse est,
 tibi praesertim, qui interfuisti. vides ta-
 men omnia fere contra, ac dicta sint, eve-
 nisse. sed haec haecenus. nunc ad ostenta
 25 veniamus. Multa me consule a me ip-
 so scripta recitasti: multa ante Marficum
 bellum a Sisenna collecta attulisti: multa
 ante Lacedaemoniorum malam pugnam
 in Leuctris a Callisthene commemorata
 dixisti. de quibus dicam equidem singu-
 lis, quoad utile videbitur: sed dicendum
 etiam est de universis. quae est enim ista
 a diis profecta significatio, et quasi denun-
 tiatio calamitatum? quid autem ea volunt
 dii immortales primum significantes, quae
 sine interpretibus non possumus intelli-
 gere: deinde ea, quae cavere nequeamus?
 at hoc ne homines quidem probi faciunt,
 ut amicis impendentes calamitates prae-
 dicant, quas illi effugere nullo modo pos-
 sint: ut medici, quanquam intelligunt
 saepe, tamen nunquam aegris dicunt illo
 morbo eos esse morituros. omnis enim

134 DE DIVINATIONE

praedictio mali tum probatur, cum ad praedictionem cautio adjungitur. quid igitur aut ostenta, aut eorum interpretes, vel Lacedaemonios olim, vel nuper nostros adjuverunt? quae si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? si enim ut intelligeremus quid esset eventuum, aperte declarari oportebat: aut ne occulte quidem, si ea sciri nolebant. Jam ²⁶ vero conjectura omnis, in qua nititur divinatio, ingeniis hominum in multas ac diversas, aut etiam contrarias partes saepe deducitur. ut enim in causis judicialibus alia est conjectura accusatoris, alia defensoris, et tamen utriusque credibilis; sic in omnibus iis rebus, quae conjectura investigari videntur, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum casus affert, (nonnunquam etiam errorem creat similitudo) magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quaerere. tu vates Boeotios credis Lebadiae vidisse ex gallorum gallinaceorum cantu, victoriam esse Thebanorum, quia galli victi filere solent, canere victores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantae civitati signum dabat? an illae

aves, nisi cum vicerint, canere non solent? at tum canebant, nec vicerant. id enim est, inquires, ostentum. magnum vero: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi non cantent, vel nocturnum, vel diurnum? quod si victores alacritate, et quasi laetitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque laetitia, quâ ad cantum moverentur. Democritus quidem optimis verbis causam explicat, cur ante lucem galli canant. depulso enim de pectore, et in omne corpus diviso et mitificato cibo, cantus edere, quiete fatiatis: qui quidem silentio noctis, ut ait Ennius, favent faucibus rursus cantu, plausuque premunt alas. cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, deos gallis signum dedisse cantandi, cum id vel natura, vel casus efficere potuisset? Sanguinem pluuisse senatui nuntiatum est; Atratum etiam fluvium fluxisse sanguine; deorum sudasse simulacra: num censes his nuntiis Thalem, aut Anaxagoram, aut quemquam physicum crediturum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor, nisi e corpore est. sed et decolora-

136 DE DIVINATIONE

tio quaedam ex aliqua contagione terrena maxime potest sanguinis similis esse, et humor allapsus extrinsecus, ut in tectoriis videmus austro, sudorem imitari, atque haec in bello plura et maiora videntur timentibus: eadem non tam animadvertuntur in pace. accedit illud etiam, quod in metu et periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. nos autem ita leves atque inconsiderati sumus, ut si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. ante vero Marficum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut a te est dictum, mures rofissent, maximum id portentum haruspices esse dixerunt. quasi vero quidquam intersit, mures, diem noctem aliquid rodentes, scuta an cribra corroserint. nam si ista sequimur, quod Platonis Politiam nuper apud me mures corroserint, de republica debui pertimescere: aut, si Epicuri de Voluptate liber corrosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. An vero illa nos terrent, si quando aliqua portentosa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, una ratio est. quidquid

LIBER SECUNDUS. 137

enim oritur, quaecumque est, causam habeat a natura necesse est: ut etiam si praeter consuetudinem exstiterit, praeter naturam tamen non possit exsistere. causam igitur investigato in re nova atque admirabili, si poteris. si nullam reperies: illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eumque errorem, quem tibi rei novitas attulerit, naturae ratione depellito. ita te nec terrae fremitus, nec caeli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec trajectio stellae, nec faces visae terre bunt. quorum omnium causas si a Chrysippo quaeram, ipse ille divinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuito, naturalemque rationem omnium reddet. nihil enim fieri sine causa potest: nec quicquam fit, quod fieri non potest: nec si id factum est quod potuit fieri, portentum debet videri. nulla igitur portenta sunt. nam si, quod raro fit, id portentum putandum est; sapientem esse, portentum est. saepius enim mulam peperisse arbitror, quàm sapientem fuisse. illa igitur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri, factum unquam esse: nec quod potuerit, id porten-

tum esse: ita omnino nullum esse portentum. quod etiam conjector quidam et interpretes portentorum non inscite respondisse dicitur ei, qui cum ad eum retulisset, quasi ostentum, quod anguis domi vectem circumjectus fuisset, tum esset, inquit, ostentum, si anguem vectis circumplicavisset. hoc ille responso satis aperte declaravit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset. C. Gracchus ad M.²⁹ Pomponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, haruspices a patre convocatos. qui magis anguibus, quàm lacertis, quàm muribus? quia sunt haec quotidiana, angues non item. quasi vero referat, quod fieri potest, quàm id saepe fiat. ego tamen miror, si emissio foeminae anguis mortem afferebat Tib. Graccho; emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliae; cur alterutram emisserit. nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. at mors insecuta Gracchum est. causâ quidem, credo, aliquâ morbi gravioris, non emissione serpentis: neque enim tanta est infelicitas haruspicum, ut ne casu quidem unquam fiat, quod

LIBER SECUNDUS. 139

futurum illi esse dixerint. nam illud mirarer, si crederem, quod apud Homerum Calchantem dixisti ex passerum numero belli Trojani annos auguratum: de cujus conjectura sic apud Homerum, ut nos otiosi convertimus, loquitur Agamemnon.

30 Ferte viri, et duros animo tolerate labores,

Auguris ut nostri Calchantis fata queamus

Scire, ratosne habeant, an vanos pectoris orfus.

Namque omnes memori potentum mente retentant,

Qui non funestis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primum ut vestita est classibus Aulis,

Quae Priamo cladem, et Trojae, pestemque ferebant :

Nos circum latices gelidos fumantibus aris,

Aurigeris divum placantes numina tauris,

Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,

Vidimus immani specie tortuque draconem

140 DE DIVINATIONE

Terribilem, Jovis ut pulsu penetrabat
ab ara :

Qui platani in ramo foliorum tegmine
septos

Corripuit pullos : quos cum consume-
ret octo,

Nona super tremulo genitrix clangore
volabat :

Cui ferus immanilaniavit viscera morfu.

Hunc, ubi tam teneros volucres ma-
tremque peremit,

Qui luci ediderat, genitor Saturnius i-
dem

Abdidit, et duro formavit tegmine saxi.

Nos autem timidi stantes mirabile mon-
strum

Vidimus in mediis divum versarier aris.

Tum Calchas haec est fidenti voce locu-
tus.

Quidnam torpentes subito obstupuistis
Achivi?

Nobis haec portenta deum dedit ipse
creator,

Tarda et sera nimis : sed fama ac laude
perenni.

Nam quot aves tetro mactatas dente vi-
detis,

LIBER SECUNDUS. 141

Tot nos ad Trojam belli exanclabimus
annos:

Quae decimo cadet, et poena satiabit
Achivos.

Edidit haec Calchas: quae jam matura
videtis.

quae tandem ista auguratio est ex passeribus, annorum potius, quàm aut mensium, aut dierum? cur autem de passerculis conjecturam facit; in quibus nullum erat monstrum: de dracone filet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremo quid simile habet passer annis? nam de angue illo, qui Syllae apparuit immolanti, utrumque memini, et Syllam, cum in expeditionem educturus esset, immolavisse, et anguem ab ara exstitisse, eoque die rem praeclare esse gestam, non haruspiciis
31 consilio, sed imperatoris. Atque haec ostentorum genera mirabile nihil habent: quae cum facta sunt, tum ad conjecturam aliqua interpretatione revocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midae congesta, aut apes, quas dixisti in labris Platonis confedissee pueri, non tam mirabilia sint, quàm conjecta bellè: quae tamen vel ipsa falsa esse, vel ea quae praedicta sunt,

fortuito cecidisse potuerunt. de ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit angui: sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est mirum, in Solonio praesertim, ubi ad focum angues nundinari solent. nam quod haruspices responderint, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror, deos immortales histriioni futuro claritatem ostendisse, nullam ostendisse Africano. atque etiam a te Flaminiana ostenta collecta sunt, quod ipse et equus ejus repente conciderit. non sane mirabile hoc quidem. quod evelli primi hastati signum non potuerit; timide fortasse signifer evellebat, quod fidenter infixerat. nam Dionysii equus quid attulit admirationis, quod emerfit ex flumine, quodque habuit apes in juba? sed quia brevi tempore regnare coepit; quod acciderat casu, vim habuit ostenti. at Lacedaemoniis in Herculis fano arma sonuerunt; ejusdemque dei Thebis valvae clausae, subito se aperuerunt, eaque scuta quae fuerant sublime fixa, sunt humi inventa. horum cum fieri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus ea potius, quam casu facta esse dicamus?

32 At in Lyfandri ftatuae capite Delphis ex-
 ftitit corona ex asperis herbis, et quidem
 fubita. itane cenfes, ante coronam her-
 bae exftitiffe, quam conceptum effe fe-
 men? herbam autem asperam, credo, a-
 vium congestu, non humano fatu. jam
 quicquid in capite eft, id coronae fimile
 videri poteft. nam quod eodem tempore
 ftellas aureas Caftoris et Pollucis, Delphis
 pofitas decidiffe, neque eas ufquam reper-
 tas effe dixifti: furum id magis factum,
 quam deorum videtur. fimiae vero Do-
 doneae improbitatem hiftoriis Graecis
 mandatam effe demiror. quid minus mi-
 rum, quam illam monftrofiffimam befti-
 am urnam evertiffe, fortes diffipaviffe? et
 negant hiftorici Lacedaemoniis ullum o-
 ftentum hoc triftius accidiffe. nam illa
 praedicta Veientium, fi lacus Albanus re-
 dundaffet, ifque in mare fluxiffet, Romam
 perituram; fi repressus effet, Veios: ita
 aqua Albana deducta ad utilitatem agri
 suburbani, non ad arcem urbemque reti-
 nendam. at paulo poft audita vox eft mo-
 nentis, ut providerent ne a Gallis Roma
 caperetur: ex eo Aio Loquenti aram in
 nova via confecratam. quid ergo? Aius

144 DE DIVINATIONE

iste Loquens, quando eum nemo norat, aiebat, et loquebatur, et ex eo nomen invenit : posteaquam et sedem, et aram, et nomen invenit, obmutuit? quod idem dici de Moneta potest : a qua, praeterquam de sue plena, quid unquam moniti sumus? Satis multa de ostentis. auspicia restant, ³³ et sortes eae quae ducuntur, non illae quae vaticinatione funduntur, quae oracula verius dicimus : de quibus tum dicemus, cum ad naturalem divinationem venerimus. restat etiam de Chaldaeis. sed primum auspicia videamus. difficilis auguri locus ad contrà dicendum; Marso fortasse, sed Romano facillimus. non enim sumus ii nos augures, qui avium reliquorumve signorum observatione futura dicamus : et tamen credo Romulum, qui urbem auspicatò condidit, habuisse opinionem, esse in providendis rebus augurandi scientiam. errabat enim multis in rebus antiquitas : quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus. retinetur autem et ad opinionem vulgi, et ad magnas utilitates reipublicae, mos, religio, disciplina, jus augurum, collegii auctoritas. nec vero non omni sup-

LIBER SECUNDUS. 145

plicio digni P. Claudius, L. Junius, consules, qui contra auspicia navigarunt. parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. jure igitur alter populi judicio damnatus est; alter mortem sibi ipse conscivit. Flaminus non paruit auspiciis: itaque periit cum exercitu. at anno post Paulus paruit: num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu? etenim, ut sint auspicia, quae nulla sunt: haec certe, quibus utimur, sive tripudio, sive de caelo, simulacra sunt auspiorum, auspicia nullo modo. Q.

34 FABI, TE MIHI IN AUSPICIO ESSE VOLO: respondet, AUDIVI. hic apud majores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat. id enim Silentium dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspicium adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspicator, DICITO, SI SILENTIUM ESSE VIDEBITUR; nec suspicit, nec circumspicit: statim respondet, SILENTIUM ESSE VIDERI. tum ille, DICITO, SI PASCUNTUR AVES. PASCUNTUR.

146 DE DIVINATIONE

quae? aut, ubi? attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. hae sunt igitur aves internuntiae Jovis: quae pascantur, necne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere; et terram pavire; Terripavium primo, post Terripudium dictum est, hoc quidem jam Tripudium dicitur. cum igitur ossa cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nuntiatur. Ergo hoc auspiciū divini quidquam habere potest, quod tam sit coactum et expressum? quo antiquissimos augures non esse usos, argumento est, quod decretum collegii vetus habemus, omnem avem tripudium facere posse. tum igitur esset auspiciū, si modo esset ei liberum se ostendisse: tum avis illa videri posset interpret et satelles Jovis. nunc vero inclusa in cavea, et fame enecta, si in ossam pultis invadit, et si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspiciū, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? jam de caelo servare non ipsos censes solitos, qui auspicabantur? nunc imperant pullario: ille renuntiat. fulmen sinistrum, auspiciū qp-

timum habemus ad omnes res, praeterquam ad comitia: quod quidem institutum reipublicae causa est, ut comitiorum vel in judiciis populi, vel in jure legum, vel in creandis magistratibus principes civitatis essent interpretes. at Tib. Gracchi literis Scipio et Figulus, quod tum augures judicassent eos vitio creatos esse, magistratu se abdicaverunt. quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. at haruspices divini: quos cum Tib. Gracchus propter mortem repentinam ejus, qui in praerogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, non justum rogatorem comitiorum fuisse dixerunt. primum vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriae fuisset: is enim erat mortuus. id autem sine divinatione, conjectura poterant dicere: deinde fortasse casu, qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. quid enim scire Etrusci haruspices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomoerii jure potuerunt? equidem assentior C. Marcello potius, quam App. Claudio: qui ambo mei collegae fuerunt: existimoque jus augurum, etsi divinationis opinione principio constitutum sit,

148 DE DIVINATIONE

tamen postea reipublicae causa conserva-
tum ac retentum. Sed de hoc loco plu-³⁶
ra in aliis : nunc haecenus. externa enim
auguria, quae sunt non tam artificiosa,
quam superstitiosa, videamus. omnibus
fere avibus utuntur : nos admodum pau-
cis. alia illis sinistra sunt, alia nostris.
solebat ex me Dejotarus percontari no-
stri augurii disciplinam, ego ex illo fui.
dii immortales! quantum differebat? ut
quaedam essent etiam contraria. atque
ille iis semper utebatur : nos, nisi dum a
populo auspicia accepta habemus, quàm
multum iis utimur? bellicam rem admi-
nistrari majores nostri nisi auspiciatò no-
luerunt. quàm multi anni sunt, cum bel-
la a proconsulibus et propraetoribus ad-
ministrantur, qui auspicia non habent?
itaque nec amnes transeunt auspiciatò, nec
tripudio auspicantur. nam ex acumini-
bus quidem, quod totum auspicium mili-
tare est, jam M. Marcellus ille quinquies
consul totum omisit, idem imperator, i-
dem augur optimus. ubi ergo avium divi-
natio? quae, quoniam ab iis, qui auspicia
nulla habent, bella administrantur; ab ur-
banis retenta videtur, a bellicis esse subla-

ta. et quidem ille dicebat, si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis, lectica operta facere iter se solere. huic simile est, quod nos augures praecipimus, ne iuge auspicium obveniat, ut iumenta iubeant disjungere. quid est aliud nolle moneri a Jove, nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, videri? Nam ³⁷ illud admodum ridiculum, quod negas Dejotarum, auspiciorum, quae sibi ad Pompeium proficiscenti facta sunt, poenitere, quod, fidem secutus amicitiamque populi Romani, functus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem et gloriam, quam regnum et possessiones suas. credo id quidem: sed hoc nihil ad auspicia. nec enim ei cornix canere potuit, recte eum facere, quod populi Romani libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. aves eventus significant, aut adversos, aut secundos. virtutis auspiciis video esse usum Dejotarum: quae vetat spectare fortunam, dum praestetur fides. aves vero, si prosperos eventus ostenderunt, certe sefellerunt. fugit e praelio cum Pompeio: grave tempus. discessit ab eo: luctuosa res. Caesa-

150 DE DIVINATIONE

rem eodem tempore hostem et hospitem vidit: quid hoc tristius? is cum ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, et asseclae suo Pergameno nescio cui dedisset, eidemque detraxisset Armeniam a senatu datam: cumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit et hospitem, et regem. sed labor longius: ad propositum revertar. si eventa quaerimus, quae exquiruntur avibus: nullo modo prospera Dejotaro. si officia: a virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt. Omitte igitur lituum Romuli,³⁸ quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attii Navii. nihil debet esse in philosophia commentitiis fabellis loci. illud erat philosophi, totius augurii primum naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. quae est igitur natura, quae volucres huc et illuc passim vagantes efficiat, ut significant aliquid, et tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a laeva, aliis a dextra datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem haec, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etrusci tamen

LIBER SECUNDUS. 151

habent exaratum puerum auctorem disciplinae suae. nos quem? Attiumne Navium? at aliquot annis antiquior Romulus et Remus, ambo augures, ut accepimus. an Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inventa dicemus? placet igitur humanitatis expertes habere divinitatis auctores? At omnes reges, populi, nationes utuntur auspiciis. quasi vero quidquam sit tam valde, quam nihil sapere, vulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, si in auspiciis, et in omni divinatione imbecillianimi superstitiosa ista concipiant; verum dispicere non possint? quae autem est inter augures conveniens et conjuncta constantia? ad nostri augurii consuetudinem dixit Ennius,

Cum tonuit laevum bene tempestate serena.

at Homericus Ajax apud Achillem que-

152 DE DIVINATIONE

rens de ferocitate Trojanorum, nescio quid hoc modo nuntiat:

Prospera Juppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis sinistra videntur, Grajis et barbaris dextra, meliora. quanquam haud ignoro, quae bona sint, sinistra nos dicere: etiamsi dextra sint. sed certe nostri sinistrum nominaverunt, externique dextrum, quia plerumque melius id videbatur. haec quanta dissensio est? quid, quod aliis avibus utuntur, aliis signis? aliter observant, alia respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim superstitione, multa fallendo? Atque his superstitionibus non dubitasti⁴⁰ etiam omina adungere. Aemilia Paulo, Persam perisse; quod pater omen accepit. Caecilia sororis filiae sedes suas tradere. jam illa, 'favete linguis,' et praerogativam, omen comitiorum. hoc est, ipsum esse contra se copiosum et disertum. quando enim illa observans, quieto et libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, et ejus ver-

bum aliquod apte ceciderit ad id, quod a-
 ges, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem
 afferet, aut alacritatem? cum M. Crassus
 exercitum Brundisii imponeret, quidam
 in portu caricas Cauno advectas vendens,
 'cauneas,' clamitabat. dicamus, si placet,
 monitum ab eo Crassum, caveret, ne iret:
 non fuisse periturum, si omini paruisset.
 quae si suscipiamus, pedis offensio nobis,
 et abruptio corrigiae, et sternutamenta
 erunt observanda. sortes restant, et Chal-
 daei: ut ad vates veniamus, et ad somnia.
 41 dicendum igitur putas de sortibus? Quid
 enim fors est? idem propemodum, quod
 micare, quod talos jacere, quod tesseras:
 quibus in rebus temeritas et casus, non
 ratio, nec consilium valet. tota res est in-
 venta fallaciis, aut ad quæstum, aut ad su-
 perstitionem, aut ad errorem. atque ut
 in haruspicina fecimus, sic videamus, cla-
 rissimarum sortium quæ tradatur inven-
 tio. Numerium Suffucium Praenestino-
 rum monumenta declarant, honestum ho-
 minem et nobilem, somniis crebris, ad
 extremum etiam minacibus, cum jübere-
 tur certo in loco silicem caedere, perter-
 ritum visis, irridentibus suis civibus, id

154 DE DIVINATIONE

agere coepisse: itaque perfracto saxo fortes erupisse, in robore insculptas priscarum literarum notis. is est hodie locus septus religiose propter Jovis pueri, qui lactens cum Junone Fortunae in gremio sedens, mammam appetens, castissime colitur a matribus. eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunae nunc sita est aedes, mel ex olea fluxisse dicunt: haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam; eaque conditas sortes, quae hodie Fortunae monitu tolluntur. quid igitur in his potest esse certi, quae, Fortunae monitu, pueri manu miscentur, atque ducuntur? quo modo autem istae positae in illo loco? quis robur illud cecidit, dolavit, inscripsit? nihil est, inquiunt, quod Deus efficere non possit. utinam sapientes Stoicos effecisset, ne omnia superstitiosa sollicitudine et miseria crederent! sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. fani pulchritudo et vetustas, Praenestinarum etiam nunc retinet sortium nomen, atque id in vulgus. quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus?

caeteris vero in locis fortes plane refri-
xerunt. quod Carneadem Clitomachus
scribit dicere solitum, nusquam se fortu-
natorem, quam Praeneste, vidisse Fortu-
nam. ergo hoc divinationis genus omit-
42 tamus. Ad Chaldaeorum monstra ve-
niamus: de quibus Eudoxus, Platonis
auditor, in astrologia, iudicio doctissimo-
rum hominum facile princeps, sic opina-
tur, id quod scriptum reliquit, Chaldaeis
in praedictione, et in notatione cujusque
vitae ex natali die, minime esse creden-
dum. nominat etiam Panaetius, qui u-
nus e Stoicis astrologorum praedicta reje-
cit, Archelaum et Cassandrum, summos
astrologos illius aetatis, qua erat ipse,
cum in caeteris astrologiae partibus ex-
cellerent, hoc praedictionis genere non
ufos. Scylax Halicarnasseus, familiaris
Panaetii, excellens in astrologia, idem-
que in regenda sua civitate princeps, to-
tum hoc Chaldaicum praedicendi genus
repudiavit. sed, ut ratione utamur, omif-
sis testibus; sic isti disputant, qui haec
Chaldaeorum natalitia praedicta defen-
dunt. vim quandam esse aiunt signifero
in orbe, qui Graece ζωδιακός dicitur, ta-

lem, ut ejus orbis unaquaeque pars, alia alio modo, moveat immutetque caelum, perinde ut quaeque stellae in iis finitimisque partibus sint quoque tempore: eamque vim varie moveri ab iis sideribus, quae vocantur errantia. cum autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus ejus qui nascatur; aut in eam, quae conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: ea triangula illi et quadrata nominant. etenim cum tempore anni tempestatumque, caeli conversiones commutationesque tantae fiant accessu stellarum, et recessu; cumque ea vi solis efficiantur, quae videmus: non verisimile solum, sed etiam verum esse censent, perinde, utcumque temperatus sit aër, ita pueros orientes animari atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitae, casus cujusque, eventusque fingi. O delirationem incredibili-⁴³ lem! non enim omnis error stultitia est dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid, ut praedicere possint duntaxat qualis quisque natura, et ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. caetera, quae profiteantur, negat ul-

lo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes, vitam atque fortunam plerumque disparem. Procles et Eurysthenes, Lacedaemoniorum reges, gemini fratres fuerunt. at hi nec totidem annos vixerunt: anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria praestitit. at ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldaeis, quasi quadam praevaricatione, concedit, nego posse intelligi. etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eaque animadvertant et notent sidera natalitia Chaldaei, quaecumque lunae juncta videantur: oculorum fallacissimo sensu judicant ea, quae ratione atque animo videre debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur terram paene contingens; quantum absit a proxima Mercurii stella, multo autem longius a Veneris; deinde alio intervallo distet a sole, cujus lumine collustrari putatur. reliqua vero tria intervalla infinita et immensa, a sole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad caelum ipsum, quod extremum atque ult-

158 DE DIVINATIONE

timum mundi est. quae potest igitur con-
 tagio ex infinito paene intervallo perti-
 nere ad lunam, vel potius ad terram?
 Quid? cum dicunt id, quod iis dicere ne-
 cesse est, omnes omnium ortus, quicum-
 que gignantur in omni terra, quae inco-
 latur, eosdem esse, eademque omnibus,
 qui eodem statu caeli et stellarum nati
 sint, accidere necesse esse: nonne ejusmo-
 di sunt, ut ne caeli quidem naturam in-
 terpretes istos caeli nosse appareat? cum
 enim illi orbes, qui caelum quasi medium
 dividunt, et adspectum nostrum defini-
 unt, (a Graecis *ὀρίζοντες* nominantur, a
 nobis finientes rectissime nominari pos-
 sunt) varietatem maximam habeant, a-
 liique in aliis locis sint, necesse est ortus
 occasusque siderum non fieri eodem tem-
 pore apud omnes. quod si eorum vi cae-
 lum modò hoc, modò illo modo tempera-
 tur: quì potest eadem vis esse nascentium,
 cum caeli tanta sit dissimilitudo? in his lo-
 cis, quae nos incolimus, post solstitium
 Canicula exoritur, et quidem aliquot die-
 bus: apud Troglodytas, ut scribitur, an-
 te solstitium: ut, si jam concedamus ali-
 quid vim caelestem ad eos, qui in terra

gignuntur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter caeli dissimilitudinem. quod minime illis placet. volunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, 45 eadem conditione nasci. Sed quae tanta dementia est, ut in maximis motibus, mutationibusque caeli, nihil intersit, qui ventus, qui imber, quae tempestas ubique sit? quarum rerum in proximis locis tantae dissimilitudines saepe sunt, ut alia Tusculi, alia Romae eveniat saepe tempestas. quod, qui navigant, maxime animadvertunt, cum in flectendis promontoriis, ventorum mutationes maximas saepe sentiant. haec igitur cum sit tum serenitas, tum perturbatio caeli; estne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertinere non dicere: quod non certe pertinet: illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix potest, quae a luna, caeterisque sideribus caeli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? quid? quod non intelligunt, feminum vim, quae ad gignendum, procreandumque plurimum valeat,

funditus tolli; mediocris erroris est? quis enim non videt, et formas, et mores, et plerosque status ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, si hoc non vis et natura gignentium efficeret, sed temperatio lunae caelique moderatio. quid? quod uno et eodem temporis puncto nati, dissimiles et naturas, et vitas, et casus habent: parumne declarant, nihil ad agendam vitam nascendi tempus pertinere? nisi forte putamus neminem eodem tempore ipso et conceptum, et natum, quo Africanum. num quis igitur talis fuit? Quid? illudne dubium est, quin multi, cum⁴⁶ ita nati essent, ut quaedam contra naturam depravata haberent, restituerentur, et corrigerentur ab natura, cum se ipsa revocasset, aut arte, atque medicina? aut quorum linguae sic inhaerent, ut loqui non possent, eae scalpello resectae liberarentur? multi etiam naturae vitium meditatione atque exercitatione sustulerunt; ut Demosthenem scribit Phalereus, cum *RHO* dicere nequiret, exercitatione fecisse, ut planissime diceret. quod si haec astro ingenerata et tradita essent, nulla res ea mutare posset. quid? dissimilitudo locorum

nonne dissimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos et Persas, Aethiopas et Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis varietas dissimilitudoque sit. ex quo intelligitur, plus terrarum situs, quam lunae tractus, ad nascendum valere. nam quod aiunt, quadringenta et septuaginta millia annorum in periclitandis, experiundisque pueris, quicumque essent nati, Babylonios posuisse, fallunt. si enim esset factitatum, non esset desitum. neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat. ⁴⁷ Videsne, me non ea dicere, quae Carneades, sed ea, quae princeps Stoicorum Panaetius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omnesne, qui Cannensii pugna ceciderunt, uno astro fuerint. exitus quidem omnium unus et idem fuit. quid? qui ingenio atque animo singulares, num astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certe similis nemo Homeri. et, si ad rem pertinet, quo modo caelo affecto, compositisque sideribus, quodque animal oriatur: valeat id necesse est etiam in re-

bus inanimis: quo quid dici potest absurdus? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostrae natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus; Romamque, in iugo cum esset luna, natam esse dicebat, nec ejus fata canere dubitabat. Ô vim maximam erroris! etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum et lunae pertinebat? fac in puero referre ex qua affectione caeli primum spiritum duxerit: num hoc in latere, aut in caemento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? sed quid plura? quotidie refelluntur. quàm multa ego Pompeio, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Caesari a Chaldaeis dicta memini; neminem eorum nisi in senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum! ut mihi permirum videatur, quemquam exstare, qui etiam nunc credat iis, quorum praedicta quotidie videat re et eventis refelli. Restant⁴⁸ duo divinandi genera, quae habere dicimur a natura, non ab arte; vaticinandi, et somniandi. de quibus, Quinte, inquam, si placet, disseramus. mihi vero, inquit,

placet. his enim, quae adhuc disputasti, prorsus assentior: et vere ut loquar, quam tua me oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de divinatione Stoicorum sententiam judicabam; ac me Peripateticorum ratio magis movebat, et veteris Dicaearchi, et ejus, qui nunc floret, Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura praesentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut somno relaxatus, solute moveatur ac libere. his de generibus quid sentias, et quibus ea rationibus infirmes, audire sane velim. quae cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. non ignoro, inquam, Quinte, te semper ita sensisse, ut de caeteris divinandi generibus dubitares: ista duo, furoris et somnii, quae a libera mente fluere videntur, probares. ⁴⁹ Dicam igitur de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si prius, Stoicorum conclusio rationis, et Cratippi nostri, quid valeat, videro. dixisti enim, et Chrysippum, et Diogenem, et Antipatrum concludere hoc modo. 'si sunt dii, neque ante declarant

' hominibus, quae futura sint: aut non
 ' diligunt homines: aut, quid eventurum
 ' sit, ignorant: aut existimant nihil inter-
 ' esse, hominem scire, quid sit futurum:
 ' aut non censent esse suae majestatis,
 ' praesignificare hominibus, quae sint fu-
 ' tura: aut ea ne ipsi quidem dii signifi-
 ' re possunt. at neque non diligunt nos;
 ' sunt enim benefici, generique hominum
 ' amici: neque ignorant ea, quae ab ipsis
 ' constituta et designata sunt: neque no-
 ' stra nihil interest, scire ea quae futura
 ' sunt; erimus enim cautiores, si sciemus:
 ' neque hoc alienum ducunt majestate
 ' sua; nihil est enim beneficentia praestan-
 ' tius: neque non possunt futura prae-
 ' noscere. non igitur dii sunt, nec signi-
 ' ficant nobis futura: sunt autem dii: sig-
 ' nificant ergo. et non, si significant fu-
 ' tura, nullas dant nobis vias ad signifi-
 ' cationum scientiam, frustra enim signi-
 ' ficarent: neque, si dant vias, non est di-
 ' vination: est igitur divinatio.' ô acutos
 homines! quàm paucis verbis negotium
 confectum putant? ea sumunt ad conclu-
 dendum, quorum iis nihil conceditur.
 conclusio autem rationis ea probanda est,

LIBER SECUNDUS. 165

in qua ex rebus non dubiis id, quod dubi-
⁵⁰ tatur, efficitur. Videsne Epicurum,
 quem hebetem et rudem dicere solent Stoi-
 ci, quemadmodum, quod in natura re-
 rum omne esse dicimus, id infinitum esse
 concluderit? 'quod finitum est, inquit,
 'habet extremum.' quis hoc non dede-
 rit? 'quod autem habet extremum, id
 'cernitur ex alio extrinsecus.' hoc quo-
 que est concedendum. 'at, quod omne
 'est, id non cernitur ex alio extrinsecus.'
 ne hoc quidem negari potest. 'nihil igi-
 'tur cum habeat extremum, infinitum sit
 'neceffe est.' videsne, ut ad rem dubiam
 concessis rebus pervenerit? hoc vos dia-
 lectici non facitis: nec solum ea non su-
 mitis ad concludendum, quae ab omnibus
 concedantur: sed ea sumitis, quibus con-
 cessis, nihilo magis efficiatur quod velitis.
 primum enim hoc sumitis: 'si sunt dii,
 'benefici in homines sunt.' quis hoc vo-
 bis dabit? Epicurusne, qui negat, quid-
 quam deos nec alieni curare, nec sui? an
 noster Ennius, qui magno plausu loqui-
 tur, assentiente populo?

Ego deum genus esse semper dixi, et di-
 cam caelitum:

Sed eos non curare opinor, quid agat
humanum genus.

et quidem, cur sic opinetur, rationem sub-
jicit. sed nihil est necesse dicere, quae se-
quuntur. tantum sat est intelligi, id su-
mere istos pro certo, quod dubium con-
troversumque sit. Sequitur porro, 'ni-
'hil deos ignorare, quod omnia sint ab
'iis constituta.' hîc vero quanta pugna
est doctissimorum hominum, negantium
esse haec a diis immortalibus constituta?
'at nostra interest scire ea quae eventura
'sint.' magnus Dicaearchi liber est, ne-
scire ea melius, quam scire. 'negant id
'esse alienum maiestate deorum,' scilicet
casas omnium introspicere, ut videant
quid cuique conducat. 'neque non pos-
'sunt futura praenoscere.' negant posse
ii, quibus non placet esse certum, quid fu-
turum sit. videsne igitur, quae dubia sint,
ea sumi pro certis atque concessis? dein-
de contorquent, et ita concludunt: 'non
'igitur sunt dii, nec significant futura:'
id enim jam perfectum arbitrantur. dein-
de assumunt: 'sunt autem dii:' quod ip-
sum non ab omnibus conceditur. 'signi-
'ficant ergo.' ne id quidem sequitur: pos-

LIBER SECUNDUS. 167

sunt enim non significare, et tamen esse
dii. 'nec, si significant, non dant vias
'aliquas ad scientiam significationis.' at
id quoque potest, ut non dent homini;
ipsi habeant; cur enim Tuscis potius,
quam Romanis darent? 'nec si dant vias,
'nulla est divinatio.' fac dare deos: quod
absurdum est: quid refert, si accipere non
possumus? extremum est, 'est igitur divi-
'natio.' sit extremum: effectum tamen
non est: ex falsis enim, ut ab ipsis didici-
mus, verum effici non potest. jacet igitur
52 tota conclusio. Veniamus nunc ad op-
timum virum, familiarem nostrum, Cra-
tippum. 'si sine oculis, inquit, non po-
'test exstare officium et munus oculo-
'rum, possunt autem aliquando oculi non
'fungi suo munere: qui vel semel ita est
'usus oculis, ut vera cerneret, is habet
'sensum oculorum vera cernentium. item
'igitur, si sine divinatione non potest of-
'ficiam et munus divinationis exstare;
'potest autem, cum quis divinationem
'habeat, errare aliquando, nec vera cer-
'nere: satis est ad confirmandam divina-
'tionem, semel aliquid ita esse divinatum,
'nihil ut fortuito cecidisse videatur. sunt

‘ autem ejus generis innumerabilia. esse
 ‘ igitur divinationem confitendum est. ’ fe-
 stive et breviter. sed, cum bis sumpsit quod
 voluit; etiam si faciles nos ad conceden-
 dum habuerit, id tamen, quod assumit, con-
 cedi nullo modo potest. ‘ si, inquit, ali-
 ‘ quando oculi peccent, tamen, quia recte
 ‘ aliquando viderint, inest in iis vis viden-
 ‘ di. item, si quis semel aliquid dixerit, is
 ‘ etiam cum peccet, tamen existimandus
 ‘ sit habere vim diviñandi. ’ Vide, quaeso,¹¹
 Cratippe noster, quàm sint ista similia:
 nam mihi non videntur. oculi enim vera
 cernentes, utuntur natura atque sensu: a-
 nimi si quando vel vaticinando vel somni-
 ando vera viderunt, usi sunt fortuna at-
 que casu. nisi forte concessuros tibi exi-
 stimas eos, qui somnia pro somniis ha-
 bent, si quando aliquod somnium verum
 evaserit, non id fortuito accidisse. sed de-
 mus tibi istas duas sumptiones, ea quae
 λήμματα appellant dialectici; sed nos
 Latine loqui malumus: praesumptio ta-
 men, quam πρόληψιν iidem vocant, non
 dabitur. assumit autem Cratippus hoc mo-
 do: ‘ sunt autem innumerabiles praesen-
 ‘ siones non fortuitae. ’ at ego dico nul-

LIBER SECUNDUS. 169

lam. vide, quanta sit controversia. jam assumptione non concessa, nulla conclusio est. at impudentes sumus, qui, cum tam perspicuum sit, non concedamus. quid est perspicuum? multa vera, inquit, evadere. quid, quòd multo plura falsa? nonne ipsa varietas, quae est propria fortunae, fortunam esse causam, non naturam docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est) nonne intelligis eadem uti posse et haruspices, et fulguratores, et interpretes ostentorum, et augures, et sortilegos, et Chaldaeos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut praedictum sit, evaserit. ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quae tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur haec duo sint, quae relinquis. qua ergo ratione haec inducis, eadem illa possunt esse, quae tollis. Quid vero habet auctoritatis furor iste, quem divinum vocatis, ut, quae sapiens non videat, ea videat infans, et is, qui humanos sensus amiserit, divinos affecutus sit? Sibyllae versus observamus, quos illa furens fudisse dicitur: quorum interpretes nuper falsa quadam ho-

170 DE DIVINATIONE

minum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque esse Regem, si salvi esse vellemus. hoc si est in libris, in quem hominem, et in quod tempus est? callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcumque accidisset, praedictum videretur, hominum et temporum definitione sublata. adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poëma declarat, (est enim magis artis et diligentiae, quam incitationis et motus) tum vero ea quae ἀρροσιχίς dicitur, cum deinceps ex primis versus literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, 'Q. Ennius fecit.' id certe magis est attenti animi, quam furentis. atque in Sibyllinis ex primo versu cujusque sententiae, primis literis illius sententiae carmen omne praetexitur. hoc scriptoris est, non furentis; adhibentis diligentiam, non insani. quamobrem Sibyllam quidem sepositam et conditam habeamus, ut, id quod proditum est a majoribus, injussu senatus ne legantur quidem libri; vale-

LIBER SECUNDUS. 171

antque ad deponendas potius, quam ad
fufcipiendas religiones: et cum antiftiti-
bus agamus, ut quidvis potius ex illis li-
bris, quam regem proferant; quem Ro-
mae pofthaec nec dii, nec homines effe
55 patientur. At multi faepe vera vatici-
nati, ut Cassandra,

Jamque mari magno - - -
eademque paulo poft:

Eheu videte - - -
num igitur me cogis etiam fabulis crede-
re? quae delectationis habeant, quantum
voles: verbis, fententiis, numeris, can-
tibus adjuventur: auctoritatem quidem
nullam debemus, nec fidem commentitiis
rebus adjungere. eodemque modo nec e-
go Publicio nescio cui, nec Marciis vati-
bus, nec Apollinis opertis credendum e-
xiftimo: quorum partim ficta aperte, par-
tim effutita temere, nunquam ne medio-
cri quidem cuiquam, non modo pruden-
ti, probata sunt. quid? inquires: remex
ille de claffe Coponii, nonne ea praedixit,
quae facta sunt? ille vero, et ea quidem,
quae omnes eo tempore ne acciderent ti-
mebamus. castra enim in Theffalia castris
collata audiebamus: videbaturque nobis

exercitus Caesaris et audaciae plus habere, quippe qui patriae bellum intulisset; et roboris, propter vetustatem. casum autem praelii, nemo nostrum erat, quin timeret: sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Graecus, quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, a constantia, atque a mente, atque a se ipse discessit? qua perturbatione animi, quae, sanus cum esset, timebat ne evenirent, ea demens eventura esse dicebat. utrum tandem, per deos atque homines! magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varro- nem, Coponium ipsum, consilia deorum immortalium perspicere potuisse? Sed ⁵⁶ jam ad te venio,

O sancte Apollo, qui umbilicum certum
terrarum obsides,

Unde superstitiosa primum saeva evasit
vox fera.

tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen implevit, partim falsis, ut ego opinor; partim casu veris, ut fit in omni oratione saepissime; partim flexiloquis, et obscuris, ut interpretes egeat interprete,

LIBER SECUNDUS. 173

et fors ipsa ad sortes referenda sit; partim
ambiguus, et quae ad dialecticum deferenda
sint. nam cum fors illa edita est opu-
lentissimo regi Asiae,

Croesus Halym penetrans magnam per-
vertet opum vim :

hostium vim sese perversurum putavit,
pervertit autem suam. utrum igitur eo-
rum accidisset, verum oraculum fuisset.
cur autem hoc credam unquam editum
Croeso? aut Herodotum, cur veraciorem
ducam Ennio? num minus ille potuit de
Croeso, quam de Pyrrho fingere Ennius?
quis enim est, qui credat, Apollinis ex o-
raculo Pyrrho esse responsum,

Aio te, Aeacida, Romanos vincere pos-
se.

primum Latine Apollo nunquam locutus
est. deinde ista fors inaudita Graecis est.
praeterea Pyrrhi temporibus jam Apollo
versus facere desierat. postremo, quan-
quam semper fuit, ut apud Ennium est,

stolidum genus Aeacidarum,

Bellipotentes sunt magi, quam sapien-
tipotentes :

tamen hanc amphiboliam versûs intelli-
gere potuisset, 'vincere te Romanos,' ni-

174 DE DIVINATIONE

hilo magis in se, quam in Romanos valere. nam illa amphibolia, quae Croesum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere: haec vero ne Epicurum quidem. Sed, 57 quod caput est, cur isto modo jam oracula Delphis non eduntur, non modo nostra aetate, sed jamdiu; ut modo nihil possit esse contemptius? hoc loco cum urgentur, evanuisse aiunt vetustate vim loci ejus, unde anhelitus ille terrae fieret, quo Pythia, mente incitata, oracula ederet. de vino, aut falsamento putes loqui, quae evanescunt vetustate. de vi loci agitur, neque solum naturali, sed etiam divinâ: quae quo tandem modo evanuit? vetustate, inquires. quae vetustas est, quae vim divinam conficere possit? quid tam divinum autem, quam afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero, versuque pronuntiet? quando autem ista vis evanuit? an postquam homines minus creduli esse coeperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos prope ccc fuit, jam tum φιλιππίσειν Pythiam dicebat, id est, quasi cum Philippo facere. hoc autem

eò spectabat, ut eam a Philippo corruptam
 diceret: quo licet existimare, in aliis quo-
 que oraculis Delphicis aliquid non sincer-
 ri fuisse. sed nescio quomodo isti philoso-
 phi, superstitiosi, et paene fanatici, quid-
 vis malle videntur, quam se non ineptos.
 evanuisse mavultis, et extinctum esse id,
 quod si unquam fuisset, certe aeternum
 esset, quàm ea, quae non sunt credenda,
 58 non credere. Similis est error in som-
 niis: quorum quidem defensio repetita
 quàm longe est! divinos animos censent
 esse nostros, eosque esse tractos extrinse-
 cus, animorumque consentientium mul-
 titudine completum esse mundum: hac
 igitur mentis et ipsius divinitate, et con-
 junctione cum externis mentibus, cerni
 quae sint futura. contrahi autem animum
 Zeno, et quasi labi putat, atque concide-
 re, et ipsum esse dormire. jam Pythago-
 ras et Plato locupletissimi auctores, quo
 in somnis certiora videamus, praeparatos
 quodam cultu atque victu proficisci ad
 dormiendum jubent. fabâ quidem Pytha-
 gorei utique abstinuere: quasi verò eo ci-
 bo mens, non venter infletur. sed nescio
 quomodo nihil tam absurde dici potest,

176 DE DIVINATIONE

quod non dicatur ab aliquo philosophorum. utrum igitur censemus dormientium animos per semetipsos in somniando moveri, an, ut Democritus censet, externa et adventitia visione pulsari? sive enim sic est, sive illo modo, videri possunt per multa somniantibus falsa pro veris. nam et navigantibus moveri videntur ea, quae stant: et quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernae lumina. quid dicam, insanis, quid ebriis quàm multa falsa videntur? quod si ejusmodi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si velis, quam de somniis disputare: ut ea quae stant, si moveri videantur, terrae motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernae lumine declarari, dissensionem ac seditionem moveri. Jam ex insanorum ⁵⁹ aut ebriorum visis innumerabilia conjecturâ trahi possunt, quae futura videantur. quis est enim, qui totum diem jaculans, non aliquando collineet? totas noctes dormimus; neque ulla est fere, quâ non somniemus: et miramur, aliquando id, quod somniarimus, evadere? quid est tam

LIBER SECUNDUS. 177

incertum, quam talorum jactus? tamen nemo est, quin saepe jactans Venereum jaciat aliquando, nonnunquam etiam iterum, ac tertium: num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quam casu, dicere? quod si, caeteris temporibus, falsis visis credendum non est; non video, quid praecipui somnus habeat, in quo valeant falsa pro veris. quod si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent quae somniarent, alligandi omnes essent qui cubitum irent: majores enim, quam ulli insani, efficerent motus somniantes. quod si insanorum visis fides non est habenda, quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis, quae multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an quod insani sua visa conjectori non narrant; narrant qui somniaverunt? quaero etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut physicum, aut dialecticum explicare, somniumne exspectandum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri nec expediri potest? atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut somniaverim: praesens enim poe-

178 DE DIVINATIONE

na sit. quî igitur convenit, aegros a conjectore somniorum potius, quam a medico petere medicinam? an Aesculapius, an Serapis potest nobis praescribere per somnium curationem valetudinis; Neptunus gubernantibus non potest? et, si sine medico medicinam dabit Minerva; Musae scribendi, legendi, caeterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? at si curatio daretur valetudinis, haec quoque, quae dixi, darentur: quae quoniam non dantur, medicina non datur: qua sublata tollitur omnis auctoritas somniorum. Sed haec quoque in promptu fuerint: nunc interiora videamus. aut enim divina vis quaedam, consulens nobis, somniorum significationes facit: aut conjectores ex quadam convenientia et conjunctione naturae, quam vocant *συμμάθηται*, quid cuique rei conveniat, ex somniis, et quid quamque rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quaedam observatio constans atque diuturna est, cum quid visum secundum quietem sit, quid evenire, et quid sequi soleat. primum intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum.

LIBER SECUNDUS. 179

atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci a numine deorum : nostrâ enim causâ dii id facerent, ut providere futura possemus. quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat? qui meminerit? quàm multi vero, qui contemnant, eamque superstitionem imbecilli animi atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens Deus, somniis moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare Deus potest, qua mente quisque sit : nec frustra, ac sine causa quid facere, dignum Deo est: quod abhorret etiam ab hominis constantia. ita, si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut nescit hoc Deus, aut frustra somniorum significatione utitur. sed horum neutrum in Deum cadit. nihil igitur a Deo somniis significari fatendum est. Illud etiam requiro, cur, si Deus ista visa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quam dormientibus. sive enim externus et adventitius pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur, sive quae causa alia est, cur secundum:

quietem aliquid videre, audire, agere videamur, eadem causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa dii secundum quietem facerent, vigilantibus idem facerent; praesertim cum Chrysippus, Academicos refellens, permulto clariora et certiora esse dicat, quae vigilantibus videantur, quàm quae somniantibus. fuit igitur divina beneficentia dignius, cum consulerent nobis, clariora visa dare vigilantibus, quàm obscuriora per somnium: quod quoniam non fit, somnia divina putanda non sunt. jam vero quid opus est circuitione et amfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quàm directò? Deus, si quidem nobis consulebat, 'Hoc facito, Hoc ne feceris,' diceret; idque visum vigilantibus potius, quàm dormienti daret. jam vero quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? 'aliquot somnia vera,' inquit Ennius, 'sed omnia non est necesse.' Quae est tandem ista distinctio? quae vera, quae falsa habet? et, si vera a Deo mittuntur, falsa unde nascuntur? nam si ea quoque divina, quid inconstantius Deo? quid inscitius autem est, quàm mentes mortalium falsis et menda-

LIBER SECUNDUS. 181

cibus visis concitare? sin vera visa, divina sunt; falsa autem et inania, humana: quae est ista designandi licentia, ut hoc Deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia Deus, (quod negatis,) aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc necessario confitendum est. naturam autem eam dico, qua nunquam animus insitens, agitatione et motu esse vacuus potest. is cum languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in visa varia et incerta ex reliquiis, ut ait Aristoteles, inhaerentibus earum rerum, quas vigilans gesserit, aut cogitarit: quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum. quae si alia falsa, alia vera: qua nota internoscantur, scire sane velim. si nulla est: quid istos interpretes audiamus? sin quaeiam est: aveo audire, quae sit. sed haerebunt. Venit enim jam in contentionem, utrum sit probabilius, deosne immortales, rerum omnium praestantia excellentes, concurrere omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, verum etiam grabatos, et, cum stertentes aliquos viderint, objicere his visa quaedam tortuosa et obscura,

quae illi exterriti somnio ad conjectorem
 manè deferant; an naturâ fieri, ut mobi-
 liter animus agitato, quod vigilans vi-
 derit, dormiens videre videatur. utrum
 philosophia dignius, fagarum superstitio-
 ne ista interpretari, an explicatione na-
 turæ? ut, si jam fieri possit conjectura ve-
 ra somniorum, tamen isti, qui profiten-
 tur, eam facere non possint: ex levissimo
 enim et indoctissimo genere constant.
 Stoici autem tui negant quemquam, nisi
 sapientem, divinum esse posse. Chrysip-
 pus quidem divinationem definit his ver-
 bis, ' vim cognoscentem, et videntem, et
 ' explicantem signa, quae a diis homini-
 ' bus portendantur: ' officium autem esse
 ejus, praenoscere, dii erga homines men-
 te qua sint, quidque significant; quemad-
 modumque ea procurentur, atque expi-
 entur. idemque somniorum conjectionem
 definit hoc modo, ' esse vim cernentem et
 ' explanantem, quae a diis hominibus sig-
 ' nificantur in somnis. ' quid ergo? ad
 haec mediocri opus est prudentia, an et
 ingenio praestanti, et eruditione perfecta?
 talem autem cognovimus neminem. Vi-⁶⁴
 de igitur, ne, etiam si divinationem tibi

LIBER SECUNDUS. 183

esse concessero, quod nunquam faciam, neminem tamen divinum reperire possimus. qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quae ipsi per nos intelligamus: neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dii, si ea nobis objiciunt, quorum nec scientiam, neque explanatorem habeamus, tanquam si Poeni aut Hispani in senatu nostro loquerentur sine interprete. jam vero quò pertinent obscuritates et aenigmata somniorum? intelligi enim a nobis dii velle debebant ea, quae nostra causa nos monerent. quid? poeta nemo, nemo physicus obscurus? ille vero nimis etiam obscurus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior? valde Heraclitus obscurus: minime Democritus: num igitur conferendi? meâ causâ me mones, quod non intelligam? quid me igitur mones? ut si quis medicus aegroto imperet, ut sumat

Terrigenam, herbigradam, domi-
tam, sanguine cassam,
potius quàm hominum more, cochleam,
dicere. nam Pacuvianus Amphio,
Quadrupes tardigrada, agrestis, humi-
lis, aspera,

Capite brevi, cervice anguina, adspec-
tu truci,

Eviscerata, inanima, cum animali sono,
cum dixisset obscurius, tum Attici respon-
dent: non intelligimus, nisi aperte dixe-
ris. at ille uno verbo, Testudo. non po-
tueras hoc igitur a principio, citharista,
dicere? Desert ad conjectorem quidam,⁶⁵
somniaſſe ſe, ovum pendere ex fascia lec-
ti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi li-
bro ſomnium. reſpondit conjector, the-
ſaurum deſoſſum eſſe ſub lecto. fodit: in-
venit auri aliquantum, idque circumda-
tum argento. miſit conjectori quantulum
viſum eſt de argento. tum ille, nihilne,
inquit, de vitello id enim ei ex ovo vi-
debatur aurum declarafſe; reliquum, ar-
gentum. nemone igitur unquam alius o-
vum ſomniavit? cur ergo hic nescio qui
theſaurum ſolus invenit? quam multi
inopes, digni praefidio deorum, nullo
ſomnio ad theſaurum reperiendum admo-
nentur? quam autem ob cauſam tam eſt
obſcure admonitus, ut ex ovo naſceretur
theſauri ſimilitudo, potius, quam aperte
theſaurum quaerere juberetur; ſicut aperte
ſimonides vetitus eſt navigare? ergo ob-

LIBER SECUNDUS. 185

66 scura somnia, minime consentanea sunt
 majestati deorum. Ad aperta et clara
 veniamus, quale est de illo interfecto a
 caupone Megaris: quale de Simonide, qui
 ab eo, quem humarat, vetitus est naviga-
 re: quale etiam de Alexandro, (quod a
 te praeteritum esse miror) qui, cum Pto-
 lemaeus, familiaris ejus, in praelio telo
 venenato ictus esset, eoque vulnere sum-
 mo cum dolore moreretur, Alexander af-
 fidens somno est consopitus. tum secun-
 dum quietem visus ei dicitur draco is,
 quem mater Olympias alebat, radiculam
 ore ferre, et simul dicere, quo illa loci nas-
 ceretur; neque is longe aberat ab eo loco.
 ejus autem esse vim tantam, ut Ptolemae-
 um facile sanaret. cum Alexander exper-
 rectus narrasset amicis somnium, emis-
 sisse qui illam radiculam quaererent: qua in-
 venta, et Ptolemaeus sanatus dicitur, et
 multi milites, qui erant eodem genere teli
 vulnerati. multa etiam sunt a te ex histori-
 is prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri
 superioris, matris Dionysii, Poeni Ham-
 milcaris, Annibalis, P. Decii: pervulga-
 tum jam illud de praefule: Gracchi etiam,
 et recens Caeciliae, Balearici filiae, som-

nium. sed haec externa, ob eamque causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam ficta fortasse: quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere? tu demerso me et equo ad ripam: ego de Mario cum fascibus laureatis me in suum deduci iubente monumentum. ⁶⁷Omni-
um somniorum, Quinte, una ratio est: quae, per deos immortales! videamus ne nostra superstitione et depravatione superetur. quem enim tu Marium visum a me putas? speciem, credo, ejus, et imaginem, ut Democrito videtur. unde profectam imaginem? a corporibus enim solidis, et a certis figuris vult fluere imagines. quod igitur Marii corpus erat? ex eo, inquit, quod fuerat. plena sunt imaginum omnia. ista igitur me imago Marii in campum Atinatem persequabatur: nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. quid ergo? istae imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut simul atque velimus, accurrant? etiamne earum rerum, quae nullae sunt? quae est enim forma tam inusitata, tam nulla, quam non sibi ipse fingere animus possit? ut, quae nunquam vidimus, ea tamen infor-

LIBER SECUNDUS. 187

mata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quae volumus, nota nobis esse possunt. nihil est enim, de quo cogitare nequeamus. nullae ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt illae: nec cognovi quemquam, qui majore auctoritate nihil diceret. animorum est ea vis, eaque natura, ut vigeant vigilantes, nullo adventitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum sustinentur membris, et corpore, et sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cum autem haec subtracta sunt, desertusque est animus languore corporis, tum agitur ipse per sese. itaque in eo et formae versantur, et actiones: et multa audiri, multa dici videntur. haec scilicet in imbecillo remissoque animo, multa omnibus modis confusa et variata versantur; maximeque reliquiae earum rerum moventur in animis, et agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius versabatur, recordanti, quam ille

188 DE DIVINATIONE

gravem suum casum magno animo, quam constanti tulisset. hanc credo causam de illo somniandi fuisse. Tibi autem de me cum sollicitudine cogitanti subito sum visus emersus e flumine. inerant enim in utriusque nostrum animis vigilantium cogitationum vestigia. at quaedam adjuncta sunt: ut mihi de monumento Marii; tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum unà demersus rursus apparuit. an tu censes ullam anum tam deliram futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnunquam, fortè, temerè concurrerent? Alexandro draco loqui visus est, potest omnino hoc esse falsum, potest verum: sed utrum sit, non est mirabile: non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire; et quidem, quo majus sit, cum radicem ore teneret, locutus est. sed nihil est magnum somnianti. quaero autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem aliàs, nec multa caeteris. mihi quidem, praeter hoc Marianum, nihil sane, quod meminerim. frustra igitur consumptae tot noctes tam longa in aetate. nunc quidem propter intermissionem forensis o-

LIBER SECUNDUS. 189

perae, et lucubrationes detraxi, et meridiationes addidi, quibus uti antea non solebam : nec tam multum dormiens, ullo somnio sum admonitus, tantis praesertim de rebus : nec mihi magis usquam videor, quam cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare. Etenim (ex divisione hoc secundum est) quae est continuatio conjunctioque naturae, quam, ut dixi, vocant *συμπάθειαν*, ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus et advenientes, et crescentes morbos intelligunt : nonnullas etiam valetudinis significationes ; ut hoc ipsum, pleni enectine simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicunt. thesaurus vero, et hereditas, et honos, et victoria, et multa generis ejusdem, qua cum somniis naturali cognatione junguntur? dicitur quidam, cum in somnis complexu Venereo jungeretur, calculos ejecisse. video sympathiam : visum est enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, naturae vis, non opinio erroris effecerit. quae igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, a qua vetaretur navigare? aut quid na-

turae copulatum habuit Alcibiadis, quod scribitur, somnium? qui, paulo ante interitum, visus est in somnis amicae esse amictus amiculo. is cum esset projectus inhumatus, ab omnibusque desertus jaceret; amica corpus ejus texit suo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, et causas naturales habebat? an, et ut videretur, et ut eveniret, casus effecit? Quid? ipso-⁷⁰rum interpretum conjecturae, nonne magis ingenia declarant eorum, quam vim consensumque naturae? cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis curru quadrigarum vehi. manè ad conjectorem. at ille, vinctes, inquit. id enim celeritas significat, et vis equorum. post idem ad Antiphontem. is autem, vincare, inquit, necesse est. an non intelligis quatuor ante te cucurrisse? ecce alius cursor (atque horum somniorum, et talium plenus est Chrysippi liber; plenus Antipatri: sed ad cursores redeo) ad interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. at ille, vicisti: ista enim avi volat nulla vehementius. huic equidem Antipho, tu vero, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans a-

LIBER SECUNDUS. 191

lias aves et agitans, semper ipsa postrema est. parere quaedam matrona cupiens, dubitans essetne praegnans, visa est in quiete obsignatam habere naturam. retulit. negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. at alter praegnantem esse dixit: nam inane obsignari nihil solere. quae est ista ars conjectoris, eludentis ingenio? an ea, quae dixi, et innumerabilia, quae collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum, ex similitudine aliqua, conjecturam modo huc, modo illuc ducentium? medici signa quaedam habent ex venis et ex spiritu aegroti; multisque ex aliis futura praesentiunt. gubernatores cum exsultantes loligines viderint, aut delphinos se in portum conjicientes, tempestatem significari putant. haec ratione explicari, et ad naturam facile revocari possunt: ea vero quae paulo ante dixi, nullo modo.

71 At enim observatio diuturna, (haec enim pars una restat) notandis rebus fecit artem. an tandem somnia observari possunt? quonam modo? sunt enim innumerabiles varietates. nihil tam praepostere, tam incondite, tam monstruose cogitari

192 DE DIVINATIONE

potest, quod non possimus somniare. quo modo igitur haec infinita et semper nova, aut memoria complecti, aut observando notare possumus? astrologi motus errantium stellarum notaverunt: inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. cedò tandem qui sit ordo, aut quae concursatio somniorum? quo modo autem distingui possunt vera somnia a falsis, cum eadem et aliis aliter evadant, et iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum mendaci homini, ne verum quidem dicenti credere soleamus, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerable confirmant. si igitur neque Deus est effector somniorum, neque naturae societas ulla cum somniis, neque observatione inveniri potuit scientia; effectum est, ut nihil prorsus somniis tribuendum sit: praesertim cum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent; ii qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam: casus autem innumerabilibus paene seculis in omnibus plura mirabilia, quam in somniorum visis effecerit: neque conjectura,

LIBER SECUNDUS. 193

72 quae in varias partes duci potest, nonnunquam etiam in contrarias, quidquam sit incertius. Explodatur haec quoque somniorum divinatio pariter cum caeteris. nam, ut verè loquamur, superstitio fusa per gentes, oppressit omnium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupavit. quod et in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum: et hac disputatione id maxime egimus. multum enim et nobismet ipsis, et nostris profuturi videbamur, si eam funditus sustulissemus. nec verò (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda, religio tollitur. nam et majorum instituta tueri sacris caeremoniisque retinendis, sapientis est: et esse praestantem aliquam, aeternamque naturam, et eam suspiciendam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum caelestium cogit confiteri. quamobrem, ut religio propaganda etiam est, quae est juncta cum cognitione naturae, sic superstitionis stirpes omnes ejiciendae. instat enim et urget, et, quò te cumque verteris, persequitur; sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immolaris, sive avem adspexeris; si Chal-

daeum, si haruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de caelo, si ostenti simile natum, factumve quippiam; quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut nunquam liceat quietta mente consistere. perfugium videtur omnium laborum, et sollicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimae curae metusque nascuntur: qui quidem ipsi per se minus valerent, et magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ii quidem contemptissimi, sed in primis acuti, et consequentia, et repugnantia videntes; qui prope jam absoluti et perfecti putantur. quorum licentiae nisi Carneades restitisset, haud scio, an soli jam philosophi judicarentur: cum quibus omnis fere nobis disceptatio contentioque est; non quod eos maxime contemnamus, sed quod videntur acutissime sententias suas, prudentissimeque defendere. cum autem proprium sit Academiae, iudicium suum nullum interponere, ea probare quae simillima veri videantur, conferre causas, et quid in quamque sententiam dici possit, expromere; nulla adhibita sua auctoritate, iudicium audien-

LIBER SECUNDUS. 195

tium relinquere integrum ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem a Socrate traditam; eaque inter nos, si tibi, Quinte frater, placebit, quàm saepissime utemur. mihi vero, inquit ille, nihil potest esse jucundius. quae cum essent dicta, surreximus.

ARGUMENTUM.

Per scriptis jam tribus à Cicerone de Natura Deorum libris, absolutaque de Divinatione duobus libris disputatione, nunc quaestionem de Fato adjungit, ut totus ille philosophiae locus pertractatus sit. pertinet autem, ut ait, ad partem illam philosophiae, quae hominum mores studiaque conformat. erant autem duae apud Philosophos affines et propinquae scholae, de quibus magnis contentionibus altercabantur: una περὶ εἰμαρμένης, id est de Fato, quae ad mores pertinebat: altera περὶ δυνατόν, id est de eo quod fieri potest, aut non potest, quae ad dialecticam spectabat. utraque quaestio eum ad scribendum impulit. est autem haec continuatio sine principio, ut totus liber lacerus et mutilus et laciniosus passim est. neque enim mihi persuadere possim, quia primordium libri apud Ciceronem esse. suspicionem auget, quod in libris scriptis sic reperi: quia pertinet ad mores, quos ἥθος illi vocant: ut aliquid anteceffisse verisimile sit. nam ad absolutionem sententiae aliquid deest: verbi gratia: de fato nobis scribendum est, quia pertinet ad mores. pertinet autem haec quaestio ad mores, quia, si fatum est, cum in nostra potestate nihil relinquatur, nullus vel laudi, vel vituperationi locus erit: neque nobis ulla libera susceptio, aut voluntarium officium supererit, nulla praeceptio proderit. TURNEBUS.

DE FATO.

Principium deest.

QUIA pertinet ad mores, quos ἦθος illi vocant, nos eam partem philosophiae, de moribus appellare solemus: sed decet augentem linguam Latinam, nominare moralem: explicandaque vis est ratioque enuntiationum, quae Graeci ἀξιώματα vocant: quae de re futura cum aliquid dicunt, deque eo, quod possit fieri, aut non possit, quam vim habeant, obscura quaestio est, quam περὶ δυνατῶν philosophi appellant; totaque est λογική, quam rationem differendi voco. quod autem in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum, itemque in his quos de Divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quò facilius id a quoque probaretur, quod cuique maxime probabile videretur; id in hac disputatione de Fato, casus quidam, ne facerem

impedivit. nam cum essem in Puteolano, Hirtiusque noster, consul designatus, iisdem in locis, vir nobis amicissimus, et iis studiis, in quibus nos a pueritia viximus, deditus; multum unà eramus; maxime nos quidem exquirentes ea consilia, quae ad pacem, et ad concordiam civium pertinerent. cum enim omnes post interitum Caesaris novarum perturbationum causae quaeri viderentur, hisque esse occurrendum putaremus, omnis fere nostra in iis deliberationibus consumebatur oratio: idque et saepe aliàs, et quodam liberiori, quàm solebat, et magis vacuo ab interventoribus die, cum ad me ille venisset, primò ea, quae erant quotidiana, et quasi legitima nobis, de pace, et de otio. Quibus actis, quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, ut spero, reliquisti, sed certe philosophiam illis anteposuisti, possumne aliquid audire? tu vero, inquam, vel audire, vel dicere. nec enim (quod recte existimas) oratoria illa studia deserui, quibus etiam te incendi, quanquam flagrantissimum, acceperam: nec ea, quae nunc tracto, minuunt, sed augent potius illam faculta-

tem. nam cum hoc genere philosophiae, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem. subtilitatem enim ab Academia mutuatur, et ei vicissim reddit ubertatem orationis, et ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriusque studii nostra possessio est, hodie, utro frui malis, optio sit tua. tum Hirtius, gratissimum, inquit, et tuorum omnium simile. nihil enim unquam abnuit meo studio voluntas tua. sed quoniam rhetorica mihi vestra sat nota, teque in iis et audivimus saepe, et audiemus; atque hanc Academicorum, contra propositum disputandi, consuetudinem indicant te suscepisse Tusculanae disputationes; ponere aliquid, ad quod audiam, si tibi non est molestum, volo. an mihi, inquam, potest quidquam esse molestum, quod tibi gratum futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus disputandi, ut longo intervallo haec studia repetentem. ita, inquit, audiam te disputantem, ut ea lego quae scripsisti: proinde ordire. ***

3 Consideramus hic *** quorum in aliis, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die

natis, ut in simul aegrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis ejusmodi, naturae contagio valet: quam ego non tollo: vis est nulla fatalis. in aliis autem fortuita quaedam esse possunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. quaedam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur. sunt, inquam, quidem absurda. quid enim? si Daphitae fatum fuit ex equo cadere, atque ita perire; ex hocne equo, qui, cum equus non esset, nomen habebat alienum? aut Philippus hasce in capulo quadrigulas vitare monebatur? quasi vero capulo sit occisus. quid autem magnum, et naufragum illum sine nomine in rivo esse lapsum? quanquam huic quidem hic scribit praedictum in aqua esse pereundum. ne hercule Icadii quidem praedonis video fatum ullum: nihil enim scribit ei praedictum. quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura ejus incidisse? puto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit evenire fortunâ. quaero igitur, (atque hoc late pate-

bit) si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis esset, et forte, temere, casu, aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eveniunt, evenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam fortunamve referatur? Sed Posidonium, sicut aequum est, cum bona gratia dimitamus: ad Chrysippi laqueos revertamur. cui primum quidem de ipsa rerum contagione respondeamus: reliqua postea persequemur. inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubres, alios pestilentes: in aliis esse pituitosos et quasi redundantes, in aliis exsiccatos atque aridos: multaque sunt alia, quae inter locum et locum plurimum differunt. Athenis tenue caelum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis, itaque pingues Thebani et valentes. tamen neque illud tenue caelum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat; neque crassum, ut Nemea potius, quam Isthmo victoriam petat. disjunge longius. quid enim loci natura afferre potest, ut in porticu Pompeii potius, quam in campo ambulemus? te-

cum, quam cum alio? Idibus potius, quam Kalendis? ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet aliquid, ad quasdam autem nihil: sic affectio astrorum valeat, si vis, ad quasdam res; ad omnes certe non valebit. at enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent; alii libidinosi, alii iracundi, aut crudeles, aut superbi sint; alii talibus vitiis abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura a natura distat, quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? Haec differens, qua de re agitur, et in quo causa consistat, non videt. non enim, si alii ad alia propensiores sint propter causas naturales et antecedentes, idcirco etiam nostrarum voluntatum atque appetitionum sunt causae naturales et antecedentes: nam nihil esset in nostra potestate, si res ita se haberet. nunc vero fatemur, acuti hebetesne, valentes imbecilline simus, non esse id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus, voluntatis esse; is non videt, quae quamque rem res consequatur. ut enim et ingeniosi et tardi ita

nascentur antecedentibus causis, itemque valentes et imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, et ambulare, et rem agere aliquam, principalibus causis definitum et constitutum sit. Stilponem, Megareum philosophum, acutum sane hominem et probatum temporibus illis accepimus. hunc scribunt ipsius familiares et ebriosum et mulierosum fuisse: neque hoc scribunt vituperantes, sed potius ad laudem. vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam et compressam esse doctrinâ, ut nemo unquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis vestigium viderit. quid? Socratem nonne legimus quemadmodum notarit Zopyrus, physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socratem dixit, et bardum, quod jugula concava non haberet: obstructas eas partes et obturatas esse dicebat. addidit etiam, mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. sed haec ex naturalibus causis vitia nasci possunt: extirpari autem et funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit, a tantis vitiis avocetur, non est id positum

in naturalibus causis, sed in voluntate, studio, disciplina: quae tolluntur omnia, si vis et natura fati ex divinationis ratione firmabitur. Etenim si est divinat⁶io, qualibusnam a perceptis artis profiscitur? Percepta appello, quae dicuntur Graece θεωρήματα. non enim credo nullo percepto aut caeteros artifices versari in suo munere, aut eos, qui divinatione utantur, futura praedicere. sint igitur astrologorum percepta huiusmodi: si quis, verbi causâ, oriente Canicula natus est, is in mari non morietur. vigila, Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio est, deferas. si enim est verum, quod ita connectitur, si quis oriente Canicula natus est, in mari non morietur: illud quoque verum est, si Fabius oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo haec inter se, Fabium oriente Canicula natum esse, et Fabium in mari moriturum: et quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum Canicula oriente, haec quoque pugnant, et esse Fabium, et in mari esse moriturum. ergo haec quoque conjunctio est ex repugnantibus, et

‘ est Fabius, et in mari Fabius morietur :’
quod ut propositum est, ne fieri quidem
potest. ergo illud, morietur in mari Fa-
bius, ex eo genere est, quod fieri non po-
test. omne igitur, quod falsum dicitur in
7 futuro, id fieri non potest. At hoc, Chry-
sippe, minime vis: maximeque tibi de hoc
ipso cum Diodoro certamen est. ille enim
id solum fieri posse dicit, quod aut sit ve-
rum, aut futurum sit verum: et, quidquid
futurum sit, id dicit fieri necesse esse; et,
quidquid non sit futurum, id negat fieri
posse. tu, et quae non sint futura, posse
fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiam
si id nunquam futurum sit: neque necesse
fuisse Cypselum regnare Corinthi, quan-
quam id millesimo ante anno Apollinis
oraculo editum esset. at si ista comproba-
bis divina praedicta; et quae falsa in futu-
ris dicentur, in his habemus, ut ea fieri
non possint: ut, si dicatur, Africanum
Carthagine potiturum: et, si verè dicatur
de futuro, idque ita futurum sit, dicas esse
necessarium. quae est tota Diodori vobis
inimica sententia. etenim si illud verè
connectitur, si oriente Canicula natus es,
in mari non morieris; primumque, quod

est in connexo, natus es oriente Canicula, necessarium est: (omnia enim vera in praeteritis, necessaria sunt, ut Chrysippo placet, dissentienti a magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum & vero praeterita possunt converti) si igitur quod primum in connexo est, necessarium est: fit etiam quod consequitur, necessarium. quanquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus. sed tamen, si naturalis est causa, cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. Hoc loco Chrysippus aestuans falli sperat ⁸ Chaldaeos, caeterosque divinos, neque eos usuros esse conjunctionibus, ut ita sua percepta pronuntient, si quis natus est oriente Canicula, is in mari non morietur: sed potius ita dicant, non et natus est quis oriente Canicula, et is in mari morietur. ô licentiam jocularum! ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldaeos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. quaero enim, si Chaldaei ita loquantur, ut negationes infinitarum conjunctionum potius, quam infinita connexa ponant: cur idem medici, cur geometrae, cur reliqui facere non possint? medicus

in primis, quod erit ei perspectum in arte, non ita proponet, si cui venae sic moventur, is habet febrem: sed potius illo modo, non ei venae sic moventur, et febrem is non habet: itemque geometres non ita dicet, si in sphaera maximi sunt orbes, medii inter se dividuntur: sed potius illo modo: non et sunt in sphaera maximi orbes, et hi non medii inter se dividuntur. quid est, quod non possit isto modo ex connexo transferri ad conjunctionum negationem? et quidem aliis modis easdem res efferre possumus. modo dixi, si in sphaera maximi sunt orbes, medii inter se dividuntur: possum dicere, in sphaera maximi orbes erunt; possum dicere, quia in sphaera maximi orbes erunt. multa genera sunt enuntiandi, nec ullum distortius, quam hoc, quo Chrysippus sperat Chaldaeos contentos Stoicorum causâ fore. illorum tamen nemo ita loquitur. majus est enim has contortiones orationis, quam signorum ortus obitusque perdiscere. Sed ad illam Diodori contentionem, quam *περί δυνατῶν* appellant, revertamur: in qua quid valeat id, quod fieri possit, anquiritur. placet

igitur Diodoro, id solum fieri posse, quod aut verum sit, aut verum futurum sit. qui locus attingit hanc quaestionem, nihil fieri, quod non necesse fuerit; et, quidquid fieri possit, id aut esse jam, aut futurum esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quae futura sunt, quam ea, quae facta sunt: sed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibusdam, quia non apparent, ne inesse quidem videri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum sit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo vis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. ita fit, ut commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. nam, morietur Scipio, talem vim habet, ut quanquam de futuro dicitur, tamen id non possit converti in falsum: de homine enim dicitur, cui necesse est mori. sic si diceretur, morietur noctu in cubiculo suo Scipio vi oppressus, verè diceretur: id enim fore diceretur, quod esset futurum: futurum autem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet. nec magis erat verum, morietur Scipio, quam morietur illo modo: nec minus necesse

mori Scipionem, quam illo modo mori : nec magis immutabile ex vero in falsum, necatus est Scipio, quam, necabitur Scipio : nec, cum haec ita sint, est causa, cur Epicurus fatum extimescat, et ab atomis petat praesidium, easque de via deducat, et uno tempore suscipiat res duas inenodabiles : unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat ; quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet : alteram, ut, cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum declinet. licet enim Epicuro, concedenti omne enuntiatum aut verum aut falsum esse, non vereri, ne omnia fato fieri sit necesse : non enim aeternis causis naturae necessitate manantibus verum est id, quod ita enuntiatur : descendit in Academiam Carneades : nec tamen sine causis : sed interest inter causas fortuito antegressas, et inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. ita et semper verum fuit, morietur Epicurus, cum duo et septuaginta annos vixerit, Archonte Pitharato, neque tamen erant causae fatales, cur ita accideret : sed quod ita cecidisset, certè casurum,

sicut cecidit, fuit. nec ii, qui dicunt immutabilia esse, quae futura sint, nec posse verum futurum converti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed verborum vim interpretantur. at, qui introducunt causarum seriem sempiternam, ii mentem hominis voluntate libera spoliata, necessitate fati devinciunt. Sed haec haec¹⁰ tenus. alia videamus. concludit enim Chrysippus hoc modo, si est motus sine causa, non omnis enuntiatio, quod ἀξιωμα¹⁰ dialectici appellant, aut vera, aut falsa erit: causas enim efficientes quod non habebit, id nec verum, nec falsum erit: omnis autem enuntiatio aut vera aut falsa est: motus ergo sine causa nullus est. quod si ita est, omnia, quae fiunt, causis fiunt antegressis. id si ita est, omnia fato fiunt. efficitur igitur, fato fieri, quaecumque fiant. hic primum si mihi libeat assentiri Epicuro, et negare omnem enuntiationem aut veram esse, aut falsam: eam plagam potius accipiam, quam fato omnia fieri comprobem. illa enim sententia aliquid habet disputationis, haec vero non est tolerabilis: itaque contendit omnes nervos Chrysippus, ut persuadeat, omne

ἀζίωμα aut verum esse, aut falsum. ut enim Epicurus veretur, ne, si hoc concesserit, concedendum sit, fato fieri, quaecumque fiant: (si enim alterutrum ex aeternitate verum sit, esse id etiam certum: et, si certum, etiam necessarium: ita et necessitatem, et fatum confirmari putat) sic Chrysippus metuit, ne, si non obtinuerit, omne, quod enuntietur, aut verum esse, aut falsum; non teneat, omnia fato fieri, et ex causis aeternis rerum futurarum. sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. itaque tertius quidam motus oritur extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo. id appellat ἐλάχιον. quam declinationem sine causa fieri si minus verbis, re cogitur confiteri: non enim atomus ab atomo pulsa declinat: nam qui potest pelliculi alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendicularum corpora individua, rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim, ut, si alia ab alia nunquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam: ex quo efficitur, ut jam si sit atomus, eaque declinet, declinare sine causa. hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quod veritus

est, ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogeretur. hinc Democritus auctor atomorum accipere maluit, necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus avellere. Acutius Carneades, qui docebat, posse Epicureos suam causam sine hac commentitia declinatione defendere. nam cum doceret esse posse quendam animi motum voluntarium, id fuit defendi melius, quam introducere declinationem, cujus praesertim causam reperire non possunt. quo defenso, facile Chrysippo possent resistere. cum enim concessissent, motum nullum esse sine causa, non concederent, omnia, quae fierent, fieri causis antecedentibus: voluntatis enim nostrae non esse causas externas, et antecedentes. communi igitur consuetudine sermonis abutimur, cum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle sine causa. ita enim dicimus, ‘sine causa,’ ut dicamus, sine externa et antecedenti causa, non sine aliqua. ut cum vas inane dicimus, non ita loquimur, ut physici, qui-

bus inane esse. nihil placet; sed ita, ut, verbi causâ, sine aqua, sine vino, sine oleo vas esse dicamus: sic, cum sine causa animum moveri dicimus, sine antecedente et externa causa moveri, non omnino sine causa, dicimus. de ipsa atomo dici potest, cum per inane moveatur gravitate et pondere, sine causa moveri, quia nulla causa accedat extrinsecus. rursus autem, ne omnes a physicis irrideamur, si dicamus quidquam fieri sine causa, distinguendum est, et ita dicendum, ipsius individui hanc esse naturam, ut pondere et gravitate moveatur, eamque ipsam esse causam, cur ita feratur. similiter ad animorum motus voluntarios, non est requirenda externa causa. motus enim voluntarius eam naturam in se ipse continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat: nec id sine causa: ejus enim rei causa, ipsa natura est. quod cum ita sit, quid est, cur non omnis pronuntiatio aut vera aut falsa sit, nisi concesserimus fato fieri quaecumque fiant? quia futura vera, inquit, non possunt esse ea, quae causas, cur futura sint, non habent. habeant igitur causas necesse est ea, quae vera sunt: ita cum

evenerint, fato evenerint. *Confectum* ¹²
negotium, si quidem tibi concedendum
est, aut fato omnia fieri, aut quidquam
posse fieri sine causa. an aliter haec enun-
tiatio vera esse non potest, ‘Capiet Nu-
‘mantiam Scipio,’ nisi ex aeternitate cau-
sa causam serens hoc erit effectura? an hoc
falsum potuisset esse, si esset sexcentis se-
culis ante dictum? et, si tum non esset ve-
ra haec enuntiatio, ‘Capiet Numantiam
‘Scipio:’ ne illâ quidem eversâ vera est
haec enuntiatio, ‘Cepit Numantiam Sci-
‘pio.’ potest igitur quidquam factum es-
se, quod non verum fuerit futurum esse?
nam ut praeterita ea vera dicimus, quo-
rum superiore tempore vera fuerint in-
stantia: sic futura, quorum consequenti
tempore vera erunt instantia, ea vera di-
cemus. nec si omne enuntiatum aut ve-
rum, aut falsum est, sequitur illico esse
causas immutabiles, easque aeternas, quae
prohibeant quidquam secus cadere, at-
que casurum sit. fortuitae sunt causae,
quae efficiant, ut verè dicantur, quae ita
dicentur, ‘Veniet Cato in senatum,’ non
inclusae in rerum natura atque mundo.
et tamen tam est immutabile venturum,

12 cum est verum, quàm venisse: nec ob eam causam fatum, aut necessitas extimescenda est. etenim erit confiteri necesse, si haec enuntiatio, 'Veniet in Tusculanum Hortensius,' verum non est, sequitur ut falsum sit. quorum isti neutrum volunt. quod fieri non potest. nec nos impedit illa ignava ratio, quae dicitur. appellatur enim quidam a philosophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, nihil est omnino quod agamus in vita. sic enim interrogant: si fatum tibi est, ex hoc morbo convalescere; si tu medicum adhibueris, si non adhibueris, convalesces. item, si fatum tibi est, ex hoc morbo non convalescere; si tu medicum adhibueris, si non adhibueris, non convalesces. et alterutrum fatum est: medicum ergo adhibere nihil

13 attinet. Recte genus hoc interrogationis ignavum atque iners nominatum est, quod eadem ratione omnis e vita tolletur actio. licet etiam immutare, ut fati nomen ne adjungas, et eandem tamen teneas sententiam, hoc modo: si ex aeternitate verum hoc fuit, ex isto morbo convalesces: si tu adhibueris medicum, si non, convalesces. itemque, si ex aeternitate

hoc falsum fuit, ex isto morbo non convalesces: sive adhibueris medicum, sive non adhibueris, non convalesces. deinde caetera. haec ratio a Chrysippo reprehenditur. quaedam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quaedam copulata. simplex est, morietur eo die Socrates: huic, sive quid fecerit, sive non fecerit, finitus est moriendi dies. at si ita fatum sit, nascetur Oedipus Laio: non poterit dici, si ve fuerit Laius cum muliere, sive non fuerit; copulata enim res est, et 'confatalis': sic enim appellat: quia ita fatum sit, et concubiturum cum uxore Laium, et ex ea Oedipum procreaturum. ut si esset dictum, Luctabitur Olympiis Milo: et referret aliquis: Ergo, sive habuerit adversarium, sive non habuerit, luctabitur; erraret; est enim copulatum, Luctabitur, quia sine adversario nulla luctatio est. omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur. sive tu adhibueris medicum, sive non adhibueris, convalesces: captiosum. tam enim est fatale, medicum adhibere, quam convalescere. haec, ut dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totum genus non probabat, et

nimis inconsiderate concludi hanc ratio-
 nem putabat: itaque premebat alio mo-
 do, nec ullam adhibebat calumniam. cu-
 jus erat haec conclusio. 'si omnia antece-
 dentibus causis fiunt, omnia naturali
 colligatione conserte contextequae fi-
 unt. quod si ita est, omnia necessitas ef-
 ficat. id si verum est, nihil est in nostra
 potestate. est autem aliquid in nostra
 potestate. at, si omnia fato fiunt, omnia
 causis antecedentibus fiunt. non igitur
 fato fiunt, quaecumque fiunt.' haec arc-
 tius adstringi ratio non potest. nam si
 quis velit idem referre, atque ita dicere:
 si omne futurum ex aeternitate verum
 est, ut ita certe eveniat quemadmodum
 sit futurum, omnia necesse est colligatio-
 ne naturali conserte contextequae fieri;
 nihil dicat. multum enim differt, utrū
 causa naturalis ex aeternitate futura vera
 efficiat, an etiam sine aeternitate natura-
 li, futura quae sint, ea vera esse possint in-
 telligi. itaque dicebat Carneades, ne A-
 pollinem quidem futura posse dicere, nisi
 ea, quorum causas natura ita contineret,
 ut ea fieri necesse esset. quid enim spec-
 tans Deus ipse diceret, Marcellum eum,

qui ter consul fuit, in mari esse periturum? erat quidem hoc verum ex aeternitate, sed causas id efficientes non habebat. ita ne praeterita quidem ea, quorum nulla signa, tanquam vestigia, exstarent, Apollini nota esse censebat: quo minus futura. causis enim efficientibus quamque rem cognitis, posse denique sciri, quid futurum esset. ergo nec de Oedipode potuisse Apollinem praedicere, nullis in rerum natura causis praepositis, cur ab eo patrem interfici necesse esset: nec quidquam huiusmodi. Quocirca si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, consentaneum est huiusmodi oracula, caeteraque, quae ad divinationem pertinent, comprobare: iis autem, qui, quae futura sunt, ea vera esse ex aeternitate dicunt, non idem dicendum est: vide, ne non eadem sit illorum causa, et Stoicorum. hi enim urgentur angustius; illorum ratio soluta ac libera est. quod si concedatur, nihil posse evenire, nisi causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa non ex aeternis causis apta dicatur? Causa autem ea est, quae id efficit, cuius est causa; ut vulnus, mortis; cruditas, morbi; ignis, ardoris. ita-

que non sic causa intelligi debet, ut, quod
cuique antecedit, id ei causa sit, sed quod
cuique efficienter antecedit: nec, quòd
in campum descenderim; id fuisse causae,
cur pila luderem: nec Hecubam, causam
interitùs fuisse Trojanis, quod Alexan-
dram genuerit: nec Tyndareum Aga-
memnoni, quod Clytaemnestram. hoc
enim modo viator quoque bene vestitus
causa grassatori fuisse dicetur, cur ab eo
spoliaretur. ex hoc genere illud est Ennii,

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Caesa cecidisset abiegna ad terram tra-
bes!

licuit vel altius, utinam ne in Pelio nata
ulla unquam esset arbor! etiam suprà, uti-
nam ne esset mons ullus Pelius! similiter-
que superiora repetentem regredi infinite
licet.

Neve inde navis inchoandae exordium
coepisset.

quorsum haec praeterita? quia sequitur
illud,

Nam nunquam hera errans mea, domo
efferret pedem,

Medea, animo aegro, amore saevo fau-
cia,

non ut eae res causam afferrent amoris. Interesse autem aiunt, utrùm ejusmodi¹⁶ quid sit, sine quo aliquid effici non possit, an ejusmodi, quo aliquid effici necesse sit. nulla igitur earum est causa, quoniam nulla eam rem sua vi efficit, cujus dicitur causa. nec id, sine quo quippiam non fit, causa est: sed id, quod cum accessit, id, cujus causa est, efficit necessariò. nondum enim ulcerato serpentis morfu Philoctetâ, quae causa in rerum natura continebatur, fore, ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa fuit propior, et cum exitu junctior. ratio igitur eventûs aperit causam. sed ex aeternitate vera fuit haec enuntiatio: *relinquetur in insula Philoctetes.* nec hoc ex vero in falsum poterat converti. necesse est enim in rebus contrariis duabus, (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est, invito Epicuro, alterum verum esse, alterum falsum: ut, *Sauciabitur Philoctetes,* omnibus ante seculis verum fuit: non sauciabitur, falsum. nisi fortè volumus Epicureorum opinionem sequi, qui tales enuntiationes nec veras, nec falsas

esse dicunt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, veras esse ex contrariis disjunctiones; sed quae in his enuntiata essent, eorum neutrum esse verum. Ô admirabilem licentiam, et miserabilem inscientiam differendi! si enim aliquid in eloquendo nec verum, nec falsum est, certe id verum non est. quod autem verum non est, quî potest non falsum esse? aut quod falsum non est, quî potest non verum esse? tenebitur id, quod a Chrysippo defenditur; Omnem enuntiationem aut veram, aut falsam esse: ratio ipsa coget, et ex aeternitate quaedam vera esse, et ea non esse nexa causis aeternis,
¹⁷ et a fati necessitate esse libera. Ac mihi quidem videtur, cum duae sententiae fuissent veterum philosophorum, una eorum, qui censerent omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit: altera eorum, quibus viderentur sine ullo fato esse animorum motus voluntarii: Chrysippus, tanquam arbiter honorarius, medium ferre voluisse. sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos libera-

tos volunt. dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet invitus. atque hoc, si placet, quale sit, videamus in assensionibus, quas prima oratione tractavi. eas enim veteres illi, quibus omnia fato fieri videbantur, vi effici et necessitate dicebant. qui autem ab his dissentiebant, fato assensiones liberabant; negabantque, fato assensionibus adhibito, necessitatem ab his posse removeri: iique ita differebant. ‘ si omnia fato fiunt, omnia fiunt causa antecedente: et, si appetitus; illa etiam, quae appetitum sequuntur. ergo etiam assensiones. at, si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. quod si ita est, ne illa quidem, quae appetitu efficiuntur, sunt sita in nobis. non sunt igitur neque assensiones, neque actiones in nostra potestate. ex quo efficitur, ut nec laudationes iustae sint, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia.’ quod cum vitiosum sit, probabiliter concludi putant, non omnia fato fieri, quaecumque fiant. Chrysippus autem cum et necessitatem impro-

baret, et nihil vellet sine praepositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut et necessitatem effugiat, et retineat fatum. causarum enim, inquit, aliae sunt perfectae et principales: aliae adjuvantes et proximae. quamobrem cum dicimus, omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis et principalibus, sed causis adjuvantibus, antecedentibus, et proximis. itaque illi rationi, quam paulo ante conclusi, sic occurrit: si omnia fato fiant, sequi illud quidem, ut omnia causis fiant antepositis; verum non principalibus et perfectis, sed adjuvantibus et proximis. quae si ipsae non sint in nostra potestate, non sequitur, ut ne appetitus quidem sit in nostra potestate. at hoc sequeretur, si omnia perfectis et principalibus causis fieri dicere-
mus, ut, cum hae causae non essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate. quamobrem qui ita fatum introducunt, ut necessitatem adjungant, in eos valebit illa conclusio. qui autem causas antecedentes non dicent perfectas, neque principales, in eos nihil valebit. quod enim dicantur assensiones

fieri causis antepositis, id quale sit, facile a se explicari putant. nam quanquam assensio non possit fieri nisi commota viso : tamen cum id visum proximam causam habeat, non principalem, hanc habet rationem (ut Chrysippus vult) quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla vi extrinsecus excitata, (necesse est enim assensionem viso commoveri) sed revertitur ad cylindrum, et ad turbinem suum, quae moveri incipere, nisi pulsa, non possunt. id autem cum accidit, suapte natura, quod superest, et cylindrum volvi, et versari turbinem putat. Ut igitur, inquit, qui protrusit cylindrum, dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit : sic visum obiectum imprimet illud quidem, et quasi signabit in animo suam speciem : sed assensio nostra erit in potestate : eaque, quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est suapte vi et natura movebitur. quod si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset omnia fato fieri. sin omnibus, quaecumque fiunt, verisimile est causam antecedere ; quid afferri poterit, cur non

omnia fato fieri fatendum sit; modo intelligatur, quae sit causarum distinctio ac dissimilitudo? haec cum ita sint a Chrysippo explicata, si illi, qui negant assensiones fato fieri, fateantur tamen eas, sine viso antecedente fieri; alia ratio est. sed si concedunt anteire visa, nec tamen fato fieri assensiones, quod proxima illa et continens causa non moveat assensionem: vide, ne idem dicant. neque enim Chrysippus concedens assensionis proximam et continentem causam esse in viso positam, eam causam ad assentiendum necessariam esse concedet, ut, si omnia fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus et necessariis: itemque illi, qui ab hoc dissentiant, confitentes non fieri assensiones sine praecurssione visorum, dicent, si omnia fato fierent ejusmodi, ut nihil fieret, nisi praegressione causae, confitendum esse fato fieri omnia. ex quo facile intellectu est, quoniam utrique, patefacta atque explicata sententia sua, ad eundem exitum veniant, verbis eos, non re dissidere. omninoque cum haec sit distinctio, ut quibusdam in rebus verè dici possit, cum hae causae antegressae sint, non esse in no-

stra potestate, quin illa eveniant, quorum
causae fuerint: quibusdam autem in re-
bus, causis antegressis, in nostra tamen
esse potestate, ut aliud aliter eveniat: hanc
distinctionem utrique approbant. sed al-
teri censent, quibus in rebus cum causae
antecefferint, ita, ut non sit in nostra po-
testate, ut aliter illa eveniant, illas fato
fieri: quae autem in nostra potestate sint,
ab his fatum abesse * * * Hoc modo hanc ²⁰
causam disceptari oportet; non ab ato-
mis errantibus, et de via declinantibus
praesidium petere. declinat, inquit, ato-
mus. primum cur? aliam enim quandam
vim motûs habebunt a Democrito im-
pulsione, quam plagamille appellat: a te,
Epicure, gravitatis et ponderis. quae
ergo nova causa in natura est, quae de-
clinat atomum? aut num fortiuntur in-
ter se, quae declinet, quae non? aut cur
minimo declinent intervallo, majore
non? aut cur declinent uno minimo, non
declinent duobus aut tribus? optare hoc
quidem est, non disputare. nam neque ex-
trinsecus impulsam atomum loco moveri
et declinare dicis: neque in illo inani, per
quod feratur atomus, quidquam fuisse

causae, cur ea non e regione ferretur: nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalem sui ponderis motum non teneret. ita cum attulisset nullam causam, quae istam declinationem efficeret; tamen aliquid sibi dicere videtur: cum id dicat, quod omnium mentes adspernentur ac respuant. nec vero quisquam magis confirmare mihi videtur non modo fatum, verum etiam necessitatem et vim omnium rerum, sustulisseque motus animi voluntarios; quàm hic, qui aliter obfistere fato fatetur se non potuisse, nisi ad has commentitias declinationes confugisset. nam, ut essent atomi, quas quidem esse, mihi probari nullo modo potest: tamen declinationes istae nunquam explicarentur. nam si atomis, ut gravitate ferantur, tributum est necessitate naturae, quod omne pondus nulla re impediante moveatur et feratur necesse est: illud quoque necesse est, declinare quibusdam atomis, vel, si volunt, omnibus naturaliter * * * * *

Multa desiderantur.



EXCUDERANT GLASGUAE
ROB. ET AND. FOULIS FRATRES,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
M. DCC. XLVIII.

s,